Eğitim Üzerine

Zygmunt Bauman

İngilizceden Çeviren: Akın Emre Pilgir

ZYGMUNT BAUMAN

1925'te Polonya'da doğan Bauman sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiştir. 1968'de Polonya'dan sınır dışı edilmesinin ardından İsrail'e, oradan da Leeds Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmek üzere Britanya'ya gitmiştir. Bu görevini 1971-1990 arası sürdüren Bauman, ilk yıllardan itibaren hemen her konuda sosyolojik bakışın çerçevesini genişleten eserler vermiştir. Bauman genellemeleri seven bir yazardır; ama yöntembilim ve kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumla ilgilenir. Eserleri bir sorun ve teşhis etrafında döner. Bu anlamda Britanya geleneğinden kopar. Göçmenliği, öncelleri K. Mannheim, A. Löwe, N. Elias gibi ona da, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışarıdan bakma imkânı vermiştir. Ayrıca onlar gibi, hakikat ve ahlakı sosyolojiye taşır. Bauman kültür ve iktidarın çözümlemesine özel önem vermiş ve bu çerçevede toplum, ideolojiler, milli kimlikler, devlet, ahlaki seçim, modernizm ve postmodernizm konularını ele alarak sosyolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Türkçede yayımlanan kitapları şunlardır: *Socialism: The Active Utopia* (1976; *Sosyalizm: Aktif Ütopya*, Çev. Ahmet Araşan, Heretik Yay., 2016); *Hermeneutics and Social Science* (*1978; Hermenötik ve Sosyal Bilimler*, Çev. Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yay., 2017) *Legislators and Interpreters* (1987; *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. K. Atakay, Metis Yay., 1996); *Freedom* (1988; *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yay., 2015); *Modernity and the Holocaust* (1989; *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Alfa Yay., 2016); *Thinking Sociologically* (1990; *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Modernity and Ambivalance* (1991; *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2003); *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992; *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yay., 2000); *Postmodern Ethics* (1993; *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., 1998); *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality* (1995; *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2001); *Postmodernity and its Discontens* (1997; *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2000); *Globalization: The Human Consequences* (1998; *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Work, Consumerism and the New Poor* (1998; *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksul*, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yay., 1999); *In Search of Politics* (1999; *Siyaset Arayışı*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2013); *Liquid Modernity*, (2000; *Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yay., 2017); *The Individualized Society* (2001; *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005); *Community. Seeking Safety in an Insecure World* (2001; *Cemaatler. Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Çev. Nurdan Soysal, Say Yay., 2016); *Conversations with Zygmunt Bauman* (2001; Keith Tester ile, *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*, Çev. Mesur Hazır, Heretik Yay., 2017); *Society under Siege* (2002; *Kuşatılmış Toplum*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018); *Liquid Love* (2003; *Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017); *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi* (2004; *Kimlik: Benedotto Vecchi Tarafından Gerçekleştirilmiş Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017); *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts* (2004; *Iskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları*, Çev. Osman Yener, Can Yay, 2018); *Europe* (2004; *Avrupa*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018); *Art of Live* (2008; *Yaşam Sanatı*, Çev. Akın Sarı, Ayrıntı Yay., 2017); *Does Ethics Have a Chance in a World Consumers?* (2008; *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, Çev. Funda Çoban, İnci Katırcı, De ki Yay., 2010); *44 Letters from the Liquid Modern World* (2010; *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, Çev. Ahmet Söğütlüoğlu, Habitus Yay., 2012); *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* (2011; *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, Çev. F. Doruk Ergun, Say Yay., 2013); *Culture in a Liquid Modern World* (2011; *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, Çev. Fatih Örnek, İhsan Çapçıoğlu, Atıf Yay., 2015); *Liquid Survellance* (2012, David Lyon ile, *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2013); *This is Not a Diary* (2012; *Bu Bir Günlük Değildir*, Çev. Didem Kizen, Jaguar Yay., 2014) ve *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* (2013; *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, Çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yay., 2014); *State of Crisis* (2014; Carlo Bordoni ile *Kriz Hâli ve Devlet*, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yay., 2018); *Practices of Selfhood* (2015; Rein Raud ile, *Benlik Pratikleri*, Çev. Mehmet Ekinci, Ayrıntı Yay., 2018); Stanislaw Obirek ile, *On the World and Ourselves* (2015; *Dünyaya ve Kendimize Dair*, Çev. Burcu Halaç, Ayrıntı Yay., 2017); Stanislaw Obirek ile, *Of God and Man* (2015; *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, Çev. Ahmet Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2015); *Strangers at Our Door* (2016; *Kapımızdaki Yabancılar*, Çev. Emre Barca, Ayrıntı Yay., 2018) ve *Retrotopia* (2017; *Retrotopya*, Çev. Ali Karatay, Ayrıntı Yay., 2018). Ayrıca çok sayıda makale ve kitap eleştirisi yazmış olan Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust* kitabıyla Amalfi Avrupa Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Ödülü'nü almıştır. Uzun yaşamına pek çok değerli çalışmayı sığdıran Bauman, 9 Ocak 2017'de hayatını kaybetti.

RICCARDO MAZZEO: 19 Ocak 1955 İtalya Lecce doğumlu, evli ve iki çocuk babasıdır. Bologna Üniversitesi modern yabancı diller ve edebiyat bölümünden yüksek notlarla mezun olmuş ve ardından Modena'da üç yıllık Gestalt Therapie all'Aspic danışmanlık yüksek lisans derecesini almıştır. Zygmunt Bauman ile birlikte *Eğitim Üzerine* adlı, yine söyleşi biçiminde bir çalışması daha bulunmaktadır.

Ayrıntı: 1374
İnceleme Dizisi: 319

Eğitim Üzerine
Riccardo Mazzeo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

Kitabın Özgün Adı
On Education

İngilizceden Çeviren
Akın Emre Pilgir

Yayıma Hazırlayan
Selin Aktuyun

Son Okuma
Ahmet Batmaz

Kapak Resmi
Abstract Aerial Art / DigitalVision / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım: *2020*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-429-8
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. No: 1 Kat: 5 Sirkeci – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

 twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Zygmunt Bauman

Eğitim Üzerine

Riccardo Mazzeo ile Söyleşi

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

TEKNİK, SERMAYE, MEDYA
Peter Trawny

PROTESTO
Toplumsal Hareketlere
Kültürel Bir Giriş
James M. Jasper

SOSYALİZMDE EĞİTİM
KÜBA
Celil Denktaş

HERMENÖTİĞİN KÖKENİ
Kendilik Hakkında - Dartmouth
Konferansları, 1980
Michel Foucault

YAŞAM SANATI
Zygmunt Bauman

LENİN
Farklı Bir Yol
Lars T. Lih

HERMENÖTİK VE SOSYAL BİLİMLER
Anlama'ya Dair Yaklaşımlar
Zygmunt Bauman

LENİN 2017
Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
Vladimir İlyich Lenin , Slavoj Žižek

EKİM
Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville

DÜNYAYA VE KENDİMİZE DAİR
Zygmunt Bauman & Stanislaw Obirek

FAŞİZM VE KAPİTALİZM
Faşizmin Sosyal Kökenleri ve
İşlevleri Üstüne Teoriler
Angelo Tasca, Arthur Rosenberg,
Otto Bauer, August Thalheime

TANRI'YA VE İNSANA DAİR
Stanislaw Obirek, Zygmunt Baumane

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felfesefesi,
Pedagojisi ve Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KORSANLAR VE İMPARATORLAR:
ESKİLER VE YENİLER
Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm
Noam Chomsky

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul

AVRUPA
Bitmemiş Bir Macera
Zygmunt Bauman

AKIŞKAN HAYAT
Zygmunt Bauman

KİTLE KATLİAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

İçindekiler

1
Miksofili ve Miksofobi Arasında

Riccardo Mazzeo Bu sohbet dizisini, yaklaşık iki yıl önce benimle eğitim üzerine konuşmayı ilk kez kabul ettiğiniz günü hatırlatarak açmak isterim. Kasım 2009'da Rimini'de düzenlediğimiz Okula Katılımın Niteliği adlı kongremizde toplanacak 4.000 insana bir hediye sunmayı kabul etmiştiniz adeta. Mutlak önceliğiniz o dönem hastalığı ağırlaşan eşiniz Janina'nın yanında kalmak olduğundan, kongreye bizzat gelememiştiniz. Bununla birlikte benim ve bir kameramanın sizi ziyaret edip, yirmi dakikalık değerli anlatımınızı kaydetmemize izin vermiştiniz.

Çağdaş eğitimin krizinden bahsediyorsunuz. Bu gerçekten de tuhaf bir kriz; çünkü modern tarihte belki ilk kez, insanlar

arasındaki farklılıklarla, kalıcı olabilecek evrensel bir modelin olmadığını fark ediyoruz. Yabancılarla yaşamak, ötekine maruz kalmak hiç de yeni bir şey değildir fakat geçmişte "yabancı" olanların er ya da geç "farklılıklar"ını kaybedeceklerine ve aslında *bizim* değerlerimiz olan o evrensel değerleri kabul etmeleriyle asimile olacaklarına inanılıyordu. Fakat günümüzde bu değişti: Başka bir ülkeye göçen insanlar artık oranın yerliler gibi olmak istemiyorlar. Yerlilerin de onları asimile etme arzusu yok artık.

Hâl böyle olunca, farklı diller konuşan, farklı kültürleri ve gelenekleri olan 180'e yakın diasporanın olduğu Londra gibi bir şehirde neler oluyor? Mevzu artık hoşgörülü olma meselesi değil çünkü hoşgörü ayrımcılığın başka bir sureti. Esas zorluk daha da üst bir düzlemde, yani dayanışma hissinin yaratılmasında.

Günümüzün kentlerinde yaşananlara gösterilen iki karşıt tepki var: Miksofobi, yani tipik olarak yabancıların arasına düşme korkusu ve miksofili, yani farklı ve uyarıcı bir çevrede olmanın hazzı. Bu iki karşıt eğilim az çok eşit oranda güçlüdürler: Bazen ilki üstün konumdayken, bazen ikincisi ağırlık kazanmaktadır. Neticede kimin galip geleceğini söylememiz mümkün değil fakat küreselleşmiş, her şeyin iç içe geçtiği ve birbirine bağımlı olduğu dünyamızda sokaklarda, ilkokul ve liselerde, başka insanlarla karşılaştığımız kamusal mekânlarda yaptığımız şeyler, sadece yaşadığımız yerin geleceği açısından değil tüm dünyanın geleceği açısından büyük önem taşımaktadır.

Bildiğiniz gibi yirmi beş yılı aşkın süredir, özel ihtiyaçları olan çocuklar da dahil olmak üzere tüm çocukları birlikte eğitmenin, onlara miksofili aşılamanın en iyi yolu olduğu düşüncesiyle, okulların kapsayıcı olması için uğraşıyoruz. Bu zorluğa göğüs gerebildik; çünkü İtalya dünyada tam kapsayıcılığın yaklaşık kırk yıldır zorunlu olduğu tek ülkedir. Ancak bir yandan kapsama hiç yüzde yüz oranda uygulanamamıştır ve diğer yandan da bazı İtalyan politikacılar, "komünist

öğretmenlerin ailelerimizden aldığımız değerlerden farklı fikirleri çocuklarımıza aşıladıkları" (Berlusconi'nin ağzı) kamu okullarını karalamaya uğraşmaktadırlar.

Keith Tester'la yaptığınız *Söyleşiler*'de[1] (2001) Santayana'nın "kültür geleceğe saplanmış bıçaktır" cümlesini alıntılamış ve kültürü "sürekli devrim" şeklinde tarif etmiştiniz. Sizce eğitimin sadece bilgiyle değil, eleştirel düşünceyle de beslenmesi gerekmez mi?

Zygmunt Bauman Riccardo, sözlerinizde ne gölge düşüreceğim ne de ekleme yapacağım bir yan var! Erken modern dönemin yabancılarla başa çıkmak için başvurduğu din değiştirme ve asimilasyonun, çokmerkezli ve çokkültürlü dünyamızın mevcut koşulları içinde artık birer seçenek olmadığı konusunda size tamamen katılıyorum. *Her gün* ve *sürekli* yabancılarla, farklılıklarıyla yaşama sanatını geliştirme, öğrenme ve uygulama ihtiyacı bir başka sebepten ötürü de kaçınılmazdır: Katı devletlerin yöneticileri önlemek için ne kadar çok uğraşsalar da, göçmenler muhtemelen kapılarını çalmayı sürdürecekler ve bu kapılar büyük ihtimalle sürekli kapalı kalmayacak.

"Avrupa'nın göçmenlere ihtiyacı var": Bunlar, bugün Avrupa İlerici Araştırmalar Vakfı'nın başkanı Massimo D'Alema'nın kendi sözleriyle, "Avrupa'nın en etkin iki kundakçısı" olan Berlusconi ve Sarkozy'yle doğrudan girdiği tartışmada 10 Mayıs 2011 tarihli *Le Monde*'da sarf ettiği açıksözlü ifadelerdir. D'Alema'nın hükmünü destekleyen rakamlar herhalde daha basit olamazdı: Bugün 333 milyon Avrupalı yaşamaktadır fakat mevcut ortalama doğum oranlarıyla (ki Avrupa'nın tümünde giderek düşmekte) bu rakam sonraki kırk yıl içinde 242 milyona düşecektir. Bu boşluğun dolması için, en azından 30 milyon yeni insana ihtiyaç var. Aksi takdirde Avrupa'mı-

1. Zygmunt Bauman - Keith Tester, *Conversations with Zygmund Bauman*, 2001 [*Zygmund Bauman ile Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017].

zın ekonomisi el üstünde tutulan yaşam standartlarımızla birlikte çökecek. "Göçmenler birer değerdir, tehlike değil" demektedir D'Alema. Dolayısıyla akın akın gelen yenilerin tetiklemeye mahkûm olduğu kültürel *métissage* (hibridleşme) süreci kaçınılmazdır. Kültürel solukların birbirine karışması, diğerleri için olduğu kadar Avrupa medeniyeti için de zenginleşmenin kaynağı ve yaratıcılığın motorudur. Bununla birlikte zenginleşmeyi, kültürel kimliğin yitirilmesinden ayıran sadece incecik bir çizgi var. Otoktanlarla (yerli sakinler) alloktonlar (oraya başka yerden gelenler) arasındaki ortak yaşamın kültürel mirası aşındırmasını önlemek için, bu birlikteliğin Avrupa'daki "toplumsal sözleşme"nin ilkelerine saygı çerçevesi üzerinde kurulması gerekir. Mesele bu yazıya dökülüp imzalanmamış sözleşmeye, *her iki* tarafın da saygı göstermesi gerekmesidir.

"Yeni Avrupalılar"ın toplumsal ve sivil hakları bu denli yavaş ve tereddüt içinde kabul edilirken ve süreç ağır aksak ilerlerken, bu saygı nasıl güven altına alınabilir? Örneğin, göçmenler bugün İtalya GSYH'sinin %11'ine katkı yapmaktadırlar fakat İtalyan seçimlerinde oy kullanma hakları yoktur. Ayrıca ülkede üretilenlere, dolayısıyla yeni gelenler ülkenin refahına etkin bir şekilde katkı yapmasına rağmen, kaçının evraksız olduğu veya sahte evrakla ülkede yaşadıklarını kesin şekilde bilmenin imkânı da yoktur. D'Alema neredeyse tamamen retorik bir soru sorar: "Avrupa Birliği demokratik ilkelerimizin altını oymadan, nüfusun önemli bir kesimine politik, ekonomik ve toplumsal hakları men eden koşullara nasıl izin verebilir?" Dahası yurttaşların ödevleri yine ilkede yurttaş haklarıyla aynı paket içinde geldiğinden, yeni gelenlerin "Avrupa'nın toplumsal sözleşmesinin temelini oluşturan ilkeleri" benimsemesi, bunlara saygı duyması, onları desteklemesi ve savunması ciddi ciddi beklenebilir mi? Politikacılarımız otoktanların standartlarını "entegre etme" konusundaki gerçek veya sahte çekimserliklerinin suçunu göçmenlere yükleyerek, bunu yaparken bu standartları

alloktonların erişemeyeceği noktalara çıkarmak için ellerinden geleni yapıp bu yönde vaatlerde bulunarak seçmenlerin desteğini kazanmaktadırlar. Bu esnada yabancıların işgaline karşı koruduklarını iddia ettikleri standartların kendisini sarsmakta veya aşındırmaktadırlar...

Büyük soru, dahası Avrupa'nın geleceğini belirlemesi muhtemel ikilem, birbirine rakip iki "olgusal gerçeklik"ten hangisinin neticede (ve çok da gecikmeden) galebe çalacağıdır. Hızla yaşlanan Avrupa'da göçmenler cankurtaran rolünü mü oynayacak (varsa bile çok az politikacı şimdiye dek bunu pankartlarına koymaya cüret edebilmiştir) yoksa iktidarın tahriki ve desteğiyle yükselen yabancı düşmanı hassasiyetler oya mı dönüştürülecek? Resmî makamların beyanları ve oy davranışlarıyla ilgili istatistikler bu eğilimlerden birine işaret ederken, gündelik alışkanlıklarda, yaşamın "derinliklerinde" ve tabandaki mantıkta ağır fakat amansızca yaşanan değişiklikler başka bir yöne işaret eder gibidir.

Baden-Württemberg'teki yerel seçimlerde aldıkları göz kamaştırıcı zaferden sonra (sosyal demokratları takip etmeyi bırakıp, Bundesrepublik'in tarihinde ilk kez yerel yönetimin başına kendi adayları Winfried Kretschmann'ı getirdikten sonra) Alman Yeşilleri ve özellikle de Daniel Cohn-Bendit'in akıllarında 2013 gibi yakın bir tarihte Berlin'deki Alman Federal Yönetimi'nin de Yeşillerin eline geçme olasılığı dolaşmaya başladı. Kim kendi adına tarihe şekil verecek? Cohn-Bendit'in ufak tefek şüpheleri var: Keskin zekâlı ve aklı başında, dinamik, karizmatik, geniş kesimlerin hayranlığını ve takdirini kazanmış eşbaşkan Cem Özdemir, birkaç ay önce parti üyelerinin verdiği %88'lik oyla yeniden seçildi. On sekiz yaşına kadar Özdemir'in Türkiye pasaportu vardı. Daha o yaşta Almanya ve Avrupa politikasına derinden müdahil olmuş genç bir erkek olarak Alman yurttaşlığını seçti çünkü Türkiye uyruklular ne zaman Birleşik Krallık'a girmeye kalksa veya komşu ülke Fransa'nın sınırlarından geçecek olsa mutlaka tacize maruz kalıyorlardı. İnsan merak ediyor:

Günümüz Avrupa'sında, kimler Avrupa'nın geleceğinin esas habercileri? Avrupa'nın en faal kundakçı çifti mi yoksa Daniel Cohn-Bendit mi? Kâhin olmadığımdan ve tarihin insanlar tarafından yapıldığına ve onlar yapmadıkça var olmadığına inandığımdan ötürü, bu soruya cevap veremem. Fakat bugün yaşayan herkes, gerek sözleri gerekse eylemleriyle bu soruyu cevaplamak zorunda kalacak. Ve cevap yapacağımız tercihlerle verilecek.

Leeds'te yaşadığım kırk yılı aşkın süre boyunca yakındaki ortaokuldan dönen çocukları penceremden izledim. Çocuklar nadiren yalnız yürüyorlar, genelde arkadaş gruplarıyla yürümeyi tercih ediyorlardı. Bu alışkanlık hiç değişmedi. Yine de pencereden baktığımda gördüğüm şeyler yıllar içinde değişti. Kırk yıl önce neredeyse her grup "tek renk"ti. Bugünse neredeyse hiçbiri öyle değil...

2
José Saramago: Mutlu Olmanın Yolları

Riccardo Mazzeo Avrupa'daki "toplumsal sözleşme"nin gerçekten etkili olabilmesi için, *hem* otoktonların *hem de* alloktonların buna saygı göstermesi gerektiğini söylediğiniz kısmı ve devamında politikacıların göçmenlerin "eklemlenme"leri gereken standartlara erişme olanağını sabote etmeye dönük manevralarını aktardığınız paragrafları okurken, aklıma José Saramago'nun ölmeden birkaç gün önce dostlarına ekonomik kriz hakkında söylediği sözler geldi. Hepimizin, gerek devletlerin gerekse yurttaşların krizden kurtulmak için ne yapmamız gerektiğini bildiğimizi fakat iş bunu yapmaya istekli olmaya geldiğindeyse durumun hiç de kolay olmadığını söylemişti. Nitekim bu adımı atmaya niyetli değiliz çünkü yaşamımızı değiştirmek için yaşam tarzımızı da de-

ğiştirmemiz gerekecek ve bu genelde kendimizin yaptığı bir şeyden ziyade, başkalarından yapmalarını istediğimiz şeydir. Saramago için mutlak öncelik insandır, yani benimle aynı olan ve şunu söylemeye hakkı olan ötekidir: "Ben."

Son *Caderno*'sunda (günlük kaydı), yani 17 Temmuz 2009'da Saramago, hepimizin soy kütüğünde ya babamızın ya da onun babasının ailesinde biraz da olsa göçün izinin görüldüğünü yazar. Birçok Portekizli, İspanya'dan, kafalarında cennet olarak hayal ettikleri Fransa'ya geçmek için Bidasoa Nehri'ni yüzerek aşmaya çabalarken boğulup ölmüştür. Sağ kalanlar vasıfsız işlerde çalışmak, aşağılanmalara katlanmak, bilmedikleri dilleri öğrenmek ve toplumsal bir yalıtılmışlığa hapsolmak zorunda kalmışlardır ama sonraki nesiller için gururla bir gelecek inşa etmişlerdir. Bu insanlardan bazıları kötü zamanların anısını unutmamış ve unutmak istememiştir. Geçmişlerinden ötürü bu saygıyı başarıyla muhafaza etmiş olanlara minnettar olmalıyız. Buna karşılık çoğunluk cahilliklerinden ve yoksulluklarından utanç duymakta, düzgün bir yaşam nihayet ilk arabalarını alabilecekleri o müthiş gün başlayacakmış gibi davranmaktadır. Geçmişte sömürülen ve bunu unutmuş kimse, o başka kişileri sömürecektir. Öncesinde hep tepeden bakılan ve şimdi bunu unutmuş gibi davranan kimse, o aynı şeyi başkalarına yapacaktır. Nitekim şimdi hepsi burada toplanmış, Bidasoa'nın kıyılarına varmış insanlara taşlar fırlatmaktadır. Saramago'nun vardığı sonuç şöyledir: "Gerçekte size anlattığım şey şu: Mutlu olmanın, basitçe nefret dolu yolları vardır."

Kimi zaman siz de, Saramago da dünyanın geleceği konusunda karamsar olmakla suçlandı (çünkü insanlar bence dünyayı kurtarmanın koşullarını anlattığınızı anlamıyorlar) fakat ölürken Saramago'nun Görevler Beyannamesi'ni (Carta) yazmakta olduğunu düşünüyorum ve kanaatimce böyle bir belgenin oluşturulması "güven" sözcüğüne işaret etmek zorunda. Size gelirsek, ilk cevabınızın son cümlesi bana göre güvenle dolu güzel bir şiir gibi.

Zygmunt Bauman Beni dünyada varoluşumuzun kasvetli ve üzücü yönlerine geri götürüyorsunuz ve ne yazık ki yine haklısınız: "Geçmişte sömürülen ve bunu unutmuş kimse, o başka kişileri sömürecektir. Öncesinde hep tepeden bakılan ve şimdi bunu unutmuş gibi davranan kimse, o aynı şeyi başkalarına yapacaktır..." Kurbanlarının insanlığını ortadan kaldırmak yerine onları soylulaştırmış bir mağduriyet örneği var mı diye sürekli arasam da henüz böyle bir örnek bulamadım (Janina'nın kendi acımasız derslerinden vardığı sonuç, insani olmayan koşullarda insan kalmanın en zorlu şey olduğuydu). İnsanın kendi acılarıyla ilgili anıları, hatta birinci elden yaşanmayan acıların günümüzde zihinlere yerleşen zoraki, ikinci el anıları bile, insanları başkalarının acılarına karşı daha cömert, nazik yahut hassas kılmamaktadır. Aksine kurbanların soyundan gelenleri, zulmedenlerin soyundan gelenlere zalim olmaya itmektedir ve kişinin kendi duyarsızlığına bir senetmiş, kendi insanlık dışılığına boş bir çekmiş gibi kullanılmaktadır. Şiddet, insaniyetsizlik, aşağılama ve mağduriyet, Gregory Bateson'un "şizmogenetik zincir" diye tabir ettiği şeyi, kılıcı ne kadar güzel şekilde savurursanız savurun kesip kırılmaya inatla direnen o gerçek Gordion düğümlerini yaratır. Saramago en çok sevdiği ülkeye, Portekiz'e odaklanmıştı fakat Portekiz'de yükselen yabancı düşmanlığı bir istisnadan ziyade kaidedir. Öncesinde hemen hemen hepsi emek ihraç etmiş ülkelerde de emek ithal etmeye başlayınca (İrlanda, İtalya, Fransa, İsveç, Norveç, Danimarka veya Hollanda) aynı eğilim baş göstermektedir. Kopenhag'dan Roma'ya ve Paris'ten Prag'a kadar her yere musallat olan, derinleşen "kapıdaki düşman" ve "beşinci kol" korkularıyla giderek büyüyüp pekişen, bunun sonucunda sıkı sıkıya korunan sınırlarla kilitlenen kapıların hızla artmasıyla kendini gözler önüne sermiş "kuşatma altında kaleler" yaratan neo-kabileci dalgayı şimdiye dek yaptığımız gibi çaresizce izleyebiliriz.

3
Gregory Bateson ve Eğitimin Üçüncü Seviyesi

Riccardo Mazzeo 2008 tarihli *Etiğin Tüketiciler* Dünyasında Şansı Var mı?[1] adlı kitabınızda hayranlık verici bir şekilde açıkladığınız, Bateson'a ait "şizmogenetik zincirler"den bahsettiğiniz için teşekkür ederim. Bateson'un *Steps to an Ecology of Mind* (Zihnin Ekolojisine Adım Atmak) adlı kitabı beni çok etkilemişti. Nitekim Richard Kopp bu eserden hareketle *Metaphor Therapy: Using Client-Generated Metaphors in Psychotherapy* (Metafor Terapisi: Psikoterapide Hastaların Yarattığı Metaforlardan Yararlanmak) kitabını yazmıştı, ben

1. Zygmunt Bauman, *Does Ethics Have a Chance in a World Consumers?*, 2008 [*Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, Çev. Funda Çoban, İnci Katırcı, De Ki Yay., 2010].

de danışmanlık yaparken çok faydalı bulduğum için 1998'de kitabı İtalyancaya çevirip editörlüğünü yapmıştım. Eserinizde geçen harikulade metaforlar, metaforun "bağlayıcı yapı" olma ilkesini canlı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Ayrıca Bateson'un yaşamının teorisi üzerindeki etkileri sizi de aklıma getirmektedir. 1968'de yaşadığınız çarpıcı deneyim sizi Leeds'teki ikinci yaşama taşımış ve otuz yıl sonra Prag'ta size *fahri doktora* verilirken, Janina'ın tavsiyesine uyup "Büyük Britanya'da bir bakıma hep yabancı kaldığınız" ve "Polonya sizi Polonya vatandaşlığından mahrum bıraktığı" için hem Britanya'nın hem de Polonya'nın ulusal marşını seçmemeye, onların yerine Avrupa'nın marşını seçmeye sevk etmişti: "Alle Menschen werden Brüder." Yaşamınızın bu kesitine Benedetto Vecchi'yle hazırladığınız *Kimlik*'te[2] değinmiş, *Akışkan Modernite*'nin[3] son bölümünü köksüz bırakılıp yeni bir dünyada tutunmaya zorlanmanın çetin ama verimli koşullarına ayırmıştınız. Sartre'ın dediği gibi, bizi biz yapan başkalarının bizi nasıl anlamlandırdığı değil, başkalarının bizi anlamlandırdığı şeyle ne yaptığımızdır.

Gregory Bateson'un tuhaf bir babası vardı. William Bateson, genetiğin tanınmış üstatlarından biriydi. Gregory'nin en büyük ağabeyi I. Dünya Savaşı'nda öldüğünde, kendisi küçük bir çocuktu ve bu yaşanabilecek bir şeydi. Fakat diğer ağabeyi Martin, Gregory on sekiz yaşındayken en büyük kardeşlerinin doğum gününde intihar etmişti. Dolayısıyla babasının oğullarından bir dâhi yaratma beklentisi bütünüyle geriye kalan tek çocuğuna, yani Gregory'ye kalmıştı.

Gregory Bateson'un kendisini babasından farklı kılmak için verdiği çabayla, biyolojiye olan hakiki ilgiden vazgeçmenin imkânsızlığı arasında kalması, belki de hayatının ileriki dönemlerinde psikiyatriyi değiştiren bir yaklaşımı,

---

2. Zygmunt Bauman - Benedetto Vecchi, *Identity*, 2004 [*Kimlik*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017].
3. Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity*, 2000 [*Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yay., 2017].

yani "çözümsüz çelişki"yi keşfetmesini sağlayan şeydi. İçinde yaşadığı ruhsal çatışma, Yeni Gine'deki İatmullar arasında şizmogenesisi keşfetmesine yardımcı olmuştu. Şizmogenesisin tek olası seçenek olmadığını görmüştü. Endonezya Bali'de yaptığı araştırma, bu modelin orada geçerli olmadığını açığa çıkarmıştı. Fakat şizmogenetik süreç, kişiliği içinde açığa çıkmış, yakın ilişkilerinde kendini açığa vurmuş (Margaret Mead'le evlendikten sonra iki kez daha evlenmişti) ve kültürle politikaya olan ilgisinin odağında kalmıştı. Derin araştırmalarından ötürü hepimiz Bateson'a çok şey borçluyuz ama babasıyla arasındaki sıkıntılı ilişkiden bahsetmemin sebebi, sohbetimizin kahramanlarının önüne, çocukları ve bu akışkan zamanlarda gittikçe çetrefilleşen bir ödevi, yani eğitimlerini getirmek içindi.

Zygmunt Bauman Kanaatimce, Bateson geçtiğimiz yüzyılda antropolojinin en parlak, en yaratıcı ve en özgün zihinlerinden biriydi gerçekten. Şizmogenetik zincirler kavramı iki farklı türden zinciri kapsamaktadır: Örneğin, tıpkı silahlanma yarışlarındaki gibi rakip tarafların "üstünlük sağlama"ya çalıştıkları simetrik zincir ve aynı teslimiyetçilik karşısında kibirde olduğu gibi iki tarafın birbirinden taban tabana zıt ama birbirini pekiştiren tutumlar benimsediği, biri katılaştığında diğerini kızıştırıp pekiştirdiği tamamlayıcı zincir. Yeni Gine'deki saha deneyimlerinden süzülmüş olsa da, kavram, rekabetçi davranışların her türlü beşeri etkileşim içindeki dinamiklerine muazzam bir şekilde ışık tutmaktadır. Diğer bir deyişle, kesinlikle sadece "ilkel" kültürlerle veya bire bir, yüz yüze ilişkilerle sınırlı değildir.

Bateson'un yaptığı ve konumuzla daha yakından ilgili olan bir başka paha biçilmez katkı, eğitimin üç seviyesi arasında yaptığı ayrımdır. En alt seviye, bilginin ezberlenmek üzere aktarılmasıdır. İkincisi, yani "deutero-öğrenim" gelecekte elde edilecek veya karşılaşılacak bilgilerin özümsenmesini ve başka bilgilerle birleşmesini mümkün kılacak "bilişsel

çerçeve"nin kavranmasını amaçlar. Fakat hâkim bilişsel çerçeveyi parçalayan ve yeniden düzenleyen, hatta yerine başka bir unsur koymadan bütünüyle onu ortadan kaldıran üçüncü bir seviye daha vardır. Bateson, bu üçüncü seviyeyi patolojik bir olgu, aslında eğitimi engelleyen bir fenomen olarak görmüştür (neticede o dönemde Erik Erikson, kimliğin akışkanlığını psikolojik bir hastalık olarak görmekteydi...). Ne var ki Bateson'un üç seviyesinden birincisi artık kullanılmaz hâle gelirken (belleğin beyinden elektronik disklere, USB belleklere ve sunuculara aktarılması sayesinde), Bateson'un sağlıklı değil de kanserli bir doku olarak gördüğü şey öğretme/öğrenme sürecinde norma dönüşmüştür (benzer bir ters yöne dönüş kimliklerin statüsünde de yaşanmıştır...).

Bence bu, eğitim ortamında ve potansiyel olarak metodolojilerinde ve hatta bilginin ne anlama geldiği üretilme, dağıtılma, elde etme, özümsenme ve yararlanma biçimlerinde gerçekleşmiş en çarpıcı değişikliklerden biridir. Eminim sohbetimiz sırasında bu meselelere tekrar tekrar döneceğiz...

4
Zihnin Kapanışından "Sürekli Devrim"e

Riccardo Mazzeo İtalya'da eğitimle ilgili bir kitabın, en çok satanlar listesine girip aylarca bu listede kalması alışıldık bir şey değil. Oysa Paola Mastrocola'nın *We'll Go Our Own Way: Essay on the Freedom Not to Continue Studying* (Kendi Yolumuza Gideceğiz: Okumaya Devam Etmeme Özgürlüğü Üzerine) kitabına olan şey tam da bu. Lise öğretmeni ve hoş bir roman yazarı olan Mastrocola, kitabında Don Milani'yle (1967'de basılmış meşhur *Barbiana Öğrencilerinden Mektup*[1] kitabının yazarı), Gianni Rodari'ye (1973'te *The Grammar*

1. Don Lorenzo Milani, *Letter to a Teacher*, 1967 [*Barbiana Öğrencilerinden Mektup*, Çev. Sevgi Karaca, Bülent Özen, Gözlem Yay., 1977].

of Imagination [Hayal Gücünün Grameri] eserini yazan) saldırıyor. Don Milani İtalya'da tanınmış bir şahsiyet; çünkü düşük toplumsal konumları sebebiyle öğrenim hayatlarında başarılı olacak donanımdan yoksun tüm çocuklar için, eğitimin önemine vurgu yapmış ilk insanlardan biriydi. Diğer yanda Gianni Rodari ısrarla yaratıcılığın ve oyunlar vasıtasıyla bir şeyler öğrenmenin önemine vurgu yapmaktaydı. Ayrıca Mastrocola en önde gelen dilbilimcimiz ve eski Eğitim Bakanımız Tullio De Mauro'yu, "pratik, somut ve hemen hayata geçirilebilen bilgi"ye önem veren bir eğitim sistemini tahayyül ettiği için eleştiriyor. Kafasındaki ideal öğrenciyi anlatan Mastrocola o öğrenciyi, sorulduğunda "onlara anlattığım her şeyi tekrarlayan" yirmi beş öğrenciden biri olarak tarif ediyor. Öğretmenlerin ve ailelerin hoşnutsuzluğunu (çocuklarının sürekli Facebook'la ve diğer kısa ömürlü akımlarla meşgul olduğunu görmekten bıkmış ailelerin anlaşılır memnuniyetsizliğini) çok iyi bir şekilde tespit etmesine rağmen, bu kitabın toplumda bu denli güçlü karşılık bulması şahsen beni çok şaşırttı.

Mastrocola, 1 milyon insanın kendisini öğretime adadığı okul eğitimini, öğrencilerin tek yapması gereken şeyin yığınla düşünceyi yutup bunları tükürmek olduğu bir askerî hapishane olarak görüyor. Sanırım bu tutumun kökeninde çifte bir basitleştirme var. Bir yanda öğrencilerine derslerini ezberletme arzusuyla sinirli bir öğretmen olan yazar (ayrıca saygın yazarlarımız arasında en sıkıcı olanlardan biri Torquato Tasso'ya öğretmenlik yapmış olması bence işini hiç kolaylaştırmamaktadır) tek çözüm yolunun, standartlarına uymayan her şeyin kaldırılmasından geçtiğini düşünür olmuştur. İkinci basitleştirmeyse, belli ki öğretme çabalarının boşa gittiğini görmekten bıkmış, bu sebeple hızlı ve kesin çarelere başvurmaya hazır okurlarıyla ilgilidir.

Zygmunt Bauman "Yaşam boyu eğitim" fikrinin bir oksimorondan (söz çelişkisi) pleonazma/laf kalabalığına ("te-

reyağımsı yağ" veya "metalik demir" gibi) dönüşmesi için, eski Yunan âlimlerinin *pedea* kavramını icat ettiği andan bu yana iki bin yılı aşkın bir sürenin geçmesi gerekti. Bu kayda değer dönüşüm çok yakın zamanda, son yirmi-otuz yıl içinde, eğitimin başat aktörlerinin, hem öğretmenlerin hem de öğrenenlerin toplumsal ortamında yaşanan ve radikal bir hızla gerçekleşen değişimlerin sonucunda yaşandı.

Balistik füzeler harekete geçtiği anda, gidecekleri yön ve katedecekleri mesafe zaten namlunun şekli ve yönüyle ve toptaki barut miktarıyla belirlenmiş hâldedir. Kişi füzenin nereye düşeceğini neredeyse hiç hata yapmadan hesaplayabilir ve namluyu kaydırarak veya barutun miktarında oynama yaparak bu noktayı seçebilir. Balistik füzelerin bu özellikleri onları mevzi savaşlarında kullanılacak ideal silahlara dönüştürür. Başka bir deyişle, hedeflerin siperler ve sığınaklarda sabit hâlde olup, füzelerin hareket eden tek cisimler olduğu savaşlar için idealdirler.

Fakat nişancının görmediği hedefler hareket etmeye başladığında, özellikle de füzelerden daha hızlı hareket ettiklerinde ve hatta çıkarılan güzergâhın ön hesaplamalarını altüst edecek şekilde kararsız ve öngörülmez tarzda hareket ediyorlarsa, aynı nitelikler onları faydasız hâle getirir. Bu durumda akıllı, zeki bir füzeye ihtiyaç vardır. Değişen koşullara göre havadayken yönünü değiştirebilecek, hedefin hareketlerini ânında tespit edebilecek, hedefin mevcut yönü ve hızı hakkında gerekli olan her şeyi öğrenecek ve sahadan aldığı bilgilerle kesişme noktalarını çıkaracak bir füze gereklidir. Bu akıllı füzeler bilginin derlenip işlenmesine, bırakın son vermeyi, buna ara dahi veremezler; çünkü havada yol alırlarken (hedefleri hareket etmeye, yönleri ve hızlarını değiştirmeye devam ettiğinden), karşılaşma noktasına ilişkin tahminlerin sürekli güncellenip düzeltilmesi gerekir.

Tabiri caizse akıllı füzelerin sıvılaşmış, akışkan biçimiyle olsa da "araçsal akılcılık" stratejisini izlediğini söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle, çıkardıkları varsayım amacın verili süre boyunca

belli, değişmez ve sabit olduğudur, dolayısıyla sadece araçların hesaplanıp manipüle edilmesi gereklidir. Akıllı füzeler bile önceden seçilmiş hedeflerle sınırlanamaz. Hedeflerini havadayken seçerler. Onlara kılavuzluk edecek şey, mevcut teknik kapasiteleriyle en verimli sonucu nasıl alacaklarını ve donanımları gereği vurmalarının uygun olduğu potansiyel hedeflerin hangileri olduğunu söyleyen değerlendirmelerdir. Bunun "araçsal akılcılığın" tersyüz edilmiş hâli olduğunu söyleyebiliriz: Füze havadayken hedefler seçilir ve neticede hangi "amacın" seçileceği mevcut araçlara bağlıdır. Bu durumda uçan füzenin "akıllılığı" ve etkinliğinden faydalanmak ancak donanımın "her amaca uygun düşen" veya "taahhütlerle sınırlanmamış" yapıda olması, belli amaçlara odaklanmaması, sadece belli bir hedefi vuracak şekilde ayarlanmaması sayesinde mümkündür.

Akıllı füzeler, balistik atalarının aksine *yolculuk yaparken öğrenir*ler. Dolayısıyla ilk tedarik edilmesi gereken şey öğrenme, hızlı öğrenme *becerisi*dir. Burası açıktır. Ancak fark edilmesi zor olan fakat hızlı öğrenme becerisinden daha önemsiz görülemeyecek şey, öncesinde öğrendiği şeyi ânında *unutma* yetisidir. Akıllı füzeler "fikirlerini değiştiremeyecek" veya önceki "kararlar"ını tereddüde veya pişmanlığa kapılmadan iptal edemiyorlarsa, akıllı olamazlar... Edindikleri bilgileri fazla eşelememeli ve kesinlikle bilginin yönlendirdiği şekillerde hareket etme *alışkanlığı* geliştirmemelidirler. Edindikleri bilgilerin hepsi hızla eskir. Hemen çıkarılmadıkları takdirde, onlara güvenilir bir kılavuz olmaktan çok hedeflerini şaşırmalarına yol açar. Akıllı füzelerdeki "beyinler"in hiç unutmaması gereken şey, edindikleri bilgilerin tamamen *tek kullanımlık* olduğu, sadece geçici bir değere sahip olup bir sonraki emre kadar geçerliliğini koruduğu ve başarıya giden yolun, edinilen bilginin artık kullanışlı olmaktan çıkıp, atılması, unutulması ve değiştirilmesinin gerektiği ânı ıskalamamamaktan geçtiğidir.

Katı modern çağın eğitim filozofları, öğretmenleri balistik füzelerin ateşleyicileri olarak gördü ve onlara mermilerini,

tetiğe bastıkları ânın ivmesiyle önceden kararlaştırılmış rotada nasıl tutacaklarını öğrettiler. Modern çağın ilk aşamalarındaki balistik füzelerin, insanlara ait teknik yaratıcılığın zirvesine yerleşmesi hiç şaşırtıcı değildi. O anki hâliyle dünyayı fethedip ona hükmetmeyi isteyen herkese kusursuzca hizmet ettiler. Aynı Hilaire Belloc'un büyük bir güvenle Afrikalı yerlilerle ilgili şu sözleri söylemesi gibi: "Ne olursa olsun bizde Maksim Tüfekleri var, onlarda yok" (Maksim Tüfekleri kısa sürede çok sayıda mermi fırlatan ve ancak elde bu cins mermilerden çok sayıda olması hâlinde etkili olan bir makineydi). Ancak işin aslı şu ki, öğretmenlerin görevi ve öğrencilerin kaderiyle ilgili bu tahayyül, "balistik füze" fikrinden ve onu icat eden modern çağdan çok daha eskiye dayanıyordu. Modernliğin yükselişinden iki bin yıl önce söylenmiş olan fakat 21. yüzyılın eşiğinde "yaşam boyu öğrenim" programına destek bulmak için Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun alıntıladığı şu eski Çin atasözü bunun kanıtıdır: "Bir yıllık plan yapıyorsan mısır, on yıllık plan yapıyorsan ağaç, ömürlük plan yapıyorsan insan yetiştir." Kadim bilgeliğin pragmatik değerini kaybetmesi, kafayı öğrenmeye ve "eğitim" adıyla bilinen öğrenimin teşvikine takmış insanların ilgilerini balistik füzelerden akıllı füzelere kaydırması ancak akışkan modern zamanlara geçişle yaşandı.

Harvard İşletme Okulu'ndan Profesör John Kotter, okurlarına "daimi kadro" gibi uzun vadeli istihdamdan uzak durmalarını tembihliyordu. Gerçekten de kurumsal bir sadakat bağı geliştirmek ve herhangi bir işle gereğinden **fazla** meşgul olup duygusal bir bağ kurmak, bırakın **ömür boyu** orada çalışmayı uzun süre emek vermek bile **tedbirsizce** şeylerdir; çünkü "ticari konseptler, ürün tasarım**ları, rekabet** bilgisi, sermaye donanımı ve *her türlü bilgi* **artık daha** kısa ömürlere sahiptir".[2]

2. John Kotter, *The New Rules*, New York Dutton, 1995, s. 159, vurgular sonradan eklenmiştir.

Eğer premodern hayat, fani ömür hariç sonsuza dek varlığını sürdüren her şeyin her gün tekrarlanmasından ibaret olmuşsa, akışkan modern hayat da her gün evrensel geçiciliğin ve faniliğin tekrar edilmesidir. Akışkan modern dünyanın sakinleri, bırakın sonsuza kadar yaşamayı, dünyada hiçbir şeyin uzun ömürlü olmadığını hemen fark edeceklerdir. Bugün yararlı ve zaruri görülen nesneler genelde, yerleşecek ve ihtiyaçlara yahut alışkanlıklara dönüşecek fırsatı dahi bulamadan "tarih olmakta"dırlar. Hiçbir şeyin sonsuza dek burada kalacağına inanılmaz, yeri doldurulamaz hiçbir şey yoktur görünürde. Her şey ölümün yakın mührüyle doğar ve üretim hattından çıkan her şeyin üzerine bir "kullanım tarihi" kazınmıştır. Yeni binaların inşasına, parçalanacakları zaman geldiğinde (ki gelecektir) onları yıkmak için gerekli olan izinler çıkarılıncaya dek başlanmaz. Süreleri sabitlenmediği ve istendiği anda feshedilmesi kolaylaştırılmadığı müddetçe, hiçbir sözleşmeye imza atılmaz. Taahhütlerin çok ama çok küçük bir kısmı geri dönüşü olmayan noktaya gelecek kadar uzun sürelidir. Dahası hepsi "belli süreliğine" bağlayıcı olduğu düşünülen kararların yürürlükte kalmasını sağlayan şey sadece şanstır. Doğan veya üretilen her şey, insanlar ve insan olmayanlar vazgeçilebilir şeyler olup ikinci bir emre kadar varlıklarını sürdürürler. Akışkan modern dünyanın sakinlerinin ve onların yarattıkları ve emek verdikleri her şeyin üzerinde bir hayalet gezinmektedir: Aşırı bolluğun hayaleti. Akışkan modernlik aşırılığın, bolluğun, israfın ve atık boşaltımının olduğu bir medeniyettir. Riccardo Petrella'nın kısa ama öz ifadesiyle, mevcut küresel eğilimler "ekonomileri ürünlerle hizmetlerin ortalama ömrünü alabildiğine kısaltarak geçici ve uçucu şeylerle güvencesizliği üretmeye (geçici, esnek ve yarı zamanlı işler)" itmektedir.[3]

Büyük İtalyan sosyolog Alberto Melucci "bize musallat olan şey, sabit temellerin olmadığı bir yerde yine de böyle

3. Riccardo Petrella, "Une machine infernale" *Le Monde Diplomatique*, Haziran 1997, s. 17.

ğim. Çıkarabildiğim kadarıyla, bu koşullarda Mastrocola'nın öğretim modeli, gençlerin yetişkinlerin saflarına katılmasını sağlamaktan ziyade engellemenin reçetesidir. Eğitimin hiç değişmeyen hedeflerinden biri, gençlerin girmek üzere olduğu gerçekliğe uygun bir yaşam için hazırlanması olmuştur. Bu bugün de böyle olup gelecekte de böyle olacaktır. Hazır olmaları için yönlendirilmeleri gerekir. Tullio De Mauro'nun sözleriyle "pratik, somut ve hemen hayata geçirilebilir bilgiler"e ihtiyaçları vardır. Ve "pratik" olabilmek için, kaliteli bir öğrenimin zihni kapanmaya değil açılmaya teşvik edip kışkırtması gerekir.

5
Meşe Ağaçları ve Gülünç Şekilde Ufacık Palamutları

Riccardo Mazzeo Trento'daki Festival dell'Economia'da söylediğiniz gibi, dünyanın çivisi çıkmışsa ve aileler çocuklarına göstermedikleri ilgi ve şefkati üst kalite şeyler alarak telafi ediyorlarsa, internette birden çok şeyle uğraşmak için kendileri bile tek başlarına durup düşünmeye zaman ayırmaz olmuşlarsa, aynı başlığa sahip kitabınızda anlattığınız o "yaşam sanatı"nı unutmuşlarsa, sevginin zamana, şefkate ve esnekliğe ihtiyaç duyduğunu anlamak yerine, her gün bir çiçek gibi biraz sulayıp bakmak yerine beraberliklerini sona erdirmeyi seçiyorlarsa, yetişkinler sadece araçsal akla bel bağlıyorlarsa ve eleştirel düşünme kapasitelerini artık

kaybetmişlerse... soludukları havanın ahlaken kirlendiği düşünüldüğünde ve etrafında gördükleri onca örnekle, çocuklar ve öğrenciler bunu nasıl yapabilecekler?

Zygmunt Bauman Bildiğiniz gibi bunaltıcı ve sanki yenilmesi mümkün olmayan baskılar ve zulümlere hiç yabancı olmayan, yaşamını hem duvarlarla çevrilmiş hem de duvarları olmayan zindanlarda geçirmiş Vaclav Havel, deneyimlerinden şu dersi çıkarmıştı: Dünyayı değiştirmek istiyorsanız ilk bilmeniz gereken şey, insanların hangi şarkıları söylemeye hazır olduğunu öğrenmektir (kendisi bir şair olduğundan Havel, genelde metaforlarını sanat dünyasından seçip alırdı). Fakat hemen şunu eklemişti: İnsanların gelecek sene ağızlarına hangi şarkıları alacağını bilmenin hiçbir yolu yoktur...

Homo sapiens diğer hayvanların hepsinden, tam olarak tanımlanmış ve belirlenmiş olmamasıyla ve böylece statükoyu reddedip onu aşmaya, onun "ötesine" ve "üzerine" geçmeye mahkûm olmasıyla ayrılır. Uzak atalarımız, yani İncil'i yazanlar, Tanrı'nın Âdem ve Havva'yı yaşayacakları dünyaya gönderirken, onlara *tek* bağlayıcı öğüt olarak sırasıyla "ekmeğini alınterinle kazanacaksın" ve "alınteriyle çocuk doğuracaksın" dediğini belirtirken bu sıkıntılı durumun zaten farkındalardı...

Tek tek hepimizin sürdürdüğü yaşam biçimi, alınyazısıyla (en azından kısmi ölçüde, insanların geçmişte yaptığı tercihlerin toplu sonucu olsa bile değiştirme şansımızın pek olmadığı bir şeyle) karakterin (üzerinde çalışmamızın, düzeltmemizin ve yeniden tasarlamamızın mümkün olduğu bir şeyin) ortak sonucudur. Alınyazısı olası seçenekleri çizer ama aralarında tercih yapan, bazılarını seçip diğerlerini reddeden karakterdir. Tek seçenekten fazlasının olmadığı hiçbir durum yoktur (bu evrensel kural nihai iktidarsızlığın vücut bulmuş hâli olan toplama kamplarının sakinleri için bile geçerlidir) ve "tercihlerin olmadığı bir durum" asla yoktur. O anda yapılan şeyin yerine başka bir şeyin yapılamadığı,

başka bir tercihin, kararın ve alternatif bir eylemin olmadığı hiçbir durum yoktur.

Yıllarca beni aramaya, düşünmeye ve yazmaya iten inanç şu oldu: Tercih yapma özgürlüğünü düzgün bir şekilde kullanmak için (ne kadar sınırlansa da), "alınyazısı"nın sunduğu seçeneklerin (sınırları içinde eyleme geçmek zorunda olduğumuz ve seçmediğimiz tarihsel koşullar) ve aralarından seçim yapabileceğimiz alternatif eylemlerin (daha ziyade hareket etme tarzlarının) neler olduğunu tam olarak bilmemiz gereklidir. "Alınyazısı"nın bizi mahkûm ettiği o koşulları ardı ardına tarif ederken, belli koşulların potansiyel olarak ne tür fırsatlara *ve* tehditlere ev sahipliği yaptığını anlayıp açıklamaya çalıştım (ve hâlâ da çalışmaya devam etmekteyim). Olağandışı uzun bir ömrüm olduğundan, bu işlemi son derece farklı özelliklere sahip az sayıda koşulda gerçekleştirme olanağım oldu. Dahası içinde ikisinin de olmadığı bir yaşam biçimiyle hiç karşılaşmadım. Mevcut yaşam biçimi, yaklaşık son on yıldır enine boyuna incelemeye çalıştığım yaşam biçimi de ("akışkan modernlik" gittikçe küreselleşen bir düzende tüketicilerin oluşturduğu düzensiz ve bireyselleşmiş bir toplum) bunun istisnası değil.

Dolayısıyla kaygılanacak çok sebep olsa da, umutsuzluğa yer yoktur. Sorduğun gibi, çağımıza hâkim olan ve neredeyse boğucu koşullar, geçici hevesler ve kusurlar göz önüne alındığında, çocuklarımızın ve öğrencilerin bugün çoğunluktan farklı davranacağını ummanın mümkün olup olmadığına gelirsek, cevabım "evet"tir. Her koşulda nasıl tehlikelerin yanı sıra bazı fırsatlar da varsa, isyankârlığa gebe olan her şey konformizme de gebedir. Her çoğunluğun küçük, görünmez ve fark edilmez birer azınlık olarak ortaya çıktığını hiç unutmayalım. Yüzyıllık dev meşe ağaçları bile, bu ufacık palamutların içinden çıkıp büyümüşlerdir.

6
Gerçek bir "Kültür Devrimi"nin Peşinde

Riccardo Mazzeo Bugün (17 Temmuz 2011), cevap verirken bahsettiğiniz iki karizmatik liderin, Cem Özdemir ile Vaclav Havel'in, Quadriga ödülünün "herkesin faydası için çalışan istisnai bir insan" olarak Vladimir Putin'e verilmesine itiraz ettiklerini okudum. Werkstatt Deutschland adlı dernek geri adım atmak zorunda kaldı. Bunda şaşılacak bir şey yok. Onlar gerçek kahramanlar ve Putin ancak George Orwell'in *1984*'ünde[1] göklere çıkarılabilecek biri. Ancak hem Özdemir'in hem de Havel'in hemen bu adaletsizliğe karşı çıkması, "başka bir tercihin olmadığı hiçbir durum

1. George Orwell, *1984*, 1949 [*1984*, Çev. Celâl Üster, Can Yay., 2000].

yoktur" sözünüzü söyler söylemez doğrulayan bir şey oldu. Bu fikirlerin çağrışımıyla aklıma Özdemir gibi Türk olan ve aynı zamanda şair, devrimci ve Havel gibi (yıllarca) hapislerde yatmış Nâzım Hikmet geldi. Düğün davetiyem için Hikmet'in bir şiirini seçmiştim. Yaşamayı "seksenindе bile zeytin ağacı dikecek" kadar ciddiye almak gerektiğini söyleyen bir şiirdi. Aslında aynı imge, "yüz yaşında dev meşe ağaçları bile ufak tefek palamutlardan çıkıp yetiştiği" için hâlâ umutlu olabileceğimizi söyleyen ifadenizde de mevcut. Dayanıklılık, planlama becerileri, uzun vadeli dilekler ve insanı daha iyi bir yaşam inşa etmeye kadir kılan onca insani nitelik nasıl yok olup gidebilir?

Öğrencilerinizden Mauro Magatti, altbaşlığı "Teknonihilist Kapitalizmin İllüzyonları" olan *Libert*à *immaginaria* (Hayali Özgürlük) adlı mühim bir kitap kaleme aldı. Kitapta felsefi yapısökümcülüğün verdiği hasarı şöyle tarif etmekte: "Doğanın bir düzen olarak kavranmasından, bitmek bilmez bir inşa ve yeniden inşa sürecinin hâkim olduğu tahayyüle geçiş, modern düşünceyi kuran tüm tuğlaları yıkmaya başlamanın ilk adımıdır."[2] İşte burada Bateson'un üçüncü seviyesi işbaşındadır: Sadece bir fırsattan diğerine atlayabilenler, belirsiz koşullarda hareket edebilenler, eskiden önemli fakat şimdi önemini kaybetmiş şeyleri unutabilen insanlar sağ kalıp başarıya ulaşabilirler (elbette bir sonraki ihtara kadar).

Magatti yeni senaryoyu şöyle tarif etmektedir: "Artık bir merkez ve çevre, aşağısı ve yukarısı, doğru ve yanlış yoktur: Teknonihilist Kapitalizm en uç noktalarında üretilen, hatta ona karşı çıkan şeyler de dahil olmak üzere her şeyi içine almaktadır. Artık karşıkültür diye bir şey yoktur çünkü 'her şey kültür ürünüdür.' Karşı kültür aslında çeşitliliği zenginleştiren ve bu şekilde sisteme dahil edilen bir yenilik formu yaratır."[3] Eğer yürürlükteki yeni sistem, bugünden itibaren

2. Mauro Magatti, *Libert*à *immaginaria. Le illusioni del techno-capitalismo tecno-nichilista*, Milan: Einaudi, 2009, s. 102.
3. A.g.e., s. 109.

direnişin her müdahalesini tüketiyor, sindiriyor ve kendisine yontuyorsa, elimizden ne gelir?

Zygmunt Bauman Tüketicilerden oluşan, piyasaların kılavuzluğu ve aracılığıyla hareket eden toplumumuzda, belki tutarlı ve uyumlu olanın etkin olmasını en çok engelleyen şeye parmak bastınız. Tüketici piyasalarının hem et hem ot yiyebiliyor olması, insanların tüm problemlerinden, kaygılarından, endişelerinden, acılarından faydalanmasını sağlayan esrarengiz yeteneği, her protestoyu ve "karşı gücün" yarattığı her etkiyi kendi avantajına ve yararına dönüştürme becerisi. Diğer taraftan piyasalar yeniden sunum, tanıtım ve iletişim kanallarına bütünüyle hâkim olduklarından, eleştirel ve muhalif güçlerin piyasanın kurallarına göre oynamaktan ve böylelikle (dolaylı olsa da aynı etkiyle) piyasanın kurallarını benimseyip pekiştirmekten başka pek şansları yoktur.

Yakın zamanda yayımladığı *Prosperity Without Growth* (Büyümesiz Refah) isimli araştırmasında, Profesör Tim Jackson kâr etmeye duyulan açgözlülüğe ancak kısmi bir suçlamada bulunmakta, esas suçluyu şöyle ayırmaktadır: "Kültürümüz yeniliğe, yani nesnelerin o sembolik yönüne duyduğu bitmek bilmez iştah üzerine inşa edilmiştir." Bize zorla öğretilen ve şimdiden içimizde derin kökler salmış bu iştah sebebiyle, kendimizi sürekli bencil ve maddiyatçı bir şekilde davranmaya hazır ve istekli hâlde buluruz. Bu davranış tarzı mevcut ekonomimizi, yani tüketim ekonomisini hayatta tutan vazgeçilmez unsurdur. Satın almaya ve harcamaya kışkırtılır, zorlanır veya ikna ediliriz. Elimizdekileri harcamaya, sahip olmadığımız ama gelecekte kazanmayı umduğumuz şeyleri harcamaya itiliriz. Bu köklü bir dönüşümden geçmediği sürece, piyasanın buyruklarından etkin bir şekilde kopup kurtulma ihtimali düşüktür. Karşısında aşılması zor engeller vardır.

Bunu ancak gerçek bir "kültür devrimi" başaracaktır. Mevcut eğitim sisteminin gücü görünüşte ne kadar sınırlanmış

olursa olsun, eğitim gittikçe tüketimci oyunun kurallarına tabi olsa da, böyle bir devrim için ümit verici faktörler arasında sayılacak kadar dönüştürücü güce hâlâ sahiptir.

7
Kokuşmuşluk Yoksunluğun En Zekice Stratejisidir

Riccardo Mazzeo Olmasını dilediğiniz ve mümkün olduğuna inandığınız "kültür devrimi"nin zorunluluğunun altında yatan sebeplerden biri muhtemelen, en azından İtalya'da, sözümona "altkültürel hegemonyadır" (Massimiliano Panarari'nin aynı başlıklı kitabından).[1] Antonio Gramsci'nin insanların kültüre erişim yoluyla hegemonyasını tesis etmesi şeklinde tarif edilen yöntemlerin kasti ve planlı bir şekilde kullanılmasıyla ilgilidir. Tersine çevrilerek, kitlelerin tele-

1. M. Panarari, *L'egemonia sottoculturale. L'Italia da Gramsci al gossip*, Milan: Einaudi, 2010.

vizyonda gittikçe daha dekolte kıyafetler giyen kızlarla bitmek bilmez eğlence programlarına, edepsiz komik öykülere, "duygusal striptiz" diye adlandırdığınız şeye doğru bunaltıcı (ustalıkla ekilip teşvik edilmiş) eğilimlere ve dedikodularla dolu tabloid gazetelerin başarısına maruz kalması sayesinde insanlar kültürle ve eleştirel düşünceyle etkileşime girmekten uzaklaştırmaya dönük benzer yöntemlere dönüşmüşlerdir (TV kanallarıyla tabloidler başbakanımıza aittir ve bu manevranın beyni Alfonso Signorini, "gerçek" ama satın alınmış bir entelektüel olup, en çok satan iki tabloidin yöneticiliğini yapmaktadır). İkinci sebepse okulların cesaret kırıcı ölçüde değersizleştirilmesidir. Müreffeh bir toplumda öğretmenin işine genelde hiç saygı gösterilmez çünkü en zengin ülkelerde, birinin çocuğuna yapılan bu uzun soluklu yatırım, tüketim tuzağına yakalanmış ve alışverişle meşgul olan ailelerin girişmek istemediği aktif bir katılıma ihtiyaç duyar.

Oysa yine başlamamız gereken yer okullardır. Bu iadei itibara katkı, yakın zamanda "Okul Günleri" üzerine yazılmış olan ve Tullio De Mauro ile Dario Ianes'in editörlüğünü yaptığı bir kitaptan gelmiştir.[2] De Mauro öğretmenleri tarif ederken Ecclesiastes'ten [Eski Ahit'ten] alıntı yapar: "Şimdi o meşhur insanları methedelim / o pek görünmeyen insanları / çünkü yaptıkları devam etti / bu çaba devam etti / geniş ve köklü bir şekilde devam etti / bildiklerinden öte şekilde." Ianes ise şöyle açıklamaktadır: "Bu karanlık anlarda eğitime hâlâ inananlar şu an birkaç öğrenci için bir ünite yazıyor veya sınıfa güncel haberler vermek için internette arama yapıyorlar. Buna hâlâ inananlar, kuşkusuz diğer birçok profesyonel meslek sahibi gibi banyoda dahi çalışmaya devam ediyorlar ama yaptıkları işin bir sureti, bir ismi var." Yirmi öğretmen (kreşte öğretmenlik yapanlardan lise öğretmenlerine on sekiz kişi ve iki okul müdürü) deneyimlerini aktarıyor ve kimisi

---

2. T. De Mauro ve D. Ianes (Der.), *Giorni di scuola. Pagine di dilario di chi ci crede ancora*, (Okul Günleri: Hâlâ Ona İnananların Dergi Sayfaları), Trento: Erickson, 2011.

"kendi içlerinde buldukları kaynaklardan, ortaya çıkmalarını beklemek, lanet edip sızlanmak yerine sabırla gün gün geliştirdikleri kaynaklardan" bahsediyor.

Şahsen pek çok öğretmen tanıdım ve mesleklerine samimi bir ilgi, hatta tutku beslediklerini gördüm. Bu sebeple en başta onlara saygı duymamız gerektiğini düşünüyorum fakat şurası kesin ki bu yeterli değil. İtalya'da ortaokulun sonuna kadar geçen dönemde neredeyse %100'lük bir başarımız var. Ardından başarı hızla düşüyor ve öğrencilerin %30'u lise diplomalarını alamadan okulu bırakıyorlar. Kaçaklardan bazıları dalavereci özel okullara gidiyor ama her yıl 120.000 genç insan *noie*'lerin (ne okuyan, ne iş sahibi ne de eğitim gören insanlar) saflarına katılıyor. Şimdi İtalya'da 15-19 yaş aralığındaki noie'ler 2 milyondan fazla. Bu dönüşümde birtakım ağır şeylerin olduğu ortada. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Zygmunt Bauman Kokuşmuşluk yoksunluğun en zekice stratejisidir. İlginin (ayartmalar ve baştan çıkmalarla) ve beraberinde "yaşamla kurulan bağlantı"nın beceri kazanmaktan, ustalıkla tespit ettiğin ve TV diyetinde gözler önüne serdiğin gibi duyumsal izlenimlerin peşine takılmaya kayması, hayıflandığın o "noie" sürüsünü üreten kokuşmuşluk tekniğidir. Bu gerçekten de sinsi bir tekniktir. Sürmekte olan yoksunluğu zevkli hâle getiren, köleliğin tercih özgürlüğü gibi görülüp hissedilmesine yol açan bir tekniktir...

Bir başka husus daha: Alfonso Signorini gibi insanlar bize muhtemelen, mesajın içinde yazanlar ve yarattığı sonuçlardan ötürü suçu mesajı getirene atmaktan kaçınmamız gerektiğini söyleyeceklerdir. Televizyon veya tabloid gazeteler, bizi hamur gibi yoğurup farklı bir şekle sokmak yerine, zaten "içimizde" olan şeyleri, içine atılmayı tercih etmediğimiz yaşam biçiminin önceden işlediği şeyleri yüzeye çıkarır, ifşa eder, ekranlara ve manşetlere taşır. Bugünkü genç neslin içine doğduğu ve bu sebeple ondan başkasını tanımadığı yaşam biçimi, bir tüketiciler toplumuyla yeniliği ve rasgele değişimi teşvik

eden (huzursuz ve sürekli değişen) "ânı yaşama"ya ["nowist"] dönük bir kültürdür. Böyle bir toplum ve kültürde, her şeyin, sadece arzu değil bilgi nesnelerinin de aşırı boyutlarda arz edilmesinin, yeni nesnelerin sahneye girerken eskilerinin akıllara zarar hızlarda çıkmasının sıkıntısını yaşamaktayız. TV programlarıyla (dekolte kıyafetler ve duygusal striptizler girdabıyla) yaşam biçimimizin bize öğrettiği ve aşıladığı hissetme ve arzulama şekli arasındaki titreşimler TV reytingleriyle ölçülür. Televizyon izlemek neticede zorunlu değildir ve kapatınca ceza almazsınız. En azından bu konuda sahip olduğumuz karar alma imkânıyla hâlâ tercih özgürlüğüne sahibiz. Televizyonu kapatmamak en az açmak kadar önemli bir karardır. Veya öyle görünmektedir...

Thomas Hylland Eriksek *Tyranny of the Moment*'te (Ânın Tiranlığı) "etrafımızda gereğinden fazla bilgi var" diyor. "Bilgi toplumunda sahip olması elzem becerilerden biri, insanın kendisini, sunulan bilgiler arasında duymak istemediği %99,99'luk kısma karşı koruma yetisidir." Anlamlı bir mesajı, yani görünürdeki iletişim nesnesini, onun meşhur hasmı ve engelinden, yani arka plandaki gürültüden ayırmaya yarayan çizgilerin bütünüyle yitip gittiğini söyleyebiliriz. Atıl kalmış zaman tüketicilerine erişmek, hâlâ daha fazla bilgiyle doldurulabilecek tüketim anları arasındaki ufak boşlukları ele geçirmek için gaddarca bir rekabet vardır. Tedarikçilerin umduğu şey şudur: İletişim kanalının alıcı ucunda yer alanların, çaresizce ihtiyaç duydukları bilgileri ararken, kazara ihtiyaç duymadıkları fakat tedarikçilerin dikkatlerini çekmeye çalıştıkları bilgilere rastlaması ve sonrasında etkilenip, istedikleri şeyler yerine bunlarla ilgilenmek için durmalarıdır. Gürültüden belli parçalar alıp bunları anlamlı bir mesaja dönüştürmek genel anlamda rasgele bir süreçtir. Halkla İlişkiler sektörünün "arzulanır ilgi nesneleri"ni verimli olmayan (yani kâr getirmeyen) gürültüden (yeni bir filmin galasını, yeni bir kitabın çıktığını duyuran tam sayfa reklamlar, reklamcıların sürekli bağışlarda bulunduğu bir TV prog-

ramının yayınlanması yahut yeni bir serginin açılması gibi şeyler) ayırmak amacıyla ürettiği "abartılı reklamlar" [Hype], bitmek bilmeyen, umutsuz ama dağınık "filtre" aramalarını geçici süreliğine tek bir yöne kaydırmaya, aktarmaya, yoğunlaştırmaya hizmet eder. Diğer bir deyişle birkaç günlüğüne veya birkaç dakikalığına, ilgiyi tüketim arzusunun seçilmiş bir nesnesine odaklarlar.

Yine Eriksen'den bir alıntı yapalım: "Bilgi toplumu bilgiyi düzenli raflarda sıralamak yerine, az çok birbirine rasgele şekillerde bağlanmış, bağlamından kopuk bir yığın işaret sunar..." Farklı bir deyişle, hep artan miktarda bilgi sürekli artan bir hızla dağıtıldığında, anlatılar, sıralamalar ve gelişimsel dizilimler yaratmak gittikçe zorlaşır. Parçaların hegemonya kurma tehlikesi vardır. Bunun bilgiyle, çalışmayla ve en geniş anlamıyla yaşam tarzıyla kurduğumuz ilişkiler açısından önemli sonuçları vardır.

Robert Louis Stevenson'un hafızalara kazınan, "umutla yolculuk etmek gideceğin yere varmaktan daha iyidir" hükmü, şu akışkan hâle gelmiş modern dünyamızda hiç bu kadar doğru bir tını kazanmamıştı. Varılacak güzergâhlar değiştiğinde, değişmeyenlerse cazibelerini yürüyebilen insanlardan, sürülecek arabalar ve havalanacak uçaklardan daha hızlı kaybettiklerinde, hareket hâlinde kalmak varılacak yerden daha önemlidir. O anda yapılan her şeyi alışkanlığa dönüştürmekten kaçınmak, kendi geçmişinin mirasına bağlanmaktan uzak durmak, o anki kimliğini adeta modası geçince değiştirilecek bir gömlek gibi giymek, geçmişin derslerini kenara atıp, geçmiş becerileri hiç duraksamadan ve pişmanlığa kapılmadan hor görmek. İşte tüm bunlar, günümüzün akışkan modern yaşamına ait politikaların ve akışkan modern rasyonelliğe ait tutumların esas ayırt edici özelliklerine dönüşmektedirler. Akışkan modern kültür artık tarihçilerin ve etnografların kayıtlarına düşenler gibi, öğrenim ve birikimin kültürleri gibi değildir. Aksine *bağların koptuğu, süreksizliğin yerleştiği ve her şeyin unutulduğu bir kültüre* benzemektedir.

George Steiner'ın tabiriyle, "kumarhane kültürü"nde her kültür ürünü, azami etkiyi bırakacak (yani dünkü kültür ürünlerini parçalayacak, atacak ve yok edecek) ve hemen demode olacak (yani kültür ürünlerinin misafirliklerini kısa kesip, sahneyi yarının yeni ürünlerine bırakmasıyla, yenilikle çöplük arasındaki mesafeyi kısaltacak) şekilde ayarlanır. Bir zamanlar eserlerinin değerini edebî oluşlarıyla özdeşleştiren ve sonraki değişiklikleri imkânsız hâle getirecek bir mükemmelliğin peşinde koşan sanatçılar, şimdi sergi biter bitmez sökülen yapılar kurup, aktörler başka yöne baktıkları anda sona eren etkinlikler düzenlemektedirler. Trafik yeniden akışa geçinceye dek köprüleri, inşaat devam edinceye dek yarım kalmış binaları ambalajlarda tutarlar. Doğayı yok etmeye davet eden ve insana ait tüm eylemlerin gülünç derecede kısa ömürlü olduğunu, bıraktıkları izlerin yüzeyselliğine başka bir delil sunan (şayet böyle bir delile ihtiyaç varsa) "uzamsal heykeller" dikerler veya oyarlar. Kendilerinden geçmişte herkesin diline düşmüş şeyleri, hiç teşvik edilmeseler de hatırlamaları beklenen tek grup, televizyonlardaki bilgi yarışmalarına katılan kişilerdir. Fakat kimsenin bugün herkesin diline düşmüş şeylerin uzağında kalması, buna izin verilmek şöyle dursun beklenilmez bile.

Tüketici piyasaları akışkan modern "kumarhane kültürü"yle uyumlu, bu kültür de piyasanın baskıları ve ayartmalarına uyumludur. Birbiriyle ahenk içindedirler ve birbirlerini beslerler. Müşterilerinin zamanlarını boşa harcamamak veya geleceklerini ve hâlâ öngörülemez hazlarını önceden ele geçirmemek için, tüketici piyasaları hemen tüketilebilecek, tercihen tek kullanımlık, hızla atılıp yerine bir başkasının konduğu ürünler sunarlar. Böylece o an için gıptayla bakılan ve arzulanan nesneler, demode olduklarında yaşanan mekânda kalabalık olmazlar. Sunulan şeylerin akıllara zarar çeşitliliği ve baş döndürücü değişim karşısında allak bullak olmuş müşteriler artık öğrenme ve ezberleme becerilerine bel bağlayamazlar. Dolayısıyla o an sunulan ürünlerin "*esas*

şeyler", "*moda şeyler*", "*sahip olunması gereken*" ve "*görülmesi gereken*" şeyler olduğunu söyleyen güvenceleri (memnuniyetle) kabul etmek zorundadırlar. Lewis Carroll'un yüzyıl önceki hayali şimdi gerçeğe dönüşmüştür: "Aynı yerde kalabilmek için *elinden geldiğince* koşman gerek. Bir yerlere ulaşmak istiyorsan, bundan iki kat daha hızlı koşmak zorundasın!" Şimdi bu öğrenenleri ve öğretmenleri nereye yerleştirmektedir?

Gençken bana hep şöyle tembih ediliyordu: "Hızla öğrenen, hızla unutur..." Ancak ifade edilen farklı bir bilgelikti: En tepedeki insanlar yüksek konumlarını, etraflarını dayanıklı şeylerle çevirdikleri, geçici olanları alt basamaktakilere bıraktıkları zamanlarda tutma, koruma, muhafaza etme ve ilgilenme yetisinin (ayıplanan, üzücü ve utanç verici) kullanıp atma imkânından çok daha üstün görüldüğü zamanlarda, uzun süre baş tacı edilmiş bir bilgelikti.

Bugün çoğumuzun kabul edeceği türden bir bilgelik değildi bu. Zamanında erdem olan şey bugün kara bir lekeye dönüşmüş hâlde. Sörf yapma/gezinme becerisi, yararlı ve arzulanır yeteneklerin hiyerarşisinin en üst konumunu, derinlemesine kavrama sanatının ellerinden çekip almıştır. Eğer hızlı unutma acele ve baştan savma bir öğrenmenin sonucuysa, çok uzun yaşa hızlı (kısa, anlık, sığ) öğrenme! Neticede yarın olup bitecek şeylere yarının yorumlarını yazmanız gerekiyorsa, evvelsi günde olan bitenlerin anıları size çok da faydalı olmayacaktır. Dahası belleğin kapasitesi, sunucuların kapasitesi gibi genişletilemediğinden, iyi bir hafıza (yani uzun süreli bellek) tam tersine, özümsemeyi içselleştirip hızlanma becerinizi sınırlayabilir.

İnsanların "yoksulluktan zenginliğe" yükseldiği öykülerin neredeyse tüm modern kahramanları, tek isabetli fikirleriyle veya talihleriyle milyar dolarlık servetler yapan kişiler, Apple'ın kurucusu Steve Jobs'tan, Twitter'ın yaratıcısı Jack Dorsey'e ve Tumblr'ı kuran David Karp'a kadar, başarılı yaşam fikrinin günümüzde vücut bulmuş figürleri neredeyse istisnasız bir biçimde öğrenimlerini yarıda bırakmış kişiler-

dir (birinci senesinde liseden atıldıktan sonra kampüse tek bir adım atmamasıyla, rekor Karp'a aittir). Olağanüstü bir servetle sona eren müthiş bir başarı öyküsünün bir başka vücut bulmuş hâli, bugün Britanya'da sanatın en kârlı sahasına dönüşmüş "Britart" idolü Damien Hirst, okuldaki sanat derslerinden alınan vasat notlar, bir miktar şans ve elektrikli testereyle nasıl bu noktaya geldiğine şaşırdığını itiraf etmektedir...

Girişkenlikle birlikte bir miktar şansla milyonere dönüşen o ayakkabı boyayan çocuğun "yoksulluktan zenginliğe" yükselme efsanesinden, aynı efsanenin "yenilendiği ve geliştiği" fakat boyacılığın yerini mesajları yoğurup biçimlendirmenin aldığı versiyonuna geçerek tam bir çember çizmedik mi? Bu döngü içinde, evrensel, yaşamı iyileştiren bir eğitimle fırsatları arttırma vaadi yitip gidiverdi...

8
Yıkması Dakikalar, Yapması Yıllar Alır

Riccardo Mazzeo Beni etkileyen ve saklamaya karar verdiğim resimler arasında, Çad'ın Fada kentinde, açık hava sınıfında çekilmiş bir fotoğraf var. Elli civarında ilkokul öğrencisinden her biri gururla başlarının üzerindeki küçük karatahtayı gösteriyor. Hırpani kıyafetler içindeler ve ülke savaş, kıt kaynaklar ve 200 farklı etnik grubun getirdiği sıkıntıların sorunları içinde. Fakat resimde yine de "neşeli ve parlak" bir şeyler de var. Aynı İtalyan roman yazarı Antonio Scurati'nin söylediği gibi: "Karatahtalarını kaldırmış öğrenciler, sanki evrensel öğrenimin bayrağını kaldırıyormuş, bilginin katedralini tahtadan kulelere dikiyormuş, insanlığı

bütünüyle kuşatacak denli büyük bir okul inşa ediyormuş gibi duruyorlar."

1951 yılında İtalya geri kalmış bir ülkeydi ve öğrenim ortalama olarak sadece üç yıl sürüyordu. Şimdi ülke ortalama on bir yıllık öğrenim süresiyle "gelişmiş" hâlde fakat bunun altında yatan şey 1960'lı yıllarla sonraki dönemlerin olumlu koşullarıydı. Ta ki gittikçe daha fazla ailenin günbegün yoksulluğun pençesine düştüğü son yıllara dek.

2010'da Randeep Ramesh'le yaptığınız röportajda, Ed Miliband'ın topluluğa bakış açısını ilginç bulduğunuzu söylemiştiniz. Yoksulların sorunlarına gösterdiği duyarlılıktan, toplumsal karakterin ve topluluk arasındaki uyumun istatistiksel terimlerle ölçülemeyeceğinin, aksine halkın en zayıf halkalarının refahıyla değerlendirilmesi gerektiğinin farkında oluşundan bahsediyordunuz. Avrupa hükümetleri Büyük Britanya'da, İtalya'da ve hemen hemen her yerde sosyal devlet harcamalarını kısıyorlar. Siz 1999'da, "yurttaşlık geliri" gibi bir teminat verilmesini; yani insanlara özgürce yaşayacakları "özgürlüğün o rayihasından, güvensizliğin kötü kokusunu arındıracakları" miktarda para verilmesini öneren belki de ilk kişiydiniz. Üzerinden on yıl geçtikten sonra Ed Miliband önerinizi benimsemiş durumda ve gençler politikacıların ağır vergiler ve daha yüksek engellerle geleceklerine yaptıkları o korkunç saldırıların daha fazla farkına varmaktadırlar...

Zygmunt Bauman Binlerce beynin, iki katı elin yıllarca uğraş vererek yaptıkları şeyi birkaç dakika ve birkaç imza yıkıveriyor. Bu belki de daima yıkımın en muazzam, en uğursuz ama yenilmez cazibesi olmuştur; ne var ki hızla kafayı bozmuş dünyamızın telaşla geçen yaşamları içinde baştan çıkarıcı gücü hiç bu kadar karşı konulamaz hâle gelmemişti. Akışkan, modern tüketim toplumunda işi biten şeylerin kovulması, kaldırılması ve atılması, sürekli büyümesi garanti birkaç işten biri olup tüketici piyasalarının aşırılıklarına karşı bağımlıdır. Neticede bu iş, piyasaların ellerinden gelen tek

tarzla varlıklarını sürdürebilmesi için kesinlikle olmazsa olmaz bir şeydir: Vurulan hedeflerin birinden diğerine her geçişinde, ortaya çıkan çerçöpü, onu yaratmakla suçlanan imkânlarla temizleyecek şekilde.

Bunun alabildiğine savurgan bir tarz olduğu açıktır. Gerçekten de aşırılık ve savurganlık tüketim ekonomisinin en yaygın temel felaketleridir. Büyük miktarda ikincil hasar yaratmaya, çok daha fazla sayıda ikincil kurbanlar yaratmaya gebedirler. Aşırılık ve israf, tüketimci ekonominin en sadık hatta ayrılamaz yoldaşlarıdırlar. Ortak ölümleri onları ayırıncaya dek ayrılmamaya da mahkûmdurlar. Ancak bazen aşırılık ve israf döngülerinin çizelgeleri (ki normalde tüketimci ekonominin geniş yelpazesi içinde dağılmış, kendilerine ait senkronize edilmemiş ritimlerini takip ederler) senkronize olabilir, eşgüdümlü hâle gelebilir, çakışabilir ve birleşebilir. Böylece ekonomik türden yüz gerdirme ve deri transplantasyonu operasyonlarıyla çatlak ve yarıkları düzeltmeye dönük rutinler haricinde her şeyi savunulamaz ve erişilemez kılar. Kozmetik yeterli gelmeyince, tam kapsamlı cerrahi operasyon gündeme gelir ve ne kadar çekincelerle yapılsa da ameliyata başvurulur. "Tasarruf"un, "yeniden düzenleme yapma"nın veya "yeniden uyum"un (politikacıların tüketimci faaliyetlerin yavaşlatılmasına vermeyi sevdiği kod adları) ve "kemer sıkma"nın (devlet harcamalarında yapılacak kesintilerin kod adı) zamanı gelmiş olup, "tüketicilerin eliyle toparlanma"yı hedeflemektedir (Hazine sandığında biriken paranın, başta bankalarla kredi kartı çıkaranlar olmak üzere tüketimi teşvik edecek kurumları yeniden canlandırmak için kullanılmasına verilen kod adı).

İşte bugün böyle bir zaman aralığında yaşamaktayız. Yoğun birikimin ve aşırılıkla israfın tıkanma noktasına gelmesinden sonra, kredi sisteminin çöktüğü ve beraberinde sayısız ikincil hasara yol açtığı bir zamanda yaşıyoruz. Kredilerle desteklenen, pazarlama teknikleri ile devlet politikalarının (peş peşe gelen öğrenci kitlelerine krediyle yaşama alışkanlığı

kazandırarak) beslediği, teşvik ettiği ve kolaylaştırdığı "şimdi tadını çıkar, sonra öde" tarzı yaşam stratejisinde, tüketici piyasaları sayısız Külkedisini, yani etkin olmayan ve pek işe yaramayan tüketicileri, yine Külkedisi gibi sadece tek bir geceliğine memnun etse de bir yığın (kâr getirici) borçluya dönüştüren sihirli bir asa buldu. Asa sihrini, iş ödemeye geldiğinde gerekli nakdin satın alınmış harikulade şeylerin birikmiş piyasa değerinden kolaylıkla çekilmesini sağlayan teminatların yardımıyla gerçekleştiriyordu. Reklam broşürlerine açıkgözlülükle konmayan gerçek, bu harikulade malları almaya istekli ve parası yeten kişilerin sürekli artacağını söyleyen teminatlardan ötürü piyasa değerinin birikmeye devam edeceği, bu teminatın altında yatan mantığın tüm balonlar gibi döngüsel olduğuydu. Kredi satmaya çalışanlara inanırsanız, evin mortgage kredisini, son yıllarda olduğu gibi fiyatların artması sayesinde kapatacağını, hatta borç bittikten sonra da değerinin artacağını beklersiniz. Veya üniversite eğitiminiz için aldığınız kredinin, diploma sahiplerini bekleyen muhteşem maaşlar ve makamlar sayesinde, büyük faizlerle geri ödeneceğini düşünebilirsiniz...

Oysa balon artık patladı ve gerçek kendisini her zamanki gibi hasar oluştuktan *sonra* gösterdi. Dahası büyük vaatlerle sunulan getiriler, piyasanın görünmez eliyle özelleştirilmemiş; aksine kayıplar tüketicilerin özgürlüklerini teşvik eden, tüketimi mutluluğa giden en kısa ve kesin kestirme olarak öven hükümetlerce zorla millileştirilmektedir. Onun sürdürülebilirliğine inansın veya inanmasın, vaatlerine inanıp baştan çıkarıcılığına isteyerek teslim olsun veya olmasın, bedelini ödemek zorunda kalanlar aşırılıkçı ve savurgan ekonominin kurbanlarıdır. Balonu büyüten ve bundan kazanç sağlayanlarda sıkıntı emareleri varsa bile çok azdır. El konan evler *onların* değildir, kesilen *onların* işsizlik yardımları değildir, yapılmaması emredilenler *onların* çocuklarının oyun sahaları da değildir. Cezalandırılanlar borç paraya bağımlı olmaya razı edilmiş ve zorlanmış insanlardır. *Guardian*'ın bize 6 Şubat

2011'de anlattığı gibi, devlet "hanelerin borçlanmadan uzak durmalarına yardımcı olmayı hedefleyen planlara taze fon sağlamayacaktır. Bakanlar fonun bu sene bitmesiyle, borç danışmanlık hizmetlerine kaynak sağlayan Finansal Katılım Fonu'na para ayrılmayacağını söylemişlerdir. Hükümet ayrıca, düşük faizli borç dağıtan Büyüme Fonu'nun geleceğini garanti altına almayı da reddetmektedir. Vergi indirimleri ve yardımlarla tasarrufa teşvik eden Tasarrufa Geçiş fonu da tırpanlanmıştır".

Cezalandırılan milyonlarca insan arasında, yeni kredibilitenin en yüksek makamlarla birlikte geleceğini düşünerek, yukarda sınırsız ölçüde yer olduğuna, oraya ulaşmak için üniversite diplomasının yeterli olacağına, oraya vardığınızda önceden alınan borçları yeniden ödemenin çocuksu bir şekilde kolay olacağına inanan veya inanıyormuş *gibi* davranmaktan başka seçim şansı kalmamış yüz binlerce genç vardır. Şimdi karşılarındaki ihtimaller nadiren cevap aldıkları sayısız iş başvurusunu doldurmak, çok uzun süreler boyunca işsiz kalmak ve tek alternatif yolu olarak o üst konumların yakınından bile geçmeyen, hiçbir geleceği olmayan sallantılı işleri kabul etmektir.

Her kuşağın toplumdan aforoz edilmiş bireyleriyle ölçüldüğü doğrudur... Her kuşakta aforoz edilmiş insanlar vardır çünkü "kuşak değişimi"nin yaşam koşulları ve taleplerinde, gerçekliği önceki koşulların getirdiği beklentilerden uzaklaştıracak ve eskiden teşvik edilip geliştirilen becerileri değersizleştirecek önemli değişiklikler yaratması kaçınılmazdır. Bu değişikliklerin anlamı şudur: En azından yeni gelenler arasında, açığa çıkan koşullara uyum sağlayacak esnekliği ve sürati olmayan belli kişiler, yeni zorluklarla baş etmeye hazır olamayacaklar, getirdikleri baskılara direnç gösterecek donanımdan yoksun kalacaklardır. Ancak bu aforoz edilme hâlinin *bütün bir kuşağı* kapsaması öyle çok sık yaşanmaz. Oysa bugün yaşanan sanki böyle bir şeydir...

Avrupa'nın savaş sonrası tarihinde birkaç kuşak değişikliğine dikkat çekilmiştir. Önce "boom (bebek patlaması) kuşağı" vardı. Onu sırasıyla X ve Y diye adlandırılan iki kuşak takip etti. Yakın zamandaysa (Reagancı/Thatchercı ekonominin çöküşünün şoku kadar yakın olmasa da) Z kuşağının kapıda olduğu duyuruldu. Bu kuşak değişimlerinin hepsi az çok travmatik hadiselerdi. Her biri süreklilikte yaşanan bir kırılmaya ve miras alınmış, öğrenilmiş beklentilerle ani gerçeklikler arasındaki çatışmanın yol açtığı sancılı yeniden uyum çabalarının zorunluluğuna işaret ediyordu. Durum böyle olunca, 2010'lu yıllardan geriye baktığımızda, son ekonomik çöküşün yol açtığı önemli değişiklikler karşısında kuşaklar arasındaki bu önceki geçişlerden her birinin kuşaklar arası sürekliliğin simgesi gibi görünebileceğini fark etmemiz çok güçtür...

Beklentilerin yükseldiği onca yıldan sonra, okullarından mezun olup yetişkinlerin hayatına adım atanlar beklentilerin *düşüşü*yle karşı karşıyadır ve bu nazik ve güvenli bir iniş umudunu ortadan kaldıracak denli sert ve keskin bir düşüştür. Kendisinden önce gelenlerin yaşarken geçmeye zorlandığı, her birinin sonunda kör edici parlak ışıkların olduğu birkaç tünel vardı. Oysa şimdi, o kasvetli karanlığı parçalamaya nafile yere uğraşan ve hızla sönen birkaç titrek ışığıyla uzun, kara bir tünel var.

Bu, savaştan sonra aşağıya doğru hareketlilik beklentileriyle karşı karşıya kalmış ilk kuşaktır. Anne babaları gerçekçi bir şekilde, çocuklarının daha yüksek noktaları hedefleyeceklerini ve onların cüret edip başardıklarından öteye gideceklerini ummak üzere eğitilmişlerdi. Kendi anne babalarının başarılarını kolaylıkla nasıl geride bıraktılarsa, çocuklarının da kendi rekorlarını öyle kıracaklarını, kuşaktan kuşağa "başarının yeniden üretileceği"ni umuyorlardı. Nesillerce anne baba, çocuklarının çok daha geniş, her biri birbirinden cazip tercihlere sahip olacaklarını, daha iyi eğitim göreceklerini, öğrenim ve profesyonel mükemmellikte hiyerarşinin üst

katmanlarına tırmanacaklarını, daha zengin ve daha güvende olacaklarını düşünmeye alıştılar. İnandıkları şey, geldikleri noktanın çocukları için birer başlangıç noktası olacağıydı. Daha da ileriye uzanan, daha yukarılara giden bir yolun başlangıç noktasıydı onlara göre.

Bugün "emek piyasaları"na giren veya girmeye hazırlanan genç kuşaklar, yaşamda gayelerinin anne babalarına ait başarı öykülerini aşıp arkada bırakmak olduğuna ve bu gayeyi gerçekleştirmenin (kaderin zalimane darbesini engellemek veya kendi giderilmesi mümkün yetersizliklerini çözmek) bütünüyle kendi ellerinde olduğuna inanmışlar, bu şekilde bilenmişlerdir. Anne babaları ne kadar uzağa ulaşırlarsa ulaşsınlar, onlar daha da ileriye ulaşacaklardır. Dolayısıyla, ne olursa olsun onlara inanmaları öğretilmiş ve tembihlenmiştir. Hiçbir şey onları, notların düştüğü, kazanılmış erdemlerin değersizleştiği, kapıların kilitlendiği, işlerin geçici işsizliğin kalıcı olduğu, beklentilerin kararsız yenilgilerin sürekli olduğu bu çetin, davetkâr ve misafirperverlikten uzak yeni dünyaya, yarıda kalmış projeler ve hayal kırıklıklarıyla dolu, hiç olmayışıyla dikkat çeken fırsatların dünyasına hazırlamamıştır.

Son yıllar, yükseköğretimin her türlü biçiminin sınırsızca genişlediği, öğrenci kitlesinde durdurulmaz bir artışın yaşandığı zamanlar oldu. Üniversite diploması çok iyi bir iş, refah ve görkemi vaat ediyor; ödüllerin hacmi diploma sahiplerinin sürekli büyüyen sayısıyla orantılı bir şekilde büyüyordu. Taleple arz arasındaki koordinasyon önceden belirlenmiş, garanti altına alınmış ve neredeyse otomatikleşmiş gibi göründüğünden, vaatlerin ayartıcı gücüne direnmek neredeyse imkânsızdı. Ancak şimdi baştan çıkarılan kitleler, bir gecede toplu bir şekilde hüsrana uğramış kişilere dönüşmüşlerdir. Yakın geçmişimizde ilk kez, *bütün bir mezunlar grubu* neredeyse kesinliğe varan büyük bir ihtimalle, ad hoc, geçici, güvencesiz, yarı zamanlı işlerde çalışmak; hilebazca "pratik" diye adlandırılmış ücretsiz "stajyerlik" işlerine gir-

mek zorunda kalacaktır. Bu işlerin hepsi kazandıkları becerilerin hatırı sayılır oranda altında, beklenti seviyelerinin çok aşağısında işler olacak. İşsizlik, sonraki mezun dalgasının isimlerini iş bulma kurumlarının zaten olağanüstü ölçüde uzamış bekleme listelerine ekleyeceği zamanı aşacak ölçüde kalıcılaşacaktır.

Bizimki gibi kapitalist bir toplumda, ilk fırsatta geçerli ayrıcalıkları korumaya ve savunmaya geçen, geri kalanları yoksunluktan kurtarmayı sadece ikincil bir görev (ve çok daha az saygın ve ilgi gösterilmeyen bir görev) olarak gören bu toplumda, hedefleri yüksek ancak araçları sınırlı mezunlar grubunun destek ve çare için başvuracakları hiç kimse yoktur. Politik yelpazenin ister sağında ister solunda olsunlar, baştaki insanların hepsi iş kalabalık seçmen kitlelerini, gülünç derecedeki cılızlıklarını gidermede hâlâ ağır kalan ve sonraki genel seçimlere kadar bunları gidermeye dönük girişimlerde bulunma olasılıkları düşük insanlara karşı korumaya geldiğinde ateş püskürürler. Kuşakların özgün niteliklerine bakılmaksızın hepimizin kolektif olarak, henüz doğmamış kuşakların yaşamları için savunulan talepler karşısında kendi rahatlığımızı savunmaya daha istekli olmamız gibi...

Siyaset bilimci Louis Chavel, 4 Ocak 2011'de "Les jeunes sont mal partis" başlığıyla *Le Monde*'da yayımladığı makalesinde, 2010 yılı mezunları arasında gözlemlediği "öfke, hatta nefretten" bahsederken emeklilik sistemlerine yönelik tehditle deliye dönen ve bebek patlamasının yaşandığı dönemde doğmuş Fransızların hıncıyla, kendilerine emekli olma hakkının dahi tanınmadığı 2010 mezunlarındaki öfkenin ne zaman birleşeceğini sorar. Ancak birleşip neye dönüşeceğini de sorabilir (ve sormamız da gerekir). Yeni bir kuşak çatışmasına mı? Gittikçe ümidini kaybeden ve karamsarlığa düşmüş orta kesimi kuşatan aşırılıkçı uçların kavgasını mı kışkırtır? Yahut ikiyüzlülüğü, bekasını sağlayacak silahmış gibi kullanması ve umutları diri diri gömmesiyle dikkat çeken dünyamızın artık sürdürülemez olduğunu ve vakti çoktan gelip geçmiş

bir yenilenmeye ihtiyaç duyduğunu kabul eden, kuşaklar üstü bir akla mı dönüşür?

Peki, daha mezun olmamış gençler ne olacak? Dahası er ya da geç kendilerinden büyüklere verilip, onların iyi kötü yaptıkları işlerle devralacakları toplum hakkında ne diyeceğiz? Hoşlarına gitsin veya gitmesin, belli bir plan doğrultusunda veya kazara olsun becerilerinin bütününe, bilgilerine, rekabet güçlerine, dayanıklılıklarına ve cesaretlerine, zorluklarla yüzleşme, onları aşma ve kendilerini geliştirme becerilerine yön verecekleri toplum hakkında ne diyeceğiz?

Gezegenin tamamen postendüstriyel bir çağa girdiğini söylemek, erken ve sorumsuzca olur. Ancak Büyük Britanya'nın yirmi-otuz yıl önce böyle bir çağa girdiğini inkâr etmek de en az o kadar sorumsuzcadır. 20. yüzyıl boyunca Britanya sanayisi, 19. yüzyılda Britanya tarımının yaşadığı sorunların aynısından mustarip oldu. Yüzyıla aşırı sanayileşmiş bir hâlde girdi ve sanayisi azalmış hâlde de bitirdi (aslında "en gelişmiş" Batı ülkelerinin tamamında, sanayi işçileri bugün çalışan nüfusun %18'den azını meydana getirmektedir). Ancak çoğu kez gözden kaçırılan şey, sanayi işçilerinin ulusal emek gücü içinde azalmasına paralel olarak zengin seçkinler ve politik iktidar grupları içindeki sanayicilerin de azalmasıdır. Kapitalist bir toplumda yaşamaya devam ediyoruz fakat parayı verip düdüğü çaldıran kapitalistler artık madenlerin, tersanelerin, çelik ve otomobil fabrikalarının sahipleri değildir. Amerikalıların en zengin %1'lik listesi içinde, altı isimden sadece biri sanayicidir. Geri kalanı finansçı, avukat, doktor, biliminsanı, mimar, programcı, tasarımcı ve sahne, ekran veya stadyum ünlüleridir. Şimdi en büyük paralar, finansal kaynakların idare edilmesinden ve dağıtımından, yeni teknik donanımların, iletişim cihazlarının icadından, pazarlamadan ve dikkat çeken reklamlardan, sanat ve eğlence dünyasından kazanılmaktadır. Bir diğer deyişle, artık para henüz keşfedilmemiş yaratıcı ve ilgi çekici fikirlerdedir. Bugünlerde zirvede oturanlar, parlak ve yararlı (yani satılabilir) fikirlere sahip insanlardır. Şimdi

"ekonomik büyüme" olarak anlaşılan şeye en çok bu insanlar katkı yapmaktadırlar. Sermayeyi açığa çıkaran, mülkiyeti ve idaresi zenginlikle iktidarın başat kökeni olan bellibaşlı "açık kaynaklar" bugünlerde, yani postendüstriyel çağda bilgi, yaratıcılık, hayal gücü ve farklı düşünme becerisi ve cesaretidir. Diğer bir deyişle, üniversitelerden yaratması, yayması ve aşılaması istenen niteliklerdir.

Yaklaşık yüz yıl önce, Boer Savaşı zamanında yeterince beslenmeyen, dermanı kalmamış ve sağlığı kötü, bu sebepten de fabrikada çalışmaya ve savaşa gitmeye hem fiziksel hem de zihinsel olarak uygun olmayan insanların kalabalıklığı ve giderek artan sayılarıyla ilgili haberler karşısında ulusun gücü ve refahından endişe duyanlar paniğe kapılmışlardı. Şimdi yeterince eğitim görmeyen (kuşkusuz dünyanın hızla artan standartlarına göre yeterince eğitim almayanların) ve dolayısıyla araştırma laboratuvarlarında, tasarım atölyelerinde, amfilerde, sanat stüdyolarında, bilgi ağlarında çalışmaya uygun olmayan ve üniversitelere ait kaynakların azalması ve üstsınıf üniversite mezunlarının azalması sonucunda sayıları artan insanlar nedeniyle paniğe kapılmanın zamanı gelmiştir. Devletlerin yüksek eğitime ayrılan fonları kesmesi, aynı zamanda yetişkinliğe adım atan kuşakların yaşam beklentilerinde, Britanya uygarlığının gelecek standartları ve konumunda, Britanya'nın Avrupa ve dünyadaki statüsüyle rolünde de kesintiye yol açmaktadır.

Devlet fonlarındaki kesintiler, üniversite harçlarında eşi görülmedik ölçüde dik ve sert yükselişlerle birlikte gelmektedir. Tren biletleri, et ve elektrik ücretlerinde yapılan ufak zamlar karşısında alarma geçmeye ve öfkeye kapılmaya alışmış hâldeyiz. Ancak yüzde 300'lük bir artışla karşılaştığımızda, genelde dehşete düşüp afallar, kendimizi aciz ve etkisiz hisseder ve tam olarak ne tepki vereceğimizi bilemeyiz... Kendimizi savunmak için cephanemizde başvurabileceğimiz hiçbir silah yoktur. Onca yıllık cimrilikten ve okulların, hastanelerin, sosyal fonların veya kentsel yenilenme projelerinin

bütçelerine alınan veya bu alanlara aktarılması gereken birkaç milyon için açılmış hukuki davalardan sonra, devletlerin tek hamleyle milyarlarca ve trilyonlarca doları bankaların kasalarına atmasıyla görüldüğü gibi. Doğar doğmaz gözlerini, geri ödenmesi için büyük yaygaraların koparıldığı ve o güne dek akla hayale sığmaz bir noktaya gelecek ulusal borç hacmiyle açacak torunlarımızın sefaletini ve ıstırabını tahayyül etmemiz çok güç. Bugün devletlerin lütfuyla yarın torunlarımıza zorla kazanıyla içirtilecek acı yahniden ilk kaşıkları tatma şansını yakalasak bile, bunu tahayyül etmeye hâlâ hazır değiliz. Dahası bilginin yayıldığı merkezlerin girişlerine inşa edilecek Filistin duvarlarının yahut Berlin duvarlarının parasal versiyonunun inşa edilmesini takip etmesi kaçınılmazdır ve toplumsal, kültürel yıkımın nelere yol açacağını hayal etmemiz de çok güçtür. Ortak geleceğimiz risk altında olduğundan yine de bunu yapmak zorundayız ve yapmamız gerek.

Beceriler, feraset, yenilikçilik, maceraperestlik (üniversite binalarındaki becerikli, ferasetli, yenilikçi ve maceraperest öğretmenlerin elinde parlak elmaslara dönüşmeyi bekleyen o kaba cevherlerin hepsi), insanların *hayvanca*, "çıplak yaşam"dan *biosa* ve toplumsal yaşama uzanan yola yapay engeller dikip görmemizi engellemelerine rağmen insan türü içinde az çok eşit şekilde dağılmıştır. Yontulmamış elmaslar doğanın onları attıkları damarları seçmezler ve insanların icat ettiği ayrımları hiç umursamazlar. Ancak insanların icat ettiği bu ayrımlar kimisinin parlatılmaya uygun kategoriye alınmasını sağlarken, diğerlerini potansiyeli olsa da işe yaramayan sınıfa sokar ve bunun yanında bu işlemin izlerini kapatmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Harçların üç katına çıkarılması, toplumsal ve kültürel yoksunluğun kaba mahallelerinde büyüyen fakat üniversitenin fırsat kapılarını çalmaya kararlı ve cüretkâr gençleri mutlaka budayacaktır. Ayrıca ulusun geri kalanını, her yıl onlar gibi katkı sunan bu yontulmamış elmas gibi gençlerden mahrum bırakacaktır.

Dahası yaşamda başarıya ulaşmak ve özellikle toplumsal statü bakımından yukarıya çıkmak bugünlerde genellikle, bilginin beceriyle, ferasetle, yenilikçilikle ve maceracı ruhla buluşmasıyla mümkün olduğundan, harçların üç katına çıkarılması Britanya toplumunu, en azından yarım yüzyıl daha sınıfsız bir toplumdan uzaklaştıracaktır. Yirmi-otuz yıl boyunca bazı akademisyenlerin "sınıfa veda" sözlerini işittikten sonra, çok yakın bir zaman içinde "yeniden hoş geldin ey sınıf – her şeyi unuttuk" minvalinde tezler yazılmasını bekleyebiliriz.

Gerçekten bunun olmasını bekleyebiliriz. Dolayısıyla biz akademisyenler toplumsal açıdan duyarlı yaratıklar olmamız gerektiğinden ve bizden böyle olmamız beklendiğinden, oluşan hasarın üniversiteleri tüketim piyasalarının merhametine bırakmanın (yani devletin üniversiteleri himaye etmeyi bırakıp harçların üç katına çıkmasıyla birlikte), gereksiz çalışmalardaki artışın, araştırma projelerinin askıya alınmasının veya terk edilmesinin, akademisyen/öğrenci oranlarıyla öğretim koşullarıyla kalitenin muhtemelen daha da kötüleşmesinin yaratacağı anlık etkilerden çok daha büyük olacağından kaygı duymamız gerekir. Dahası, gerçekten de sınıfsal ayrımların yeniden canlanmasını beklememiz gerekir; çünkü hâli vakti çok da yerinde olmayan ailelerin, çocuklarına üç yılda hayatları boyunca omuzladıkları borcun çok daha fazlasını yüklemeden önce iki kere düşünmesi için, kendilerinden yaşça biraz büyük olanların iş bulma kurumları önünde sıraya girdiklerini izleyen o çocukların da, nihayetinde o anki durumdan çok da cazip olmayan seçeneklere ulaşabilmek için kendilerini üç yıl boyunca yoksul bir yaşama ve angaryalara mahkûm etmeden önce iki kere düşünmesi için yeterince çok sebep vardır...

Neticede, binlerce beynin ve iki katı kadar elin onca yılda inşa ettiği şeyi yıkmak için sadece birkaç dakika ve birkaç imza yetmektedir.

9
Tüketim Endüstrisine Bahşiş Olan Gençler

Riccardo Mazzeo Yaşadığımız "tüketiciler dünyası"nda, Tunuslu veya Mısırlı akranlarından daha ılımlı bir biçimde olsa da adaletsiz iktidarlara haklı bir şekilde başkaldıran gençlerin yanı sıra, yetişkinlere hiç saygı duymayan sayısız genç vardır. Bu gençler Miguel Benasayag ile Gerard Schmit'in "üzgün tutkular çağı" üzerine yazdıkları kitapta aktarılan şu ilkeyi de kabul etmemektedirler: "Üstünlük/otorite", yani bu dünyada daha uzun süre yaşamış bir ebeveynin veya öğretmenin, çocuklar tarafından saygı görme hakkı.[1] Altmış

1. M. Benasayag ve G. Schmit, *Les passions tristes. Souffrance psychique et crise sociale*, Paris: La Découverte, 2003.

yılı aşkın bir süre önce, Adorno *Minima Moralia*'nın ikinci aforizmasında bu beklenmedik tutumu şöyle tarif etmişti:

> Antagonist bir toplumda kuşaklar arasındaki ilişkiler bile, arkasında yalın ve çıplak bir şiddetin saklı olduğu rekabetçi ilişkilerdir. Fakat bugün Oedipus kompleksinin bilinmediği, daha çok baba katlinin olduğu bir aşamaya dönmeye başlıyoruz. Tam da yaşlı insanların imha edilmesi Nazizmin sembolik günahlarından biridir... Çoğu kez ebeveynlerimiz karşısında kendimizi dünyanın temsilcileri olarak koyarken, bilmeden çok daha kötü bir dünyanın sözcülerine dönüştüğümüzü dehşetle fark etmek zorundayız.[2]

"Pedofobi" olgusu gittikçe yaygınlaşmaktadır ve ebeveynlerin yarısından fazlası ergenliğe giren oğullarının fiziksel saldırılarına maruz kalmaktan korkmaktadır.

Zygmunt Bauman "Gittikçe başka bir toplumsal yük olarak görülen gençler, artık daha iyi gelecek vaatleriyle ilgili söylemlere dahil edilmemektedir. Aksine, şimdi varlıklarıyla yetişkinlere ait sorumlulukların bastırılmış kolektif hafızasını canlandırma tehdidinde bulunan, harcanabilir bir nüfus olarak görülmektedirler." Henry A. Giroux, "Her Şeyin Kullanılıp Atıldığı Çağda Gençlik" başlıklı 3 Şubat 2011 tarihli makalesinde böyle yazıyor.[3]

Doğrusunu isterseniz, gençler bütünüyle ve kesin bir şekilde kullanılıp atılacak kişiler değildir. Onları doğrudan kullanılıp atılmaktan (kıl payı da olsa) kurtaran ve yetişkinlerin ilgisine bir miktar mazhar olmalarını sağlayan şey, tüketicilerin taleplerine yaptıkları ve ilerde yapmaları muhtemel katkıdır. Birbirini takip eden genç kuşaklar, onlar olmadan bırakın ekonomik büyümeyi, kapitalist ekonominin kendisini yeniden üretmesini dahi hayal edemeyeceğimiz,

2. T.W. Adorno, *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*, Londra: New Left Books, 1974 [*Minima Moralia*: *Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, Çev. Orhan Koçak, Ahmet Doğukan, Metis Yay., 1998].
3. Bkz. http://bad.eserver.org/issues/2011/Giroux-Youth.html (erişim tarihi Ekim 2011).

ekime hazır "bakir topraklar"ın aralıksızca arz edilmesi demektir. Gençler ticarete açılıp sömürülecek "bir başka piyasa" olarak görülüp ilgi konusu olurlar. Giroux şöyle devam eder: Ticari kuruluşlar, "çocukların yaşamlarını bütünüyle metalaştıran bir kültürün eğitsel gücü ve cep telefonu gibi yeni medya teknolojileriyle birlikte İnterneti ve çeşitli sosyal ağları kullanarak gençleri kitlesel tüketim dünyasına geçmişte rastladığımızdan daha dolaysız ve kapsamlı bir biçimde çekme"yi hedeflemektedirler. Kaiser Aile Vakfı'nın yaptığı yeni bir araştırmaya göre, "sekiz ila on sekiz yaş arasındaki gençler bugün günde yedi buçuk saatten fazla bir süreyi akıllı telefonlar, bilgisayarlar, televizyonlar ve diğer elektronik cihazlarla geçirmekteyken, beş yıl önce bu rakam altı buçuk saatti. Gençlerin mesaj atarken, cep telefonlarıyla konuşurken veya 'Facebook'ta güncelleme yaparken televizyon izlemek' gibi birden çok faaliyeti aynı anda yaparken harcadıkları vakit eklendiğinde, her gün maruz kaldıkları toplam medya içeriği on bir saate çıkmaktadır."

Giroux'nun derlediklerine yeni bulgular eklemek mümkündür. "Gençlerin sorunu"nu doğrudan doğruya "tüketicilere dönüştürülmeleri"yle ilişkilendiren, gençlerle ilgili diğer her şeyi kenara kaldıran veya onları politik, toplumsal ve kültürel gündemden bütünüyle çıkaran bulguların hacminde büyük bir artış yaşandığını söyleyebiliriz. Bir yanda, zaten belirttiğim gibi devletin yüksek eğitime ayırdığı fonlara getirilen ciddi kısıtlamalarla üniversite harçlarındaki sert artışlar (yani devletin "insanları eğitme" yükümlülüğünden "en modern" öncü ve temel alanlarda açık bir şekilde, devlet liselerinin yerine ulusun elindeki toplam bilgi-beceri hacmine ve nüfus içinde nasıl dağılacağına karar verecek tüketici piyasalarının yön verdiği "akademiler"in konması fikrinde görüldüğü gibi dolaylı yollarla çekilmeye karar verişi) ulusun gelecekteki politik ve kültürel seçkinleri olarak gençlere duyulan ilginin azaldığına şahitlik etmektedir. Diğer yandaysa, gençlere odaklanan ve en başta onları ilerleyen tüketim

birliklerinin fethine ve sömürüsüne açık "bakir topraklar" olarak gören Facebook gibi "sosyal web siteleri"ne yığınla yeni alan açılmaktadır.

Facebook bağımlılarının kendilerini vurdumduymazca ve coşkuyla binlerce çevrimiçi arkadaşa ve milyonlarca çevrimiçi gezgine ifşa etmeleri sayesinde, pazarlama yöneticileri en yalın, adeta en "şahsi" ve "eşsiz", ifade edilmiş veya yarı bilinçli, halihazırda fokurdayan veya sadece tasarlanan arzularla isteklerle tüketimin ezici gücünü besleyebilmektedir. Böylece Facebook sayfalarıyla dolu ekranlardan fırlayan reklamlar şimdi *kişisel* tekliflere, "sizin için özel olarak" hazırlanmış, süslenmiş ve özenle bilenmiş tekliflere dönüşmektedir. Baştan çıkarıcı gücüne direnemediğinizden reddedemeyeceğiniz tekliflerdir. Neticede hep o "eşsiz kişiliğinize uygun düşmesi", böyle "bir ifadede bulunması" hep göstermeyi istediğiniz, sahip olduğunu o tek ve eşsiz karakterinizi öne çıkarması gerçekten ihtiyaç duyduğunuz şeydir. Pazarlamanın kaderinde, şayet böyle bir şey olmuşsa gerçek bir atılımdır.

Pazarlamaya ayrılan bütçede aslan payını, sunulan ürünü almaya karar versinler diye alışverişe çıkanların arzularını tespit etmeye ve onlara yeni arzular aşılayıp bunları biçimlendirmeye ayrılan, maliyeti muazzam boyutlara çıkan çabaların oluşturduğunu çoğu kişi bilir. İnternette aktif bir şekilde pazarlama tavsiyeleri veren Sal Abdin adlı biri, pazarlama sanatının ustalarına aşağıdaki nasihatleri verirken üstlenilen görev hakkında yığınla şey söyler:

> Matkap satıyorsanız, daha iyi deliklerin nasıl açılacağını açıklayan bir makale yazın. Böylece sadece matkaplarınızı ve matkabın özelliklerini anlatan tanıtım bilgilerine kıyasla çok daha fazla satış yaparsınız. Peki, bu neden işe yarar? Çünkü matkap alan kimse aslında matkap istememiştir. İstedikleri şey bir delik açmaktır. Delik açmakla ilgili bilgiler verirseniz çok daha başarılı olursunuz. Eğer nasıl kilo verileceğiyle ilgili dersler veriyorsanız ince görünme, daha sağlıklı olma, daha iyi hissetme, alışveriş zevki ve karşı cinse nasıl yaklaşacağı gibi faydaları satın... Ne

> demek istediğimi anlıyor musunuz? Ürünün faydalarını satın, böylece alıcılar sayfaya girdiğinde ürün kendi kendisini satsın. Özelliklerinden bahsedin fakat esas olarak alıcının yaşamını iyileştirmek, kolaylaştırmak, hızlandırmak, onu daha mutlu ve başarılı kılmak için neler yapabileceğine vurgu yapın... anladınız mı?[4]

Elbette, bu kesinlikle kolay bir yaşam vaadi değil. Almak isteyen müşteriyle satılmayı bekleyen ürünün karşı karşıya geldiği hedefe giden kısa, pürüzsüz ve hızlı bir yol da değildir. Güzel delikler açmaya dönük bir arzu yaratmak ve bu arzuyu o deliği açma vaadinde bulunan bir matkapla ilişkilendirmek belki imkânsız bir iş değildir fakat okurun hayal gücüne bunu yerleştirmek ve onu okurun en büyük hayallerinden birine dönüştürmek için zaman ve yeteneğe ihtiyaç olacaktır. Dilenen karşılaşma eninde sonunda yaşanacaktır fakat o yüce âna giden yol uzun, zorlu ve engebelidir. Hepsinden öte oraya varıncaya dek hedefinize varacağınızın hiçbir garantisi yoktur. Ayrıca bu yolun, bilinmeyen sayıda yolcuyu kaldıracak kadar iyi döşenmesi ve geniş olması gerekir. Yine de ne olursa olsun, yola çıkmaya karar vermiş insanların sayısı yolu bu denli geniş, yürümesi zevkli, baştan çıkarıcı ve davetkâr hâle getirmek için gereken devasa harcamaları haklı çıkarmayacaktır.

İşte tam da bu sebepten ötürü Facebook'un getirdiği fırsatı "gerçek bir atılım" olarak adlandırdım. Sunduğu şey, yolun inşası için harcanan parayı pazarlama bütçelerinden bütünüyle veya neredeyse tamamen çıkarma fırsatından başka bir şey değildir. Diğer pek çok sorumlulukta olduğu gibi, potansiyel müşterilerde arzuları kışkırtma işini (pazarlama) yöneticilerinden müşterilerin kendisine kaydırmaktadır. Facebook kullanıcılarının vermeye ve her gün daha fazlasını sunmaya gönüllü (ve ücret almadan!) oldukları veriler sayesinde, pazarlama reklamları çoktan "hazırlanmış", kıvama gelmiş ve

4. Bkz. http://salabdin.com/w/?p=103 (erişim tarihi Ekim 2011).

olgunlaşmış, doğru türde arzulara sahip (dolayısıyla deliklerin güzelliğiyle ilgili derslere ihtiyaç duymayan) müşterileri hatasız bir biçimde tespit edebilmektedir. Onlara doğrudan ulaşırken yüzlerine iki kat daha cazip bir maske takmaktadır. Hoşnutlukla karşılanırken, "kişisel ihtiyaçlarınızı gidermek için size özel olarak hazırlanmış" ürünlerin kutsayıcılığıyla onlara yaranmaktadırlar.

Tam da mânâsız çağımız için mânâsız bir soru yöneltelim: Gençlerle onların bir kenara atılması arasında duran son engel, her şeyin kullanılıp atıldığı çağımızda, gençlerin tüketim endüstrisinin aşırılıklarına bahşiş olmalarını sağlayan, yeni keşfedilmiş ve olanak tanınmış kapasiteleri olmasın?

10
Karşılıklı Anlayışı Geliştirmeye Dönük Çabalar Beşeri Yaratıcılığın Doğurgan Bir Kaynağıdır

Riccardo Mazzeo İtalya'nın aylık dergilerinden *E*'yle yaptığınız söyleşiyi yeni okudum. Söyleşide Almanya'da yaşayan Türklerin "yeni ülkelerini sevdiklerini, Alman sisteminde yaşamayı istediklerini fakat Alman olmayı 'sadece düşündüklerini'" söylüyorsunuz. Bunları okurken ister istemez, bir ay önce *Corriere della Sera*'da aşağıdaki öyküyü aktaran Berlin muhabirinin makalesi aklıma geldi. Alman ailelerden oluşan bir grup, Türk bir ailenin çimlerde mangal yaktığını görünce çığlık çığlığa bağırmaya başlamış ve yemeğin kokusundan tiksindikleri için onları hemen mangalı

söndürmeye mecbur bırakmışlar. Ardından beş metre öteye kurulup, yerlilerin (otokton) normalde yaptığı üzere çırılçıplak güneşlenmeye başlamışlar. Onların hayâsına yapılan bu saldırı karşısında Türk babanın nasıl kızdığını, Türk anneyle kızlarının şaşkınlığını gözünüzde canlandırabilirsiniz. En son kitabı, *La vie en double: Ethnologie, voyage et écriture*'de Marc Auge, antropolojiye düşen görevin sadece Avrupa dışı topluluklarla değil, "Batı dünyasının kaygan karmaşaları"yla da uğraşmak olduğunu söylüyor. "Doğal" gibi görünen şey bile aslında kültürel bir inşa olup, farklı bağlamlar, çağlar ve geleneklerde değişkenlik gösterir. Bu düşünce tarzı tahripkârdır; çünkü mutlak hakikatlerin varlığını ve neticede her türden iktidarın meşruiyetini inkâr eder. Auge antropologları, Stendhal'ın meşhur romanı *Parma Manastırı*'nda[1] Waterloo Savaşı'nın ortasında olan biteni anlayamayan başkahraman Fabrizio Del Dongo'yla kıyaslar. Aynı şey sınırlı bir bakış açısına sahip olan ve gezegeni kuşatmış savaşı idrak edemeyen antropologların da başına gelir. Bu Birleşik Krallık ve Almanya'nın yöneticileri için, artık uygulanmaz hâle gelmiş asimilasyon modellerinden farklı, ortak yaşam yollarını keşfedip bunlara şans verme isteksizliklerinden kaynaklı dar bakış açılarından ötürü çokkültürlülüğün ölümünü ilan etmiş David Cameron ve Angela Merkel için özellikle doğrudur.

Kanaatimce, birlikte yaşamanın yeni ve saygılı bir yolunu bulmaya dönük ağır süreç, önceki cevaplarınızda hayranlık verici bir şekilde açıkladığınız gibi, kendi ayrıcalıklarını korumaya odaklanan politikacılarımızdan gelemez. Gençler arasındaki etkileşimlerin kaynayan ve fokurdayan sularından çıkmak zorundadır.

Zygmunt Bauman Bir kültürden diğerine bilgiyi aktarma sanatı, antropologların yıllar boyunca üzerine hep riskler alarak, kusurlu ve genelgeçerliliği olmayan yöntemlerle kafa

1. Marie-Henri Beyle Stendhal, *La chartreuse de Parme,* 1839 [*Parma Manastırı*, Çev. Ceylan Gürman Şahinkaya, İletişim Yay., 2016].

patlattıkları bir şeydir. Olsa olsa nasıl ilerleyeceklerine dair reçeteler çıkarmışlardır ancak varacaklarının hiçbir garantisi yoktur. Hans Gadamer'in görüşüne göre, mükemmel bir kavrayışın *sine qua non* koşulu olan eksiksiz bir "ufuk kaynaşması" uzak bir ihtimal, belki tamamen erişilmez bir hedeftir. Kültürler arası iletişim tuzaklarla dolu bir pratiktir ve yanılmalar istisnadan çok kuraldır çünkü iki kültürel deyiş hiçbir zaman tam olarak birbirine çevrilemez. Eğer alıcı bir mesajı tam olarak kavrayacaksa, mesajın alıcının zihnine göre ayarlanması ve dolayısıyla bir nebze eğilip bükülmesi gerekir. Eğer formunu tüm saflığıyla koruyacaksa, kısmen anlaşılma riskini göğüslemek zorundadır. Her halükârda oyunun kuralları şimdiye dek hep böyle olmuştur. Kuşkusuz bu baş ağrıtan bir durumdur fakat bana göre trajedi olarak da görülemez; çünkü her şeye rağmen kültürler arasında iletişim kurmayı bir şekilde başarmış durumdayız. Daha da önemlisi, karşılıklı anlayışı geliştirmeye dönük üstün gayretler başarısızlığa mahkûm olsa bile (veya bu sayede), kültürel yaratıcılığın üretken birer kaynağı olmuştur.

"Nasıl ilerleneceği"yle ilgili envai çeşit tavsiye arasından, Norbert Elias'ın "ilişki kurma ve kopma" kavramından bahsetmeme izin verin. Elias'a göre karşılıklı anlayış için, Ötekiyle tam olarak özdeşlik ilişkisi kurmak ve ondan bütünüyle kopmak gibi iki uç noktası arasında manevra yapmak ve iki uç noktadan birine gereğinden fazla yanaşmaktan hep kaçınmak gerekir. Veya Kurt Wolff'un ortaya attığı "teslim ol ve yakala" adlı başka bir stratejiden bahsedelim. Bu stratejide başka bir kültüre olabildiğince derin bir şekilde sokulur, ona has şeylere nüfus eder ve sonra o zengin kaynağı evinize götürürsünüz... Fakat aynı Bronislaw Malinowski'nin "katılımcı gözlemcisi" gibi, her iki reçete de kültürler arası ortamda, araştırmacı ile araştırılanın, özneyle nesnenin katı bir şekilde bölündüğünü varsayarak yazılıp uygulanır. Ben bir antropolog olarak diğer tarafta yaşayanların bilgisine erişme niyeti içindeyken, diğer tarafın benim ve evimdeki insanların nasıl yaşadığını

kavramada ne kadar mesafe katettiğinden habersizimdir... Elbette esas soru, tek bir antropoloğun egzotik adalara tek seferlik yaptığı durumlar haricinde bu tekyönlü talimatların işe yarayıp yaramadığı, farklı kültürler arasında kalıcı bir ortak yaşam ve işbirliği kurmak için gereken koşulları yerine getirip getiremeyeceğidir.

Bu soruyu cevaplamak için başlangıç niteliğinde olsa bile, Malinowski'nin Trobriand Adalarına sürgün edilmesinden otuz yıl önce (Avusturya-Macaristan vatandaşı olan Malinowski, Büyük Savaş patlak verdiğinde Avustralya'da yakalanmış ve düşman bir yabancı olarak Avustralya kıyılarının uzağına sınır dışı edilerek gönderilmişti) *avant la lettre* "katılımcı gözlemcilik" pratiğinin gerçek öncüsü Frank Cushing'in deneyimlerinden bahsetmeme izin veriniz. Cushing 1879-84 yılları arasında Zuni kabilesinden yerlilerle birlikte yaşadı. Keskin zekâlı, işine kendini adamış ve titiz bir antropolog olarak, Zuni *Lebenswelt*'ine derinden nüfus etmek içinden elinden gelen her şeyi yaptı fakat bulgularını ne zaman antropologlarla onların anlayacağı dilde paylaşacak olsa, Zunilerin bulduğu anlamlara adaletsizlik yaptığı hissinden kendini (çaresizlik noktasına varacak derecede) hiç alamadı. Cushing kendisinden önce ve sonra gelen antropologların yapmadığı bir şeyi yaparak, "yerlilerin" yaşam tarzına "dahil oldu". Neticede Zuniler onu "kendilerinden biri" olarak görür oldular. Geldiği bu eşi görülmedik noktayı, rahipliğe getirilmesi veya Zuni kültünün en büyük nesnesi Gökkuşağı konumuna yükseltilmesi bunu doğrulamaktaydı. Ancak sonrasında, antropolog dostlarına anlatacağı hiçbir şey kalmamıştı artık. "Zunilerden biri" olarak antropolojik araştırmaların öznesinden nesnesine dönüşüvermişti... Cushing, hayatının geri kalanını "iki taraflı antropoloji" fikrinin savunusuna adadı. Bu fikir karşılaşmanın iki yönlü oluşuna ve araştırmanın karşılıklı doğasına dokundurma yapmakta, neticede her iki tarafın aynı anda hem öğrenen hem de öğreten pozisyonda olduğuna, keşfedilirken birbirlerini

keşfettiklerine vurgu yapmaktaydı. Sanırım bu örnek, biz sıradan insanların gündelik yaşamlarımızdaki yanlış anlaşılmaların farkına varmasıyla, kültürler arasındaki (kuşaklara özgü kültürler de dahil olmak üzere) iletişimin "çözülmesi" ve çıkış yolu bulunması gereken "sorunlar" yarattığını fark etmesiyle gerçekten bağlantılıdır.

Dolayısıyla Gadamer'e geri dönüyoruz. Dahası nihai bir hedef olarak "ufuk kaynaşması"nın arzulanır ve takip etmeye değer bir hedef olduğu kadar, erişilmesi güç ve belki imkânsız bir şey olduğunu söyleyen hükmüne de dönmüş oluyoruz.

11
İşsizler Her Zaman Loto Oynayabilirler, Değil mi?

Riccardo Mazzeo Geçtiğimiz yılın sonlarında, meslektaşınız Anthony Giddens harç zamlarını eleştirmiş, bu kararın üniversiteleri süpermarketlere dönüştüreceğini, sadece ahlaken adaletsiz olmakla kalmayıp ekonomik açıdan da zararlı olacağını; çünkü akıllı fakat yoksul öğrencilerin üniversiteye girmesini önleyerek toplumun geneline onulmaz zararlar verileceğini söylemişti. Bu fenomene ilişkin analizleriniz daha köklü ve kapsamlı olduğundan, soruna nasıl baktığınızı karşılaştırmak faydasız olacaktır. Yalnız onun değerlendirmesinde bir yön var ki, sizin dikkatinize sunmak

isterim. Devlete ağır şekilde borçlanmanın öğrencileri mezuniyetten sonra onlara daha fazla kâr getirecek fakültelere yönelteceğini ve çoğunun yönetici, bankacı, avukat veya mühendis olmaya çalışacağını, bunun klasik dallara zarar vereceğini söylemektedir.

Yazdığı, *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities* (Kâr İçin Değil: Neden Demokrasinin Beşeri Bilimlere İhtiyacı Vardır) adlı kitabında Martha Nussbaum, liberal eğitimi güçlü bir şekilde savunurken, özellikle Birleşik Devletler ile Hindistan'daki eğitim sistemlerini kıyaslar. Diğer yanda Tullip De Mauro, aynı kitabın İtalyanca çevirisine yazdığı girişte, "okul" veya "eğitim" diye adlandırmaya meyilli olduğumuz şeylerin karmaşıklığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla Birleşik Devletler'de okul ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye basit, mekanik bir bakış açısı hâkimken (Robert J. Samuelson'un *Newsweek*'teki yazısından alıntıyla "Amerikalılar her tülü toplumsal sorunun eğitimle çözülebileceğine büyük bir inanç besliyorlar"), öğrenciler daha çok pozitif bilimleri tercih ederken, klasik sahalardaki daralma Avusturya, Danimarka, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, Belçika, İrlanda ve Portekiz'i gitgide daha çok etkilerken, başka ülkelerde beşeri bilimlerle kurulan ilişki canlı ve gelişime açıktır. Hindistan'da eğitimin klasik temeli, büyük matematikçiler ve ekonomistler doğurmuştur. Çin'deyse klasik metinler üzerine sistemli çalışmalar yürütülmektedir. Japonya'da Çin ideogramını öğrenmek (onların Yunancası) zorunludur. İsrail'de kutsal metinlerdeki İbranice, neo-Yahudiliğin doğumu ve yayılmasına başlangıç teşkil etmiştir.

Bana göre sadece teknik ve bilimsel öğrenimin peşine düşüp, yalnızca klasik, tarihsel ve felsefi eğitimin sunabileceği geniş ve zengin eleştirel ufukları göz ardı etmek, (De Mauro'nun sözleriyle) "eksik ve nafile" olup, iyi bilgiyi kötü olandan ayırmamızı sağlayacak kültürden yoksunken tüm dünyayı internet sayesinde öğrenebileceğimizi sanmak kadar kısır ve tehlikelidir.

Zygmunt Bauman En prestijli akademik diplomaları veren en prestijli akademik kurumlar, yani toplumsal ayrıcalıklar dağıtmada veya toplumsal yoksunluğu gidermede cömert olan kurumlar, her yıl adım adım ancak amansız ve aralıksız bir şekilde, "toplumsal" piyasalardan uzaklaşıp, akıllarına soktukları o parlak ödüllere ulaşmayı uman binlerce gençle aralarını açmaktadırlar. William D. Cohan'ın bize 16 Mart 2011'de *New York Times*'ta anlattığı gibi, Harvard Üniversitesi'nin yıllık harçları ve diğer ücretleri, son yirmi yıl boyunca her yıl %5 oranında artmıştır. Bu yıl ücret 52.000 dolara çıkmıştır. "Genel olarak birinin, Harvard'ın sadece harcını ödemek için yılda vergisiz 100.000 dolardan fazla kazanması gerekir. Bunun dışında diğer aile masraflarını, yani benzini, mortgage kredilerini, gıda ve ilaç masraflarını ekleyin... Rakam birdenbire astronomik noktalara gelecektir."

Ayrıca geçen sene Harvard'a başvuran 30.000 kişiden sadece %7,2'si kabul edildi. Bu tür yerlere talep hâlâ yüksektir. Hâlâ ne kadar fahiş olsa da harçları engel saymayan, çocuklarının Harvard'a veya başka bir elit akademik kuruma gidebilmeleri için rutin bir şey olarak gören binlerce anne baba vardır. Onlara göre çocuklarının bu okullara gitmesi, miras alınmış bir hakkın uygulanıp aileye ait bir görevin yerine getirilmesi gibi bir şeydir. Adeta ülkenin zengin seçkinleri arasındaki meşru konumlarını almadan önce çocuklara atılan son bir rötuş gibidir. Fakat çocuklarının seçkinlerin arasına katılmaları, böylece torunlarının ilerde seçkinler arasında meşruiyet kazanmaları için, her türlü maddi fedakârlığa hazır çok daha fazla anne baba vardır. Toplumsal hareketliliğin sağlanmasında üniversiteler, kendilerine atfedilen ve iddia ettikleri rolden koptukça, anne babalara özgü hırsları ve Amerikan Rüyası'na duydukları güvenden büyük yaralar alan ikinci gruba, Cohan'ın birkaç teselli edici sözü vardır. Muhtemelen "içlerinden en iyi ve parlak olanların, ulaşmaları kesin o seçkinlik payesine *geleneksel eğitimin faydaları olsa da olmasa da* mutlaka erişecekleri"ni söylemektedir (italikler

sonradan eklenmiştir). Bu vaadin kulağa mantıklı ve inandırıcı gelmesi için, istisnasız hepsi eğitimini yarıda bırakmış, etkileyici ve sayıları hızla artan yeni milyarderlerin isimlerini sayar. Artık güvenceli bir sanayi istihdamı da sunulmadığından, işsizler her zaman loto oynayabilirler değil mi?

Birinci sınıf üniversitelerden alınacak birinci sınıf bir diploma, uzun yıllar boyunca sevgili anne babaların çocuklarına ve onların geleceğine yapıp yapacağı en iyi yatırımdı. Veya en azından böyle olduğuna inanılıyordu. Bu kanı şimdi, kapıları açmaya ve onları açık tutmaya kararlı tüm çalışkan insanların erişebileceği Amerikan rüyasını (ve diğer rüyaları) oluşturan tüm diğer kanaatler gibi param-parça olmaktadır. Emek piyasaları, bugün elinde üniversite diploması olan insanlar için daralmaktadır. Belki de piyasa değerlerini arttıracak üniversite sertifikasından yoksun kişilerin piyasasından çok daha hızlı bir şekilde daralmaktadır. Bugünlerde yüzlerine kapıların çarpıldığı (*beklendik bir biçimde*) kişiler, sadece doğru çabalara yönelip doğru fedakârlıklarda bulunmayı başaramamış kişiler değildir. Başarı için gerekli olduğuna inandıkları her şeyi yapmış insanlar da kendilerini (ancak bu sefer *beklenmedik bir biçimde*) aynı açmazın içinde bulmakta, kapılardan elleri boş dönmektedirler. Kuşku yok ki bu Amerikalıların deyişiyle, tamamen farklı bir oyundur...

Toplumda eğitim yoluyla yükselme, yıllarca insani koşullar ve beklentilerdeki çıplak, açık saçık eşitsizlikleri kapatan bir incir yaprağı oldu. Akademik kazanımlar cömert toplumsal ödüllerle birlikte geldiği sürece, tek suçlanacak insanlar öfkelerine ve gazaplarına hedef olacak kişiler toplumsal merdivenin basamaklarını tırmanmakta başarısız olanlardı. Neticede (eğitimin vaatlerinde söylendiği gibi) daha iyi yerler daha sıkı çalışan insanlara ayrılmıştır ve talih gayretli ve alınteri dökmüş insanlara gülmüştür. Eğer hep kötü talihli olmuşsanız, öğrenme ve çalışma gayretiniz belli ki olması gerektiği kadar büyük değildir. Kalıcılaşmış ve sürekli büyüyen eşitsizlik için

öne sürülen bu özrün içi günümüzde iyice boşalmıştır. Hatta bilginin ulusal ve şahsi zenginliğin temel kaynağına dönüştüğü, bilgiye sahip olan ve onu kullananların zenginliğin aslan payını elde ettiği bir toplum yapısı olarak, "bilgi toplumu"nun ilerleyişi gürültülü bir şekilde ilan edilmediğinde, daha da içi boş bir tını kazanmaktadır.

Üniversite mezunu işsizlik veya (meşru ilan edilmiş) beklentilerin altında kalan mezun istihdamı gibi yeni ve hızla büyüyen bir fenomenin şoku, sadece o merdivenleri coşkuyla tırmanan azınlığa değil, onca iştah kaçırıcı şeye sessizce katlanan ve kendilerinden daha az tembel olanları bekleyen bol sayıda fırsatı kaçırmanın utancıyla uyuşmuş çok sayıda insana da ağır bir darbe indirmiştir. İlk grupta yarattığı etkilerin mi yoksa diğer gruptakinin mi daha büyük toplumsal hasarlara yol açacağını söylemek güçtür fakat aynı anda açığa çıktıklarından birlikte patlamaya hazır bir karışım yaratmaktadırlar... Yukarıda, Cohan'ın kasvetli uyarılarını ve önsezilerini okurken korkuyla ürperen az sayıda insanı neredeyse gözlerinizde canlandırabilirsiniz: "Yakın zamanda Ortadoğu'da özellikle de Mısır'da yaşanan isyanlardan çıkarılacak derslerden biri, yüksek eğitim almış ama işsiz insanların oluşturduğu, uzun süredir acı çeken bir grubun epeydir ötelenen toplumsal bir değişimin tetikleyicisi olabileceğidir."

Bunun da sadece Amerikalılara özgü bir şey mi olduğunu düşünüyorsunuz? Pekâlâ böyle düşünebilirsiniz çünkü "Amerikan rüyası"nın en belirgin özelliklerinden biri şu inançta yatar: Birleşik Devletler'de alelade yerlerde hayal dahi edilemeyen şeyler gerçekleşir. Böyle bir yanlışlığın önüne geçmek için, Cennet Bahçelerinin birkaç bin kilometre doğusuna gidelim. Son yirmi yıl içinde yüksek eğitim kurumlarının sayısında muazzam bir artışın olduğu, öğrenci ve mezun sayısının dışında eğitim maliyetlerinin de yükseldiği bununla birlikte gelir adaletsizliğiyle toplumsal eşitsizliğin çarpıcı derecede katlandığı bir ülkeye, Polonya'ya bakalım. Ardından 19 Mart 2011'de önde gelen Polonya gazetelerinden *Gazeta*

Wyborcza'nın aktardığı olağanüstü sayıda benzer vakadan çıkarılacak örneklemleri alalım.[1]

İki yıl önce Agnieszka, finans ve bankacılık diplomasıyla mezun oldu. Sayısız iş başvurusuna hiçbir cevap alamadı. Hüsranla sonuçlanan çabalarla geçen ve umutsuzluğu derinleştiren bir yılın ardından, bir arkadaşı sayesinde resepsiyon görevlisi oldu. Hiç de heyecan verici olmayan görevlerinin arasında, her gün kendisininki gibi cevapsız kalmaya mahkûm CV'leri toplamak da var. Bir başka prestijli kolej mezunu Tomek, Agnieszka kadar şanslı değildi ve ayda 280 poundluk bir ücretle bekçi olmak zorunda kaldı. Aynı mezuniyet töreninden bir arkadaşı, birkaç ay içinde edindiği ve sertifikasını aldığı becerileriyle uzaktan yakından ilişkili bir şey bulamazsa herhangi bir işe girmeye kararlı. Neticede gittikçe daha fazla sayıda mezun, üniversite diplomalarını aile yadigârlarının arasına kaldırıp kuryelik, tezgâhtarlık, taksi şoförlüğü, garsonluk gibi pek vasıf istemeyen işlere girmektedir (sonuncusu cılız ücretleri müşterilerden gelen bahşişlerle takviye etme vaadiyle, içlerinde en popüler olandır).

Le Monde "Pas de rentrée pour les 'Ni-Nis'" başlığıyla verdiği haberde, Meksika'nın kuzeyinde anne babasıyla yaşayan ve 2006 yılında kurulmuş Yüksek Eğitimden Dışlanmışlar Hareketi'nin eylemcilerinden on yedi yaşındaki Yetzel Decerra'nın öyküsünü anlatmaktadır.[2] Decerra kendi içler acısı durumunu ve yüz binlerce yoldaşının sefaletini şu sözlerle aktarıyor: "Kamu eğitiminde bana hiçbir yer yok, özel kolejde okuyacak para yok, iş yok." Devlet üniversiteleri yüksek standartlara sahip ama tek tükler (bu yıl Meksika Ulusal Özerklik Üniversitesi'ne başvuran 122.750 adaydan sadece 10.300 kişi kabul edildi; ulusal ölçekte sadece üç adaydan biri kabul alabiliyor). On beş ila yirmi dokuz yaş arası 28 milyon Meksikalıdan 19 milyonu herhangi bir eğitim kuru-

1. http://wyborcza.pl/I,75478,9282979,Wyksztalcona_klasa_robotnicza.html#ixzzıH2jStWf4 (erişim tarihi Ekim 2011).
2. *Le Monde*, 28 Ağustos 2011.

muna gitmezken, 7,5 milyonu nafile yere iş aramaya devam ediyor. Decerra'nın Dışlanmışlar Hareketi, okumaya istekli 200.000 meteliksiz gencin üniversitelere kabul edilmesi için mücadele veriyor.

Hudson'dan Vistula'ya ve başkent Meksiko'ya, her yerde benzer manzaralar ve sesler var. Kapanan ve kilitlenen o kapıların sağır edici gürültüsü, hüsrana uğrayanların öbek öbek oluşturduğu yığınların rahatsız edici görüntüleri her yerde. Sözde ilimden güç alıp bilginin yönlendiriciliğiyle hareket eden ekonomisi ve eğitimin ön ayak olduğu ekonomik başarılarıyla övünen toplumumuzda, sanki artık bilgi başarıyı garanti etmezken, eğitim de gerekli bilgiyi sunmamaktadır. Eğitim sayesinde eşitsizliğin zehrini etkisiz kılan, eşitsizliği yaşanabilir kılarak zararsız hâle getiren sınıf atlama vizyonuyla, bu sınıf atlama imkânını işler konumda tutabilen bir eğitim vizyonu aynı anda buhar olup uçmaya başlamıştır. Dağılmaları bildiğimiz anlamıyla eğitim için büyük sorunlara gebedir. Fakat aynı zamanda adaletsizlikleri haklı göstermeye çalışan toplumumuzda, herkesin kullandığı ve tercih edilen bahaneler için de büyük sorundur.

Milan Kundera'nın akıllara kazınan gözlemiyle, insanların birleşmesi şimdiye dek kaçılacak hiçbir yerin kalmamasıyla mümkün olmuştur. Ne kadar doğru. Belki de, insanlığın geleceğin topraklarına attığı tek adım olan gençler için hepsinden daha doğrudur... Her halükârda, bazı Fransız gözlemciler hızla "Ne-Ne" (ne işte, ne okulda olan) kuşağının, belki de tek gerçek anlamda küresel bir kuşağın geldiğini ilan etmekteler.

2007-2009 arasında Fransa'nın eğitim bakanı olmuş Xavier Decros, "ailelere yeni özgürlükler" vaat eden ve "fırsat eşitliği"ni arttırmanın yanı sıra "kolejler ve liselerdeki toplumsal çeşitliliği" iyileştiren (geliştiren) büyük bir eğitim reformunun duyurusunu yapmıştı.[3] Birkaç yıl sonra okulları denetleyen iki genel müfettiş, daha iyi konuma sahip eğitim

3. "Bilan scolaire globalement negatif" *Le Monde*, 6 Eylül 2011.

kurumlarında mütevazı olanaklara sahip birkaç öğrenci varken, ayrıcalıklı kategorilerdeki öğrencilerin kaybolduğunu tespit etti. Okul çocukları arasındaki "toplumsal karışım", "iyi" okulların *burjuvalaşması*yla sıradan okulların proleterleşmesi sonucunda her yerde gerilemektedir. Aynı durum reformda ilan edilen hedeflerin diğerleri için de geçerliydi. Eğitim reformunun tüm programını satır satır analiz ettikten sonra özet çıkaran, Brittany Üniversitesi'nden Sosyoloji Profesörü Pierre Merle, programın birbirini takip eden bölüm başlıklarında kullanılmış sözcüklerin (fırsat eşitliği, sosyal karma, okuma yazma eksikliğinin giderilmesi, öğrenme güçlükleri olan çocuklara destek, eğitimde önceliklerin yeniden düzenlenmesi) yanlış kullanıldığını söylemiştir; çünkü programın sonuçları, ilan edilen niyetlerle taban tabana zıttı. Açıkça reformu hayata geçirmesi beklenen piyasaların mantığı, eğitimin mantığına uymamıştır...

12
Politik Birer Sorun Olarak Engellilik, Anormallik ve Azınlık

Riccardo Mazzeo Martha Nussbaum engelli insanlara aynı itibarı göstermenin ahlaki değerine sözcülük etmiş ilk filozoflardan biriydi. Dario Ianes İtalya'da öğretileri, kitapları ve diğer faaliyetleriyle (İtalya'da bakanlığın okulların kapsayıcılığıyla ilgili komisyonunda üyeydi fakat bu görevi Berlusconi döneminde yapmamıştı) engelli ve özel ihtiyaçları olan insanlara yardım etmede, diğer herkesten daha çok katkıda bulunmuş bir aydındır. Yazdığı otuz kitaptan biri olan *La Speciale Normalita* (Özel bir Normallik) Almanca ve Portekizceye çevrilmişti. Bu kitaptan bir alıntı yapmak istiyorum:

Diğer herkesle aynı şeyleri yapmak istiyorum. Sadece engelli bir öğrenci normalliğin çokkatmanlı anlamını tek bir cümleyle ve alabildiğine net bir formülle ifade edebilir. Diğer herkesle aynı şeyleri yapmak istiyorum çünkü her şeyden önce aynı haklara sahibim. Diğerleriyle aynı şeyi yapmak istiyorum çünkü bu derinden hissedilen bir ihtiyaç. Diğerleriyle aynı şeyleri yapabilmek bir haktır fakat aynı zamanda toplumsal gelişimi beslemenin yollarından biridir. Sizinle aynı şeyleri yapmayı, sizin adınıza, sizin için, grubumuzun uyumu ve gelişimine katkı sunmak için istiyorum.
Böylelikle normallik eşit değer/kıymet anlamına gelmektedir. Normallik her şeyden önce *hakların eşitliğidir*; herkese eşit kıymet verilmesi, herkese kişisel ve toplumsal koşullarından bağımsız olarak eşit haklar verilmesidir. Her bireyin eşit değere sahip olması, Anayasa itibariyle İtalyan hukukunun temelidir. Yasalarımız tüm yurttaşların eşit değere, hakka ve fırsata sahip olduklarını kabul etmekte olup, bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerini önleyen tüm engelleri kaldırma taahhüdü vermektedir.

Robert J. Sternberg (Amerikan Psikologlar Derneği'nin eski başkanı) veya Massimo Recalcati (Jacques Lacan'ın İtalya'daki en önemli takipçisi, teoriyi heyecan verici birçok fikirle geliştirmiş ve Lacan'ın aksine onun eserlerini anlaşılır kılabilen kişi) gibi önde gelen, son derece zeki insanların ilkokulda "geri zekâlı çocuklar" arasında sayıldığını, olağanüstü öğretmenlerin hassasiyetleri ve yardımları olmasaydı muhtemelen sonsuza dek yitip gideceklerini görmezden gelirsek, zorluk yaşayan insanların okullara alınması konusunda ne düşünüyorsunuz?

Zygmunt Bauman "Normallik" çoğunluk yerine kullanılan ve ideolojik işlemden geçmiş bir addır. İstatistiksel çoğunluğun içine düşmek dışında, "normal" olmanın anlamı nedir? Eğer istatistiksel bir azınlığa ait olmak değilse, "anormallik" başka ne anlama gelebilir? Çoğunluklar ve azınlıklardan bahsediyorum çünkü normallik fikrinin varsayımına göre, küme içindeki bazı birimler "normlar"a uymamaktadır; eğer

birimlerin %100'ü aynı özelliklere sahipse, "norm" fikri çok zor ortaya çıkar. Dolayısıyla "norm" ve "normallik" aynı olmama hâlini varsayar. Diğer bir ifadeyle, kümenin çoğunluğa ve azınlığa, "büyük kısmı"yla "bir kısmı"na ayrıldığını farz eder. Bahsettiğim "ideolojik işlem", "olması gereken"in "olan şey"e tepeden dayatılmasıyla ilgilidir. Çoğunluğu oluşturan unsurlar sadece olduğu şey olmaktan öte "olması gereken", "doğru ve uygun" şeylerdir. Tersine, söz konusu niteliğe sahip olmayanlar "olmaması gereken", "yanlış ve uygunsuz" şeylerdir. "İstatistiksel çoğunluk"tan (olgusal bir gerçekliğin ifadesi) "normalliğe" (değerlendirmeye dönük bir yargı) geçiş ile "istatistiksel azınlık"tan "anormalliğe" geçiş niteliksel bir farkı, sayısal bir farkın üzerine yükler. Azınlık olmak aynı zamanda aşağı konumda olmaktır. Niteliksel bir fark sayısal farkın üzerine dayatılıp insanlar arasındaki ilişkilere uyarlandığında, sayısal güç (hem farz edildiği hem de uygulandığı biçimiyle) *toplumsal eşitsizlik* olgusuna dönüşür. "Anormalliğe karşı normallik" meselesi, "çoğunluğa karşı azınlık" meselesinin özümsenip ehlileştirildiği, sonrasında *toplumsal düzen*in inşası ve muhafazasında üstesinden gelindiği formdur. Dolayısıyla beşeri azınlıklara aşağı insanlar gibi davranırken kullanılan ve "anormallik"le bağlantılı (bütünüyle olmasa da bir miktar "politik doğrucu" isimler) "engellilik", "geçersizlik" gibi isimler bana göre "çoğunluğa karşı azınlık" gibi geniş bir mevzunun bileşeni olup, en nihayetinde *politik* bir sorundur. Bu sorunun odak noktasında, *herkes* adına karar alma hakkına sahip bir *çoğunluk* sayesinde açığa çıktıklarından, mevcut demokratik mekanizmaların yüz yüze gelemediği, üzerine gidip kesin bir çözüm bulamadığı (ve muhtemelen buna pek de istekli olmadığı) azınlık haklarının savunulması vardır.

H.G. Welss'in meşhur öyküsü "Körler Vadisi"nde şöyle bir soru okurun önüne konup ustalıklı bir şekilde sorgulanır: Körlerden oluşan bir toplumda, tek gözlü adam kral olur mu? İki gözü olan insanların oluşturduğu, tek gözlü olmanın

alçaltıcı bir kusur olarak görüldüğü bir toplumdan kaçıp vadiye gelen birinden beklenen şey buydu. Eğer gerçekten de körlerin yanında kral olsaydı, toplumsal temelimizi oluşturan üstü örtük varsayım (yani körlük karşısında görmenin üstünlüğü sosyokültürel bir yapıdan ziyade, doğanın verdiği hükümdür) benimsenmiş, desteklenmiş, belki de "kanıtlanmış" olurdu. Ancak böyle olmamıştı. Tek gözlü yabancı sevilen ve itaat edilen bir kral olarak kabul edilmek yerine, insanların tiksinip kovaladığı bir yaratık olarak görüldü! Vadinin sakinlerini, yani kör olanları tanımlayan "normallik" içinde, tek gözlü bir adam tehditkâr bir anormalliği simgelemekteydi. Bu bize anormalliğin tiksindirici ve tehditkâr bir algı kazanmasının altında yatan şeyin, kendi içkin aşağılık konumundan ziyade, "normal" olanların, yani çoğunluğun ihtiyaçlarına, alışkanlıklarına ve beklentilerine uyacak şekilde inşa edilmiş düzenle çatışması olduğunu göstermektedir. Bütüne bakıldığında, "anormal"e (yani azınlığa) yapılan ayrımcılık, sosyokültürel bir yapı olan düzenin korunup devam ettirilmesini amaçlayan bir faaliyettir...

İki ciltlik öyküsü *Körlük* ve *Görmek*'te,[1] José Saramago bu meseleyi daha da ileriye taşımıştır. İlk ciltte nedeni bilinmeyen bir körlük, tek bir kadın hariç tüm kent halkını etkisi altına alır. Bu tek kişilik azınlıkta, eski düzenin tüm kurallarını askıya alan ve hükümsüz kılan yeni "normlar"ın dehşeti, kör çoğunluğun korku dolu zihinlerinde sefaletlerinin önemli ve hatta temel sebebi üzerine odaklanır. İkinci ciltte, şehir körlük salgınından tamamen kurtulmuştur fakat şimdi düzen açısından eşit derecede açıklanamaz bir felaket yaşanmaktadır. Seçmenler oy vermekte ve günümüzün bağlayıcı düzeni demokrasi oyununa katılmakta isteksizdirler. Bunun üzerine gizli polis teşkilatının tamamı, körlük zamanında görme yetisini kaybetmeyen o tek kadını bulup, yakalamak ve etki-

1. José Saramago, *Ensaio sobre a Cegueira*, 1995 [*Körlük*, Çev.Işık Ergüden, Kırmızı Kedi Yay., 2017]; *Ensairo sobre a Lucidez*, 2004 [*Görmek*, Çev. Işık Ergüden, Kırmızı Kedi Yay., 2018].

siz hâle getirmek için seferber edilir. Bir kere anormal olan sonsuza dek anormaldir. Bir açıdan anormal olan her şeyde anormaldir. Dahası sadece tek bir düzene değil, her türlü düzene karşı tehdittir. Neticede her şey düzenle alakalıdır.

Düzen çoğunluğa göre biçimlenir. Dolayısıyla görece az sayıda olup çoğunluğa itaat etmek istemeyen azınlıkları "kenar sapmalar" şeklinde değersizleştirmek kolaydır. Bu sayede onları bulmak, tespit etmek, etkisiz hâle getirmek ve boyun eğdirmek de kolaydır. "Anormalliğin kenarı"nı seçmek, damgalamak ve ayıklamak, düzen inşasına eşlik eden zorunlu bir unsur olup, düzenin devamlılığı için kaçınılmaz bir maliyettir.

Bu çirkin, rahatsız edici ve sindirilmesi zor bir gerçektir fakat her şeye rağmen gerçektir. Yaşanılan dünya "normal" sakinlerine, yani çoğunluğa karşı misafirperver (rahat ve konforlu) olacak şekilde yapılandırılmıştır. Arabaların, yaklaştıklarında sinyal verecek ışıklar ve kornalarla donatılması zorunludur oysa bunlar kör ve sağırlar için anlamsız araç gereçlerdir. Yüksek yerlere ulaşmayı kolaylaştırma niyetiyle konmuş merdivenler, tekerlekli sandalyelere mahkûm kişilere hiç yardımcı olmaz. Şu ileri yaşımda işitme duyumu epeyce kaybettiğimden, artık telefonların ve kapı zillerinin sesi beni uyarmaz hâlde. Şimdiye dek sayılan örneklerin tümü, ilgili bir toplumda ya tıbbi araçlarla ortadan kaldırılabilecek veya eksik bedensel kabiliyetlerin yerini alabilecek yahut insan bedenini "genişleten" teknolojik uygulamalarla yoklukları yumuşatılabilecek bedensel özürlerle bağlantılıdır. Ancak başka türden engeller de vardır. Engelleyici yapıları halının altına süpürülmüş, ikiyüzlü bir şekilde inkâr edilmiş veya var olmadığı söylenmiş ve üzeri örtülmüş olsa da çok daha yaygınlardır. Bunlar ne tıbbi ne de teknolojik sorunlardır. Politik meselelerdir. "Kârlı olmayan" (ve "normal" vergi ödeyen vatandaşlar için rahatsız edici) otobüs güzergâhlarının iptal edilmesiyle veya "kâr etmeyen" posta ofisleri ve banka şubelerinin kapanmasıyla arabası olmayan vatandaşlara yaşatılan

engeller gibi. Özellikle tüketicilerden oluşan toplumumuzda, parası olmayan, kredi verilmeyen, bu sebeple piyasaların koyduğu ve sahip olunan şeylerle satın alma edimlerinin sayısıyla ölçülen "normallik" standartlarına asla ulaşma fırsatına erişemeyen "diskalifiye" tüketiciler vardır. Özellikle de konumuz açısından bakıldığında, okul yaşında bedensel açıdan hiçbir sorunu olmasa da, ya ortalama gelirin altına sahip ailelerin çocukları olduğundan ya da yoksul ve ihmal edilen mahallelerde doğup büyüdüklerinden emek piyasasının koyduğu standartlara erişme konusunda engelli çok genç vardır. Yoksulluk içinde yaşayan aileler (yine sosyokültürel bir şekilde belirlenmiş "normallik" ölçütüyle tanımlanan koşullarda yaşayanlar), "eğitim açısından standardın altında" öğrencileri en çok tedarik eden kaynaklardır. Bu örneklerde, bedensel engellerin çözümü için kullanılan tıbbi veya teknolojik araçların politik muadillerine gerek duyulur. Bu araçlar gerçekten de vardır ancak mevcudiyetleri ve yoklukları görece az sayıda okulla öğretmene bağlıdır. Eğitim fırsatlarındaki eşitsizlik, yalnızca devlet politikalarıyla ele alınabilecek bir meseledir. Ancak bugüne dek devlet politikaları, geçmişte de tanık olduğumuz gibi, bunu ciddiyetle ele almak yerine bu meseleden kaçınan bir görünüm sergilemektedir.

13
İnfialler ve Arı Sürüsüne Benzer Politik Kümelenmeler

Riccardo Mazzeo Yaklaşık on beş yıl önce Albert Bandura, en önemli kitabı *Self-Efficacy: The Exercise of Control*'da (Özyeterlilik: Denetimin Uygulanması) şunları yazmıştı:

> İnsanlar ne toplumsal bir yalıtılmışlık içinde yaşıyorlar, ne de yaşamlarının bellibaşlı unsurları üzerinde tamamen kendi başlarına denetim kurabiliyorlar. Yaşamda birçok sorunun merkezinde, insanların hayatlarını daha iyi hâle getirmek için kolektif bir şekilde beraber uğraşmalarını gerektiren ortak sorunlar yatmaktadır. Ailelerin, cemaatlerin, örgütlerin, toplumsal kurumların hatta ulusların gücü, kısmen insanların karşılaştıkları sorunları

> kolektif bir çabayla çözebileceklerine duydukları güvenden gelir... İnsanların yaşamları gitgide geleneksel kurumlarının dışında faaliyet yürüten ve ulus-devletlerin sınırlarını aşan güçlü etki odaklarıyla şekillendirilmektedir. Her yere yayılan teknolojik değişimler ve ekonomik güçlerin küreselleşmesi, insanların yaşamları üzerinde bir nebze kişisel bir denetim kurabilmeleri için kolektif eyleme geçmenin önemini gittikçe daha çok vurgulamaktadır.[2]

Keskin gözleminizle belirttiğiniz gibi, politik eylem alanı Facebook veya Twitter kullanımıyla sınırlanamaz; çünkü ilişkilenmiş gibi göründükten sonra bağlantıyı koparmak aşırı kolaydır. Kararsız bireysel çözümlerin yaygınlığı, eskiden beri gelen koşulları kalıcılaştırma eğilimindedir fakat bireyler yaşamlarını riske atan adaletsizlikleri protesto etmek için canlı zihinleri ve *bedenleri*yle toplandıklarında kolektif aktör devreye girer. Nitekim bu, Tunus'ta, Mısır'da, Suriye'de gördüğümüz gibi güçlü bir aktördür.

Okullara bakarsak, geçmişte Pinochet'nin eğitimi sınıf odaklı bir yaklaşımla değiştirdiği, zenginlere pahalı özel okullar ve üniversiteler açıp diğerleri için kamu eğitimini pahalılaştırarak, aileleri çocuklarının geleceğini hep daha büyük borçlarla inşa etmeye ittiği Şili'de çarpıcı şeyler yaşanmaktadır. Demokrasinin hâkim olduğu son yirmi yıl boyunca bu sistem değişmemişti fakat son aylarda gençler reform çağrısıyla meydanları doldurmaya başladı. Başkan Pinera, üniversite öğrencileri federasyonunun genç başkanı Camila Vallejo'nun baskısına iki kez boyun eğdi. İlkinde eğitim bakanını azletmek zorunda kaldı. Şimdiyse Anayasada reforma gidileceğinin ve okullarla üniversitelere önemli yatırımlar yapılacağının sözünü vermek zorunda kaldı.

Zygmunt Bauman 3 Ocak 2011'de, John Lichfield *Independent*'ta şunları aktardı:

---

2. Albert Bandura, *Self-Efficacy: The Exercise of Control*, New York: W.H. Freeman, 1997, s. 477.

> *Öfkelenin!*[3] Savaş sırasında Fransız direnişinin kahramanı Stéphane Hessel'in yazdığı bu ince broşür, Fransa'da tüm satış rekorlarını kırmış durumda. Kitap Fransızlara ve herkese, para ve piyasaların "küstah, bencil" gücünü reddederek ve "modern demokrasinin toplumsal değerleri"ni koruyarak savaş döneminde Naziler karşısında gösterilen direniş ruhunu yeniden yakalama çağrısında bulunuyor... Bay Hessel ve sol görüşlü küçük yayıncısı (yüzlük baskılar yapan bir yayıncı), piyasa tiranlığının, bankacılara ait kâr paylarıyla bütçelerin savaş sonrasında inşa edilmiş refah devletini tehdit ettiği bir dönemde ulusal ve uluslararası anlamda büyük ses getirdi.

Üç ay sonra yani 13 Nisan günü, Sudhir Hazareesingh yayıncının sezgilerini bütünüyle doğrulayan bir yazı kaleme aldı. *Times Literary Supplement*'te sadece Fransa'da 1 milyonun üzerinde satılan ve Avrupa'da onu aşkın dile çevrilen o "ince kitapçık" hakkında şunları söylüyordu:

> Bugün dünyaya bela olmuş tüm adaletsizlikler karşısında, zengin ülkelerin gelişmekte olan dünyayı sürekli sömürmesine, despotik devletlerin insan haklarını ihlal etmesine, merkantilizmin politik yapılar üzerinde kurduğu, antifaşist kuşağın uğruna savaştığı (ve öldüğü) ekonomik ve toplumsal refahı tehdit eden hâkimiyete karşı, insanları kayıtsızlığı reddedip "barışçıl bir isyan"a dahil olmaya sevk eden heyecan verici bir çağrı bu.

Bu "ince kitapçık" aslında bir kitaptan ziyade broşürdü. Sadece on üç sayfadan ibaret metnin her kopyası 3 Euro'ya satılmıştı. Kuşkusuz ince ebatta oluşu, mesajın yayılmasında etkili olmuştu. Moda deyişlerle, kısa metinlerle, SMS ve Twitter'la yetişmiş bir kuşak için ince oluşu hiç de rahatsız edici değildi. Okunaklı ve anlaması kolay bir metin olup, kolaylıkla çevrimiçi yorumların alışıldık sınırları içine sığdırılabiliyordu. Ağızdan ağıza (daha doğrusu cep telefonlarındaki tuşlara hızla basarak) yayılmaya ve "Daniel Boorstin

---

3. Stephane Hessel, *Indignez vous!, 2011* [*Öfkelenin!*, Çev. İsmail Yerguz, Cumhuriyet Kitap, 2011].

yasası"nın yürürlüğe girdiği (en iyi satanlar, iyi sattıkları için iyi satan kitaplardır) o kritik noktaya hızla ulaşmaya son derece uygun bir haberdi.

Kuşku yok ki bu, özellikle "Arap Baharı"nın yaşandığı 2011 yılında İspanyol, Yunan, İtalyan ve İsrail kentlerindeki meydanlara yerleşip sokaklara çıkmış insanların yarattığı muazzam fenomene tam bir açıklama getirmemektedir. Uzun lafın kısası, Hessel'in attığı tohumlar, onların filizlenmesine uygun bereketli bir toprağa düşmüş olmalı. İnsanlar "Öfkelenin!" çağrısına hırsla kulak verip bu çağrıyı dinleyecek kadar öfkeli olmalıydılar. Veya başka bir metafora başvuralım. İçinde hüsranların, hayal kırıklıklarının ve altüst olmuş beklentilerin yığıldığı, onca belirsizlik, güvensizlik ve geleceğin getireceklerinden duyulan korkuyla karışmış o çözelti, öyle doygunluğa ulaşmıştı ki en ufak sarsıntıyla "öfke kristalleri" diye adlandırılabilecek şeylerden yoğun bir tortu yaratmıştı.

Peki, toprağı bereketli kılan ve bu çözeltiyi doygunluğa ulaştıran şey neydi? En kısa ve net yorumuyla cevap, yönetenlerle yönetilenler arasında büyüyen uçurumdur. Yukarıda savrulan kaygılarla, aşağıdaki sıradan erkeklerle kadınların endişeleri ve korkuları arasındaki bağlantıyı bırakın anlamayı, o bağlantıyı bulmak bile güçleşmektedir (zaman zaman ve kısa süreli bir şekilde, yönetici unsurların seçmen kitlelerde yaşanan sorunların suçunu onlara değil de göç gibi hayali kötülüklere atmasıyla kapattığı karşılıklı yabancılaşma hâli...). Güçlerinin büyük kısmını bankalara, çokuluslu şirketlere ve diğer ulus ötesi güçlere terk etmiş hükümetler, insanların sefaletinin arkasında yatan gerçek sebeplere ciddi bir şekilde eğilme yetisinden yoksundurlar. Beklenildiği gibi insanlar buna, hükümetlerinin sorunlarını çözme iradesi ve becerisine artık güven duymayarak cevap verirler. Peter Drucker'ın meşhur ilanıyla, toplumun artık kurtuluş getirmeyeceği yıllar içinde kendi kendisini gerçekleştiren bir kehanete dönüştürmüştür. Çaresizce kurtuluşu arayan insanlar, artık yukarıya değil etraflarına bakınmaktadırlar. Dahası, aramızdaki

gençler bu konuda yaşlıları geride bırakmaktalar; çünkü kısa ömürlerinde, bırakın yukarıdan bir yardım gelmesini, böyle bir yardımı umacak fırsatları dahi olmamıştır.

İtibarını kaybetmiş politik mekanizmalar karşısında gelişen ve umutla beklenen alternatif politikalar, dikey ve hiyerarşik değil yatay ve çokmerkezli olmaya meyillidir. Bunu arı sürüsünü andıran politik yapılanmalar diye adlandırıyorum. Tıpkı sürüler gibi, politik kümeler ve ittifaklar da kısa ömürlü yapılardır. Toplanmaları kolaydır ancak "kurumsallaşmaları"na (kalıcı yapılar kurmalarına) yetecek kadar yan yana kalmaları zordur. Karargâhlar, bürokrasiler, liderler, öncüler ve idareciler olmadan da yaşayabilirler. Neredeyse birdenbire bir araya gelip yine aynı hızla dağılıverirler. Yaşamlarının her ânı yoğun tutkularla doludur fakat o yoğun tutkular çabuk sönümlenmeleriyle meşhurdur. Kimse sadece tutkuyla alternatif bir toplum inşa edemez fakat bunun yapılabileceğini düşündüren yanılgı, böyle bir toplumun inşası için gerekecek enerjinin çoğunu tüketir. Sadece verdiğiniz örneğe bakalım. Tüm kalbimle Camila Vallejo'daki coşkunun, Pinochet'ten miras kalan korkunç yapıların yerine adil ve eşitlikçi bir eğitim modeli konuncaya dek tükenmemesini umuyorum. Ancak bunun gerçekleşme olasılığının çok da ümit vaat etmediğinden endişeliyim. Şüphem o ki (umarım yanılırım!) internet aracılığıyla yürütülen eylemler, politikasızlığın yerine ancak politika hayali koyabilir... Maalesef şimdiye dek şüphelerim hep doğru çıktı. Bugüne kadar internetin ön ayak olmasıyla ve elektronik araçların desteğiyle patlayan tüm büyük ve etkileyici taban hareketlerinin hiçbiri, halkta öfke ve çaresizlik yaratan şeyleri ortadan kaldırmamıştır...

14
Kusurlu Tüketiciler ve Hiç Bitmeyen Mayın Tarlaları

Riccardo Mazzeo Dün (22 Ağustos 2011 günü) *Guardian*'da, yakın zamanda İngiltere'de 3.296 suç olayının yaşanmasına, 1.875 tutuklanmaya ve 1.073 kişiye karşı dava açılmasına sebep olan isyanlar hakkında David Cameron ve Tony Blair'in iki farklı görüşünü okudum. "David Cameron dün verdiği kısa demeçte, isyanların Britanya'daki ahlaki çöküşün belirtisi olduğunu yeniden söylerken, Tony Blair bu sözleri, sorunun esas kaynağını görmezden gelen 'şatafatlı bir feryat' olarak kenara attı."

Bence her iki politikacı da kötü niyetli bir şekilde konuşuyorlar (hareket ediyorlar). Cameron çıkıp şunları söyleyebilir

mi: "Açgözlülük ve eşkıyalık... öyle yoktan var olmamıştır... Yaşadığımız toplumda uzun süredir büyüyen derin sorunlar vardır: Sorumluluk duygusunun kaybolması, bencilliğin artması, bireysel hakların her şeyden önce geldiğini söyleyen yaklaşımın güçlenmesi." 2010'da Man Booker Roman Ödülü'nü kazanan Howard Jacobson'un *Independent*'ta vurguladığı gibi, "şirket hırsızlığı olarak bilinen talan biçimi, sınırsızca varlığını sürdürmektedir." Ekonomik çakallar dünyayı harabeye çevirmektedirler. Cameron harçları üç katına çıkardı. Blair'e göre, böyle bir argümanda bulunmak "yurtdışındaki saygınlığımızı yerle bir etmektir... Britanya bir bütün olarak genel bir ahlaki çöküşün kıskacında değildir." Loretta Napoleoni haftalık İtalyan yayını *L'Espresso*'nun son sayısında (25 Ağustos 2011) iki İngiliz politikacıyı da yalancılıkla suçlamaktadır:

> Britanya'nın başkentinde iki topluluk yan yana, iç içe yaşamaktadır: Ağustos'ta isyan eden marjinalleşmiş, hüsrana uğramış ve öfkeli insanlarla geçtiğimiz Nisan ayında William ve Kate'in düğününü kutlayan bütünleşmiş, varlıklı ve mutlu insanlar. İşte şu birkaç twitter mesajında, kendi sosyoekonomik çelişkilerini saklamada bu denli toy bir ulusun şizofrenik niteliğe sahip anlatısı özetlenmektedir. Son otuz yıldır ırksal ayrımların sınıfsal ayrımlarla çakıştığı, insanları ayıran dikenli teller dışında hiçbir sosyal ağ yaratmayan bir ülke. Varlıklı olanlarla asla bir şeylere sahip olamayacak mülksüzler arasındaki aşılmaz duvarlar.

Sanırım bugünlerde gençler arasında etkisini gördüğümüz tüketimcilik örneği hakkında, söyleyeceğiniz bazı dikkat çekici şeyler var.

Zygmunt Bauman Londra'daki son huzursuzluğu bir açlık ve ekmek isyanı olarak tanımlamak yanlış olur. Bu kusurlu ve diskalifiye edilmiş tüketicilerin ayaklanmasıydı.

Devrimler toplumsal eşitsizliğin doğal ürünleri değildir ama mayın tarlaları öyledir. Mayın tarlaları rasgele patlayı-

cılarla doldurulmuş alanlardır. Bir gün bazılarının patlayacağından kesinlikle emin olabilirsiniz. Fakat hangilerinin ne zaman patlayacağını hiçbir şekilde kesinlikle söyleyemezsiniz. Toplumsal devrimler bir noktaya odaklanan ve hedefleri olan hadiseler olduğu için, tespit etmek ve zamanında etkisiz hâle getirmek için bir şeyler yapmak mümkündür. Ancak bu mayın tarlasındaki infilaklarla olmaz. Mayınların bir orduya bağlı askerlerce yerleştirildiği alanda, mayınları kazıp onları etkisiz hâle getirmeleri için başka bir ordudan başka askerler gönderebilirsiniz. Tam anlamıyla tehlikeli bir iştir. Eski bir asker deyişinin bize hep hatırlattığı gibi, "kazmacı sadece tek bir hata yapar." Ancak mayınların toplumsal eşitsizliklerle yerleştirildiği bir alanda, ne kadar güvenilmez olsa da bu çözüme dahi başvurulamaz. Mayınları tespit edip onları çıkarma işi aynı ordu tarafından yapılmak zorundadır. Nitekim bu ordu kendisini ne yeni mayınlar koymaktan, ne de eski mayınların üzerine defalarca basmaktan alabilir. Mayınları döşemekle onlara kurban düşmek aynı pakete dahildir.

Toplumsal eşitsizlik, Miguel Cervantes de Saavedra'nın beş yüz yıl önce söylediği gibi, daima bir şeylere sahip olanlarla olmayanlar arasındaki ayrımlardan ileri gelir. Farklı dönemlerde ayrımı yaratan şey, sırasıyla tutkuyla arzulanan *farklı* nesnelere, gıptayla bakılan *farklı* konumlara sahip olunup olunmadığıdır. İki yüzyıl önce Avrupa'da, yirmi-otuz yıl önce Avrupa'dan uzak yerlerde ve bugün kabileler arasında savaşların sürdüğü, diktatörlerin oyun sahasına dönüşmüş alanlarda mülksüzleri mülk sahipleriyle karşı karşıya getiren temel şey ekmek veya pirinçtir. Tanrı'ya, bilime, teknolojiye ve bellibaşlı makul, politik çarelere şükürler olsun ki, bugün bunlar nadiren yaşanmaktadır. Ancak bu eski ayrımın öldüğü ve gömüldüğü anlamına gelmemektedir. Hatta tam aksine... Yokluklarına sert ve şiddetli bir öfkeyle karşılık verilen arzu nesneleri bugün birden fazla ve çeşitlidir. Sayıları ve beraberinde getirdikleri ayartıcı güçleri her geçen gün büyümektedir. Onlarla birlikte onlara sahip *olmama*nın getirdiği gazap,

aşağılanma, kin ve garez de büyümekte, sahip olamadığımız şeyleri yok etme arzusu da kuvvetlenmektedir. Mağazaları yağmalama ve ateşe vermenin altında aynı dürtüler yatmakta olup, aynı özlemi tatmin ederler.

Şimdi hepimiz her şeyden öte tüketiciyiz, tüketici olmak hem hakkımız hem görevimiz. 11 Eylül 2001 saldırısının ardından, George W. Bush Amerikalılara travmayı atlatıp normal hayatlarına dönme çağrısında bulunmuş ve ciddi ciddi "alışveriş yapmaya dönmeleri"ni söylemişti. Toplumsal konumumuzu ve başarılı bir yaşam için verilen rekabet mücadelesindeki skorumuzu belirleyen şey, alışveriş faaliyetimizin düzeyiyle, yerine "yeni ve gelişmiş" nesneleri koymak adına tüketim nesnelerini rahatlıkla atabiliyor oluşumuzdur. Sıkıntılardan kaçınıp tatmin olmak için yürüdüğümüz yolda, karşımıza çıkan tüm sorunların çözümünü alışverişte aramaktayız. Beşikten mezara, marketleri bireysel ve toplumsal yaşantımıza musallat olmuş onca hastalık ve rahatsızlığa deva olacak yahut en azından bunları hafifletecek ilaçlarla dolu eczaneler gibi görecek şekilde tedristen geçirilmekteyiz. Mağazalar ve alışveriş böylelikle gerçek anlamda eskatolojik bir boyut kazanmaktadır. Süpermarketler, George Ritzer'in meşhur deyişiyle, tapınaklarımızdır ve bir ekleme yapacak olursam, alışveriş listeleri dua kitaplarımız ve alışveriş merkezlerinde yürüdüğümüz yollar da hac seferlerimizdir. Dürtülerimizi takip ederek alışveriş yapmak ve yerlerine çok daha çekici ürünler alabilmek için artık albenisini kaybetmiş şeylerden kurtulmak bizi en çok heyecanlandıran duygulardır. Tüketicilerin bütünüyle tatmin olması, yaşamsal bir tatmindir. Alışveriş yapıyorum, öyleyse varım. Alışveriş yapmak veya yapmamak, işte bütün mesele bu.

Kusurlu tüketiciler için, çağımızın hiçbir şeye sahip olmayan ve alışverişe çıkmayan insanları, doldurulmamış bir yaşamın, değersizliğin ve hiçliğin sarsıcı ve cerahatli damgasını yemiş kişilerdir. Sadece hazzın yokluğuna değil, insan haysiyetinin yokluğuna da işaret etmektedir. Hayatın anlam-

dan yoksun olduğunu söylemektedir. Nihayetinde insanlığın olmadığı, insanın kendisine ve başkalarına saygı göstermesi için hiçbir sebebin olmadığına işaret etmektedir.

Süpermarketler cemaat üyeleri için ibadet yerleri olarak görülebilirler. Ancak Tüketiciler Kilisesi'nin aforoz ettiği, kovduğu ve istemediği kişiler için, düşmanın onları kovduğu topraklara diktiği birer karakoldur. Ağır şekilde korunan o duvarlar, ötekileri aynı kaderden koruyan mallara erişimi sınırlar. George W. Bush'un da kabul edeceği gibi, (kilisenin sıralarında bir kez olsun oturmamış gençler için) "normalliğe" dönmeyi engeller. Çelik kafesler ve gölgelikler, kapalı devre kameralar, girişlerdeki ve içerde gizlenmiş güvenlik görevlilerinin tümü, savaş alanlarını andıran ve düşmanca atmosfere katkıda bulunan unsurlardır. Düşmanın ortamıza kurduğu, silahlarla donattığı ve sıkı sıkıya gözetlediği kaleler, bize her gün yerlilerin sefaletini, değersizliğini ve yaşadıkları aşağılanmayı hatırlatan bir işlevi yerine getirirler. Mağrur hâlleri, erişilmez ve küstah tavırlarıyla sanki bize "sıkıysa yap bakalım" diye bağırmaktadırlar. Peki, neyi yapacağız?

Ayaklanmalardan kısa süre sonra, Brezilya gazetelerinden *O Globo* muhabiri Fernando Duarte benimle bir röportaj yaptı (elektronik yollarla). Mevcut sorunuzla yakından alakalı olduğundan, sorduğu soruları ve cevapları bütün olarak alıntılamama izin veriniz.

(1) *Postmodernizm ve tüketimcilik üzerine yazdığınız eserler dikkate alındığında, ayaklanmaların tüketim mallarının talan edilmesine odaklanması ne ölçüde ironik bir durum?*

Ayaklanmalar tabiri caizse, er ya da geç yaşanması kaçınılmaz bir patlamaydı. Tıpkı mayın tarlaları gibi, insan er ya da geç patlayacaklarını bilir fakat nerede ve ne zaman olacağını bilmez. Ancak toplumsal bir mayın tarlasında, günümüz teknolojisi bilgiyi "anlık" şekilde aktardığı ve "taklitçiliği" kışkırttığı için patlamaların yayılma ihtimali yüksektir. Bu kendine has toplumsal mayın tarlasını yaratan şey, tüketimcilikle yükselen eşitsizliğin birleşimidir. Yaşanan aç ve

yoksul isyanların yahut ezilen bir etnik veya dinsel azınlığın isyanı yahut ayaklanması değildir. Erişmelerine izin verilmeyen zenginliklerin sergilenmesi karşısında aşağılanan ve öfkelenen insanların, kusurlu ve diskalifiye tüketicilerin kazan kaldırmasıydı. Hepimiz zorla veya baştan çıkarılarak alışverişi iyi bir yaşamın reçetesi ve tüm hayati sorunların temel çözümü olarak görür hâldeyiz. Buna karşın, nüfusun büyük bir kesiminin bu reçeteyi uygulamasına izin verilmiyor. Britanya'daki kent isyanları, en iyi şekilde hüsrana uğramış tüketicilerin ayaklanması olarak anlaşılabilir.

(2) *İsyanların atlında yatan toplumsal nedenleri tahlil eden birçok tartışma var ve eşitsizlik hipotezini tahlil etmek kaçınılmaz bir zorunluluk. Son on-yirmi yıl içinde sahip olmakla olmamak kavramları arasında görünüm itibariyle belli bir değişim yaşanmışken, mevcut düzenin bu tür meseleleri ele alması ne ölçüde karmaşık bir görev?*

Nasıl devletlerin ekonomik bunalıma verdiği tepki kredi çöküşüne (yani bankaların "normale dönmeleri" çöküş ve bunalımın esas sebebi olmuş faaliyetlere devam etmeleri için yeniden finanse edilmelerine) sebep olmuşsa, Britanya hükümetinin şimdiye dek aşağılanmış insanların kazan kaldırmasına verdiği tepki de onları ayaklanmaya iten aşağılanmayı derinleştirirken, aşağılanmanın sebeplerine; yani yükselen eşitsizlikle geminden kopmuş tüketimciliğe hiç dokunmamaya mahkûmdur. Devletin ödünsüz ve agresif önlemleri muhtemelen bugün bu patlamayı söndürecektir fakat patlamaya sebep olan ve ilerde başka infilaklar yaratabilecek mayın tarlasını temizlemeye dönük hiçbir şey yapmayacaktır. Toplumsal sorunlar asla sokağa çıkma yasaklarıyla çözülmemiştir. Sadece daha büyük bir çürümeye ve kokuşmaya terk edilmişlerdir. Britanya hükümetinin tepkisi, toplumun uzun süredir kanayan yarasına tek hamlede ve ani bir çözüm getirmeye dönük hatalı bir girişimdir. Bu yarayı gerçekten kapatmak için, toplumun işleyiş mekanizmalarının adamakıllı reformdan geçirilmesi ve Edgar Morin'in

Sao Paulo'ya yaptığı son ziyarette söylediği gibi, gerçek bir kültür devriminin yapılması gerekir.

(3) *Yoksul çevrelerden gelen gençlerle konuştuğumuzda, eğitimde ve çalışma hayatındaki fırsat eşitsizliği hakkında net bir öfke var ama mesela kimsenin üniversite yaktığını görmüyoruz. Bir Dixon restoranının yakılmasında daha büyük bir sembolizmin yattığını farz edebilir miyiz?*

Neden öfkeli olduklarını açıklamaya zorlandıklarında, o gençler ne anlatırlarsa anlatsınlar (genelde televizyonlarda işitip, gazetelerde okudukları açıklamaları tekrar ederler...) gerçek şu: Mağazaları yağmalayıp ateşe verdiklerinde, "toplumu değiştirme"ye, düzgün ve onurlu bir yaşam açısından çok daha insani ve misafirperver bir düzeni eskisinin yerine koymaya çalışmamaktadırlar. Tüketimciliğe isyan etmemişler, aksine kovuldukları tüketici saflarına (bir anlığına da olsa) katılmaya çalışmışlardır (yanlış ve başarısızlığa mahkûm olsa da). Kazan kaldırışları, "şu amaçlarla" türü deyişlerle değil sadece "şu sebeple" türü cümlelerle açıklanabilecek birikmiş bir hayal kırıklığının, plandan ve bütünlükten yoksun bir şekilde kendiliğinden patlamasından ibarettir. Bu yıkım sefahati içinde "ne için" sorusunun herhangi bir rol oynadığından şüpheliyim.

(4) *Bugün apartheid/ayrımcı alanlar şeklinde tanımlanan sosyal konutları yaratan kamu politikaları ne kadar kabahatli?*

Birbirini izleyen Britanya hükümetleri uzun süre önce "sosyal konut" inşa etmeyi bıraktı. Nüfusun mekânsal dağılımını, tüm sıkıntıları ve sorunlarıyla tamamen piyasa güçlerine terk ettiler. Yoksul insanların kentin belli alanlarına, favela örneğinden çok da farksız bir biçimde toplanmasının altında toplumsal politikalar değil, hâli vakti yerinde olan kent sakinlerinin kendilerini kentin sorunlarından uzağa, "kapalı topluluklar"ına kilitleme eğiliminin yarattığı konut fiyatları vardı. Bugün kentlerdeki ayrım ve kutuplaşma, piyasa güçlerinin serbestçe ve politik olarak, denetime tabi olmadan at koşturmasının sonucudur. Burada devlet politikalarının

katkısı varsa, hükümetlerin halkın refahı konusunda sorumluluk alma zahmetine girmemesi ve "ihale"yi özel sermayedarlara bırakma kararından ibarettir.

(5) Social Europe'*a yazdığınız makalede, ayaklanmayı herhangi bir şekilde toplumsal devrim olarak tanımlamayı reddediyorsunuz. Bu yaşananlarda en azından ufak da olsa toplumsal değişim arzusundan bir eser yok mu yoksa arzular arasında sadece devasa bir dengesizlik mi var?*

Şimdiye kadar böyle bir arzunun varlığını gösteren hiçbir emare bulamadım. Her şeyden feragat edenlerin mütevazı hayatlarını romantikleştirmek, daima varlıklı ve konforlu kesimlerin ideolojisi olmuştur. Ne var ki, konforlarında dolaylı kayıplar yaşanmaya başlayınca, yaşam tarzlarını kendi kendilerini kısıtlayarak ölçülü ve mütevazı bir tarza dönüştürmek yerine, varlıklılara öykünmektedirler (ancak mantıkdışı araçlarla peşinden koşulabilecek mantıkdışı bir hayaldir bu!). Günümüzün haletiruhiyelerini keskin bir şekilde gözlemleyen Neal Lawson'un belirttiği gibi, "kimilerinin hiç de yardımcı olmayan bir hareketle 'vahşi altsınıf' diye yaftaladığı şey, aslında günümüzün vahşi seçkinlerinin aynadaki yansımalarından ibarettir. Evet, çarpık ve bozulmuş bir yansımadır ama yine de onların yansımasıdır...

(6) *Polis çok daha uzun süre bu kadar kalabalık şekilde sokaklarda duramaz ve kısa sürede hayat "normale" dönecektir. İlk tüketici isyanlarının göreli başarısı dikkate alındığında, Londra sakinleri gelecekte yaşanacak sorunlardan ne kadar endişe duymalı?*

Tahmininiz benimki kadar iyi... Ancak elimizdeki bolca deneyimden biliyoruz ki, cezai hareketler sadece şurada veya oradaki yangınları söndürmeye yarar ve şu an yanmakta olan alanı bir daha "toplumsal yangınlar"a yenik düşmeyecek şekilde tamir edip yeniden inşa edemez. Doğaçlama polis eylemlerinin tek etkisi, gelecekte polise duyulan ihtiyacı daha acil hâle getirmektir. Tabiri caizse polislerin eylemi, kendi zorunluluğunu yeniden üretmesiyle doruğuna çıkar. Hüsrana

uğramış ve diskalifiye edilmiş tüketiciler örneğinde, onları "normal"e döndürmenin, mayın tarlasını andıran koşullara geri atmaktan farksız olduğunu unutmayalım.

(7) *New Statesman'ın meşhur son sorusuna da işaret ederek, son ama önemli bir soruyla kapatalım: Tüketimciliğin postmodern toplumda alabildiğine derin kökler saldığını düşünürsek, herkes felakete mahkûm mu? "Normallik senaryosu olarak alışveriş"e nasıl bakacağız?*

Birkaç ay önce François Flahaut kamu yararı fikriyle temsil ettiği gerçekliklere ilişkin kayda değer bir çalışma yayımladı.[1] Radikal bir şekilde "bireyselleşmiş" toplumumuzun mevcut durumuna odaklanan yeni kitabın esas mesajı şu: İnsan hakları fikri bugün "iyi politika" kavramını yok etmek ve onun yerini almak için kullanılmaktadır. Nitekim bu fikrin gerçekçi olabilmesi için "kamu yararı" fikri üzerinde temellenmesi zorunludur. Beşeri ortak yaşam ve toplumsal hayat, hepimizin aşina olduğu, tüm kültürel ve toplumsal iyinin kaynağı olan ortak iyiyi açığa çıkaran unsurlardır. Bu sebeple mutluluk arayışı, insanların birlikteliğini çarpıtıp onu bireysel rekabete ve yarışmalara dönüştüren zenginlik endekslerine yoğunlaşmak yerine, ortak yaşama ait deneyimlerin, kurumların ve diğer kültürel ve doğal gerçekliklerin geliştirilmesine odaklanmalıdır.

Dolayısıyla esas (henüz ikna edici ve ampirik bulgularla desteklenmiş bir cevap bulamadığımız) mesele, eğlence ve keyfin getirdiği hazların sınırsız ekonomi fikriyle birlikte mutlu yaşamın neredeyse evrensel kabul görmüş reçetesine yazılmış zenginlik arayışının, piyasada tedarik edilen tüketim mallarının verdiği keyfin ve üstünlük yarışlarının yerini alıp alamayacağıdır. Uzun lafın kısası, ne kadar "doğal", "endemik" ve "kendiliğinden" olursa olsun keyifli hazlar almaya dönük arzumuzu, hâkim toplum yapısı içinde benmerkezci çıkarcılık tuzağına düşmeden ve piyasanın aracılığını es geçmeden

1. François Flahaut, *Où est passé la bien commun?*, Paris: Mille et Une Nuits, 2011.

tatmin etmemiz mümkün mü? Eğer kendi irademizle bu tercihi yapmazsak, reddetmemizin yaratacağı sonuçlar bizi bu tercihe zorlayabilir...

Surrey Üniversitesi'nden Profesör Tim Jackson, *Prosperity Without Growth* adlı kitabında alarm zillerini çalmaktadır: Günümüzün büyüme modeli onarılmaz hasarlar vermektedir.[2] Bunun sebebi "büyüme"nin boş zaman faaliyetleri, sağlık ve eğitimden ziyade maddi üretimdeki artışla ölçülüyor olmasıdır... Tim Jackson yüzyılın sonunda "çocuklarımız ve torunlarımız düşman bir iklimle, tükenmiş kaynaklarla, yaşam alanlarının yıkımıyla, türlerin yok olmasıyla, gıda kıtlıklarıyla, toplu göçlerle ve kaçınılması zor savaşlarla karşılaşacak" sözleriyle bizi uyarmaktadır. İktidarların hararetle yardım ve yataklık ettiği, borçlanarak sürdürdüğümüz tüketim "ekolojik anlamda sürdürülemez, toplumsal açıdan sorunlu ve ekonomik açıdan istikrarsız bir şeydir". Jackson'ın insanı ürperten gözlemlerinden bir diğeri, yani dünyanın en zengin %5'lik kesiminin gezegendeki toplam yıllık gelirin %74'ünü alırken, en yoksul %5'lik kesimin ancak %2'sine erişebildiği bizimki gibi toplumsal bir düzende, ekonomik büyüme politikalarının yarattığı tahribatı yoksulluğu ortadan kaldırmak için ödenen soylu bir bedel olarak haklı çıkarmaya çalışmanın düpedüz ikiyüzlülükten ve akla küfretmekten farksız olduğu, neredeyse tüm popüler (ve etkili) iletişim kanallarında göz ardı edilmektedir. Yahut en iyi ihtimalle ıssız çöllerde yakarmaya alışmış ve bu gerçekle barışmış seslerin ve sunucularının bildiği sayfalara ve saatlere sürülmektedir.

Jeremy Leggett (23 Ocak 2010 tarihli *Guardian*'da) Jackson'un ipuçlarını takip edip, (başarısızlığa mahkûm olmayan veya düpedüz intihara varmayan) kalıcı bir refahın, "servet ve zenginliğin alışıldık tuzakları dışında" (ve ekleme yapacak olursam ürünlerle enerjinin kullanımı, yanlış kullanımı ve suistimalinden oluşan korkunç döngünün dışında) aranması

2. Tim Jackson, *Prosperity Without Growth. Economics for a Finite Plante*, Londra: Taylor & Francis, Earthscan, 2009.

gerektiğini söylemektedir. Başka bir deyişle, ilişkilerde, ailelerde, mahallelerde, topluluklarda, yaşamın anlamlarında ve "geleceğe değer veren işlevsel bir toplum"un kuşkusuz bulanık ve müphem "uğraşları"nda aranması gerektiğini belirtmektedir. Jackson savını şu ağırbaşlı değerlendirmeyle bizzat kendisi açmaktadır: Ekonomik büyümenin sorgulanması "delilerin, idealistlerin ve devrimcilerin" yapacağı bir şey olarak görülmekte olup, büyü ya da yok ol ideolojisinin havarileri ve bağımlılarınca bu üç kategorinin birine veya tümüne dahil edilmek gibi hiç de yersiz olmayan bir tehlike, korku ve beklenti vardır.

Adam Smith'in parmak bastığı gibi, bir piyasada gündelik ekmek ihtiyacımızı gidermemizi fırıncının fedakârlığı, iyilikseverliği, inayeti ve yüksek ahlaki standartlarına değil açgözlülüğüne borçluyuzdur. Malların pazardaki tezgâhlara konması ve onları orada bulabileceğimizden emin oluşumuz, kâra duyulan insanca arzu sayesindedir. Israrla insanların refahı ve düzgün bir yaşam sürdürme özgürlüğünün, ekonominin nihai hedefi olarak görülmesi gerektiğini söyleyen Amartya Sen bile,[3] "geniş çaplı bir piyasa kullanımı olmadan zenginleşen bir ekonomiye ulaşmanın imkânsız olduğunu, bu sebeple gerekli piyasaların gelişimini engellemek yerine teşvik etmenin müreffeh ve adil bir ekonomik dünyanın ayrılmaz parçası olarak görülmesi gerektiği"ni itiraf etmektedir. Buradan çıkarılacak ilk sonuç şudur: Kâr arzusunu ve kâr peşinden koşmayı yok etmek, piyasaların ve beraberinde tüm metaların yitip gitmesi demektir. İkinci sonuçsa, piyasaların "ekonominin zenginleşmesi" için gerekli olduğu, insanların dürtüleri bütünüyle bizim boynumuza olduğundan bencillikle tamahkârlığın yok edilebileceğidir. Çıkarılacak üçüncü ve sonuncu neticeyse şöyledir: Fedakârlık "zenginleşen bir ekonomi"yle karşıtlık içindedir. Ya birine ya ötekine erişebilirsiniz fakat her ikisine birden erişmeniz çok zordur...

---

3. Şu makalesine bkz. "Justice in the Global World", *Indigo*, Kış 2011.

Jackson bu ciddi engeli, bahsini insan aklına ve ikna gücüne yatırarak aşmaktadır ve kuşku yok ki her ikisi de güçlü silahlardır. Nitekim "ekonomik sisteme yeni bir model biçilmesi"nde gerçekten de etkili olabilirlerdi. Eğer aklın dikte ettiği şeylerin, akıl yürütülen gerçekliğe bağlı olması ve akıl sahibi aktörlerin üzerine akıl yürüttüğü o gerçekliklerin "ikna gücü"nü onları görmezden gelen veya kenara atan savlardan çok daha güçlü bir şekilde yok etmesi gibi talihsiz bir olgu olmasaydı elbet. Söz konusu gerçeklikse, kendi yarattığı sorunları (kendi sürekliliğini tehdit eden toplumsal çatışmalar ve karşıtlıkları) sırf "yeni olana duyulan iştah"ı kesintisizce besleyerek ve böylece ekonomiyi "besleyen" açgözlülük ve tamahkârlıktan medet umarak çözebilen (kusurlu olsa da) bir toplumdur...

Jackson üç maddelik bir program önerir: İnsanlara ekonomik büyümenin sınırlarına ilişkin farkındalık kazandırmak, kapitalistleri kâr dağıtımlarını sadece "finansal şartlar"a göre değil topluluğun alacağı sosyal ve çevresel faydalara göre yapmaya ikna etmek (zorlamak mı?) ve yaşamlarını materyalist tarzın dışına çıkarmaları ve zenginleştirmeleri için insanları ikna etmeye dönük uyarıcı düzenlemeleri manipüle ederken, devletlerin kullandığı "toplumsal mantığı değiştirmek." Fakat burada bir çapanoğlu yatmaktadır: İnsanları en başta piyasalarda çare aramaya iten beşeri koşulların bu yönlerini ele almadan, bunların hepsine kafa yormak mümkün müdür? Başka bir ifadeyle, gerçek veya sahte hiçbir çözüm bulunamayan şikâyetlere, toplumun kayıtsız kaldığı ve bu nedenle piyasanın sunduğu şeyler dışında hiçbir çıkış noktası olmayan, bizi boş yere ve nafile olsa da inatla bir ilaç veya deva bulma umudu içinde tüketici piyasalarına yönlendiren kaygılara değinmeden nasıl yapılacak?

15
Richard Sennett ve Farklılık Üzerine

Riccardo Mazzeo Ne kadar aydınlatıcı bir tahlil! İtalya'nın haftalık gazetelerinden *L'Espresso*'nun Birmingham muhabiri Fabrizio Gatti bu hafta sizden şöyle bir alıntı yapmış: "Ayaklanmayla ilgili en derinlikli analizlerden biri olup sosyolog Zygmunt Bauman tarafından yayımlanan değerlendirme şu şekilde: 'Nüfusun mekânsal anlamda düzenlenişi, beraberinde getirdiği tüm kaygıları ve sorunlarıyla tamamen piyasa güçlerine terk edilmiştir. Muhtaç ve fakir sakinlerin kentin belli alanlarına toplanmasının altında, sosyal politikalar değil konut fiyatları yatmaktadır.'" Ayrıca David Cameron gibi "bozuk bir toplum"dan değil, "kapalı topluluklar"dan bahsettiğinize vurgu yapmaktadır. Benim açımdan en par-

lak genç felsefecilerden biri olan Michela Marzano, kapalı toplulukları etkileyici bir tarzla tanımlamıştır:

> Sözde sınırların ortadan kalktığı küreselleşmiş bir dünyada, belli korunaklı alanlarda dünya nüfusunun geri kalanıyla, özellikle de en dezavantajlı kesimleriyle asla karşılaşmadan yaşama, çalışma ve seyahat etme imkânına sahip insanlar vardır. Aslında aynı insanlığa ait olduklarını anlayacaklarını nasıl umabiliriz? Gözden ırak olan gönülden de ırak olur. Bu tahkimat açıkça başkalarının korkularını aşmaya dönük bir yoldur ancak sonuç çoğunlukla beklenenin tam tersi olur. Bariyerler içerdekileri korumak yerine farklılıkları katılaştırır, insanın kendisini dahil ettirme çabasını teşvik eder ve daha fazla korku yaratır. Duvarların varlığı, her yerde tehlikeli ve isimsiz düşmanların olduğu ve böylece tüm savunma önlemlerinin meşru olduğuna dair bir fikir yaratır.
> Rodrigu Pla'nın *La Zona*'sında (2008) gösterilen şey işte tam da budur. Film yoksul bir mahallede yaşayan üç genç Meksikalının, duvarlarla çevrili, kameralarla gözetlenen ve güvenlik görevlilerinin devriye attığı bir kapalı topluluğa girme öyküsünü anlatır. Alana erişme hakkı sadece sakinlere ayrılmıştır. Üç genç bir eve girer. Gençlerin ikisi onları yakalayan ev sahibini öldürür ama güvenlik hemen olaya müdahale edip ikisini öldürür ancak üçüncü genç kaçmayı başarır. Kaçarken Bölge'nin derinlerine girer ve sakinler polis çağırmak yerine kapalı topluluklarının verdiği istisnai ayrıcalıkla adaleti kendi başlarına uygulamaya karar verirler. Kendileri dışında kimseye güvenmemektedirler ve dışarıdan gelen herkes bir tehdit olarak görülüp reddedilmektedir. Acımasız bir insan avı başlar ve bunu kabul etmediklerini dile getiren herkese önce şüpheyle bakılır, sonraysa düpedüz düşmanca davranılır. Hiçbir kaçış yolu tanımayan cehennemî bir mantığa hapsolmuşlardır. Kaçak artık insan olarak da görülmez ve finalde masum olmasına rağmen acımasızca infaz edilir.
> *La Zona*, birbirinden korkan ve nefret eden iki karşıt safa bölünmüş, parçalı, feodal bir toplum anlatısıdır. Azınlığın hayâsızca zengin, diğerlerininse korkunç derecede fakir olduğu bir topluma ne yapılabilir? Korkuları yatıştıracak kadar yüksek duvarlar inşa edebilir miyiz? Duvarın arkasında saklanan insanların yalıtılmışlığı daha büyük bir dehşete yol açmaz mı? Bölgenin sakinleri, kendilerini duvarlarla çevreleyerek aslında kendi kendilerini hap-

setmişlerdir. Duvarlar neticede korkuyu daha da kızıştırmıştır; çünkü diğerleri arasındaki ayrımın en somut hâline dönüşmüşlerdir. Bu umarsız ve soğuk dünyada (toplulukların sadece kendi kurallarına, huzuru ve güvenliği koruduklarını düşündükleri kurallara biat ettiği bir dünyada) her şey mubahtır. Bir yabancının avlanacak ve öldürülecek bir düşmana dönüşmesinin sebebi işte budur.[1]

Gatti şöyle özetler: "El-Kaide'nin dağıtılmasından sonra, işçi sınıfının yaşadıkları yerlere hiç ayak basmamış üstsınıftan İngilizler, şimdi yeni düşmanlarını öğrencileri, gençleri arasında bulmaktadırlar. Çözüm herkes için basit ve nettir: Okulları güçlendirmek, öğretmenleri eğitmek, şirketlere istihdam yaratmalarında yardım etmek için kamu harcamalarına ihtiyacımız var. Yeniden inşa edilecek bir topluma ihtiyacımız var. Oysa bugün toplumsal büyümeye dönük her politika, borsalar ve serbest ticaret finansmanıyla cezalandırılmaktadır."

Zygmunt Bauman Yaşadığımız gitgide diyasporalaşan bir toplum. Sadece yabancılarla değil (kent yaşamı her zaman yabancılarla çevrilmiş bir yaşamdır) yeni türden yabancılara, daha önce hiç görmedikleri ve bu sebeple "evcilleşmemiş" "terbiye görmemiş" kişiler olarak görülüp içlerinde bilinmeyen tehditler barındıran yabancılara denk geldiklerinde, kendilerini tehlikede hisseden ve kaygılanan birçok insanın olmasında şaşırtıcı bir şey yoktur. İlk "içgüdüsel" tepki, adına "kapalı topluluk" denilen minik kalelere çekilip kapıları kilitlemektir. Bunu hemen o yabancıların kovulma talebi izler ve her türden demagoga fırsat çıkar. Bu süreç durdurulamazsa, kendi ivmesini kazanır ve gücü artar. Korku, insanların görünüm itibariyle tehlike arz eden kişilerle iletişimi koparmasına ve iletişim kurmayı reddetmesine neden olur. İletişim bir kere koparılınca, sözde veya hayali tehdit giderek büyür ve

1. Michela Marzano, *Le fascisme. Un encombrant retour?*, Paris: Larousse, 2008, s. 174-6.

bu da iletişimdeki kopuşu çok daha karşı konulmaz, köklü ve neticede mutlak hâle getirir. Karşılıklı iletişimin olmadığı bir yerde, hayal gücünü pratik sınamalara tabi tutma şansı çok zayıftır. Dahası kentlerde bugün bir yük olarak görülen kültürel çeşitliliği yeniden zenginliğe dönüştürecek, karşılıklı, tatminkâr bir ortak yaşam formu yaratma şansı hiç yoktur. Benim açımdan, eğitimin bu Gordion düğümünü kesmek için yapabileceği çok şey vardır...

Iowa eyaletinde Cumhuriyetçi Parti'nin Kongre adayı olan Pat Bertroche, blogunda (http://affordance.typepad.com), yasadışı göçmenlerin vücutlarına mikroişlemciler takılmasını önermiştir. Kendi deyişiyle, köpeğini bulabilmek için ona mikroişlemci takabildiğini söyleyerek açıklama getirmiştir. Neden aynı şey yasadışı göçmenlere yapılmasın? Gerçekten, neden?

Arap dünyasının genelinde demokrasi yanlısı göstericilerle diktatörlükleri korumaya çalışan güçler arasındaki büyük çatışma sahnelerini aktaran Avrupa basınında, iki ayrı bilgi göz önüne çıkmıştı. İlki *o ülkelerin yurttaşlarının* içinde olduğu korkunç koşullardı. Yaşamları tehlike altındaydı. En yakın zamanda güvenli bir yere, Akdeniz'in güneyinden kuzeyine taşınmaları gerekiyordu. Bunun gerçekleşmesini sağlamak devletlerin en acil göreviydi ve her gecikme bir insanlık suçuydu. Diğer bilgiyse, Akdeniz'in kuzey kesimlerinin, güneyde süregelen iç savaştan canlarını kurtarıp kaçan *sığınmacı* akınıyla işgal edilmesinin yarattığı tehlikedir. Devletlerin en acil görevi bunu engellemek olup, her gecikme bir suçtur.

Kana bulanmış Libya'da yaşanan ve aynı anda aktarılan iki ayrı haberde, derin birer rahatlama sesi işitmek mümkündür. Haberlerden biri, Britanya'nın tahliye ettiği kişilerle dolu bir geminin Valetta'ya yanaşması, diğeri de Libyalı kalabalıkların sığınma arayışıyla Mısır ve Tunus sınırlarına kaçışıdır. İtalyan hükümetinin, Tunus'taki rejim değişikliğine verdiği ilk tepki, Tunuslu sığınmacıların önüne geçmek için İtalyan adası Lam-

pedusa'ya geçişleri denetleme amacıyla adaya ekstra donanma gücü göndermek oldu... Ardından Fransız başbakan François Fillon, Fransa'nın kurtarılan Bingazi'ye iki uçak dolusu tıbbi yardım göndereceğini ilan etti. Demokrasinin yiğit savaşçılarıyla dayanıştığımızı ve kavgalarında onlara katılmaya hazır oluşumuzu gösteren hoş bir jest olarak düşünebilirsiniz bunu. Eğer Fillon'un kendi açıklamasını okumadıysanız şöyle de diyebilirsiniz: Bu Akdeniz ülkelerini istila etme riski taşıyan göç dalgasını durdurmaya dönük önlemlerden biri olup, bunu engellemenin en kesin ve iyi yolu Libya'daki vaziyetin en yakın zamanda istikrara kavuşmasıdır.

Bunları olağanüstü hadiseler veya acil durum önlemleri olarak açıklamak kolay olsa da hatalıdır. Yaklaşık yirmi senedir Akdeniz'in kuzeyinde kalan Şengen ülkelerinin politikası, potansiyel göçmenlerin tespit edilip kendi ülkeleriyle veya o ülkelerin komşularıyla sınırlandırma çabalarını "ortaklaştırmak"tır. Hemen hemen her vakada, "ikili anlaşmalar"a zorba ve yozlaşmış rejimlerle gayriresmî yollarla imza atılır. Bu rejimler vicdansız insan kaçakçısı çetelerle birlikte, yoksullaşmış ve eziyet görmüş sürgünlerin, çetecilerin kendilerine tahsis ettikleri aşırı dolmuş ve açılmaya müsait olmayan botlarla denizin öte yakasına geçebilmiş binlerce insanın sefaletinden çıkar elde ederler.[2]

Bunun ötesinde, Avrupa'daki göç ve sığınma yasalarındaki alışıldık katılığın daha da arttığına ve gelmesi beklenen veya gelebilmiş sığınmacılara yöneltilen tutumun her geçen gün sertleştiğine dikkat çekilmesi gerekir. Nitekim bunların tümü, Tunus'tan Bahreyn'e kadar yayılan kargaşayla bağlantılıdır. Nicholas Sarkozy'nin yakın zamanda Fransız erkeklere ve kadınlara dönüşmüş yabancılara yönelik tutumunu birden katılaştırması karşısında, önde gelen antropolog ve sosyolog Eric Fassin 26 Şubat 2011 tarihli *Le Monde*'da, bu tutumun

2. Arap ülkelerinde yaşanan öfke patlamasından hemen önce yaşanan durumla ilgili son özetleme çalışmaları arasından şuna bakınız: Alain Morice ve Claire Rodier, *Le Monde Diplomatique*, Haziran 2010.

altında yatan amacın diğer tüm Fransız erkekleriyle kadınlarına "(düşen) satın alma gücünden (artan) güvensizliğe tüm alanlarda Başkanlığın izlediği politikaların başarısızlığa uğradığını unutturma çabası" olduğunu, özellikle de sosyal güvenliğin yerine konmuş piyasacı tam rekabeti kapatma amacıyla, milliyetçi kimlik politikalarının kullanılma çabası olduğunu belirtmiştir.

Kuşkusuz burada yeni hiçbir şey yoktur. İçerdeki (özellikle yerleşmiş) yabancılarla kapılardaki yabancılar (özellikle girmelerini sağlayacak kadar iyi gerekçeleri olanlar) çoktan olağan şüpheliler arasındaki yerlerini sağlam bir şekilde almış vaziyettedirler. Ne zaman bir başka kabahatle, kusurla, yöneten çevrelerde yaşanmış bir başarısızlık veya hüsranla ilgili aleni bir sorgulama yapılsa karakollara getirilip hararetle kayda alınacak ilk kişiler bu yabancılardır. Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine çarpan kaçırılmış uçağın o akıllara kazınan görüntüleri gibi, tekrar tekrar onların yüzleri televizyonlara aktarılmaktadır. Göçmenlerin yarattığı iç güvenlik sorunları Fransız hükümetinin en acil görevi olarak seçildikten hemen sonra, en büyük kodamanları dışişleri, içişleri ve savunma bakanlıklarının başına getiren kararlar alındı. Başkan Sarkozy kabine değişikliğini, akıllarda farklı bir şey canlanmayacak şekilde hemen şöyle açıklayıverdi: "Cumhurbaşkanı olarak görevim gelecek menfaatlerimize açıklık getirmek ama her şeyden öte Fransızların bugününü korumaktır." "Diplomasimiz ve güvenliğimizle uğraşan bakanlarda değişikliğe gitme kararım" işte bu sebeptendir. Dolayısıyla "gelecekte nereye evrileceğini kimsenin tahmin edemeyeceği gelecek hadiselerle baş etmeye hazır" kişiler görevlere atanmıştır.

2004'te borsa ve gayrimenkul fiyatlarının her gün rekorlar kırdığı, GSYH'nın yükseldiği ve işsizlik rakamlarının sabit kaldığı, bu esnada orta sınıflarla onlara dahil olmayı uman insanların ceplerine kredi kartlarının dolduğu o eski güzel günlerde, Nicolas Sarkozy'nin sesi "l'islam de France"-

tan, Fransa'daki farklılıklardan, çokkültürlülükten ve hatta olumlayıcı politikalardan yahut pozitif ayrımcılıktan, *les banlieue*'larda huzur ve dostluk yaratmadaki rollerinden bahsederken sıcak bir tona sahipti. İslam'ı adamakıllı yakından izlenmesi gereken şüphe ve endişe yaratan bir fenomen olarak gören popülist alışkanlığı onaylamıyordu. *La République, les religions, l'espérance*'ında (2004'te yayımlanmıştı) Sarkozy İslam'ın büyük dinlerden biri olduğunu, 2004 Fransa'sının artık Katoliklerin çoğunlukta olduğu bir ülke olmayıp çokkültürlü bir ulusa dönüştüğünü, bu sebeple asimilasyondan bahsetmeyi bırakıp başka bir meseleye, yani entegrasyona eğilmek gerektiğini vurgulamaktaydı. Artık terk edilmiş "asimilasyon" şartının aksine, entegrasyon politikaları yeni gelenleri kimliklerini inkâr etmeye zorlamıyordu. Karanlık bulutların çoktan Fransa'nın parlak mavi semasını kaplamaya başladığı 2008 yılında bile Başkan, Eric Fassin'in bize hatırlattığı gibi, "soydaşlık" ilkesini üzerine basa basa mahkûm etmiş, yerine "fırsat eşitliği" ilkesinin getirilmesi gerektiğini söylemiş ve "cemaatçiliğe (*communautarisme*: Fransız söylemlerde nüfusun birbirinden özerk, kısmen kendi içine kapalı ve kendi kendilerini idare eden cemaatlere bölünmesini tanımlayan bir kavramdır) karşı en iyi ilacın, Cumhuriyetin vaadini gerçekleştirmesinden geçtiği"ni vurgulamıştı.

Şimdi Amerikalılara ait bir deyişle, sahada bütünüyle farklı bir oyun oynanmaktadır. Her şey 2010 başlarında, Çingenelerin Grenoble'ye taşınmasından sonra koparılan yaygarayla başladı. Romenler, zaten olağan şüpheliler sayılırken akla gelen ilk insanlar değil miydi hep. Ancak Çingenelerle ilgili hadiselerin ufak birer *hors d'ouevre* yani birer aperatif olduğu görüldü. Hükümet binalarından yayınlanan resmî bildirilerin alt metnini oluşturan ve "ceux qui arrivent" (yeni gelenler) ile "ceux qui accueillent" (ev sahipleri) arasındaki simetri varsayımı bütünüyle yok oldu. Artık her iki taraftan eşit saygı beklenmiyordu. Saygı şimdi sadece Fransa'ya aitti ve ona saygı göstermek *accueillis* için (yani "kabul edilenler"),

iyi veya kötü bir şekilde kabul görseler de görmeseler de görevdi. İlan edilen şey şu; Fransız topluluğu (bu ne demekse), yaşama biçimini, yaşam tarzını değiştirmek istemiyor. Ancak bunun yazılı olmayan bir koşulu var: Eğer "kabul edilenler" bu şekilde "kabul görme"ye devam etmek istiyorlarsa, isteseler de istemeseler de yaşam tarzlarını değiştirmeliler. Büyük Fransız düşünür Albert Camus'nun (Fransa'nın şanına yaptığı kişisel katkı konusunda rakipsizdir) modern ikiyüzlülüğün alameti farikası olarak tanımladığı bir alışkanlığa benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bir kez daha iyilik adına kötülük yapılmakta, eşitlik adına ayrımcılık teşvik edilmekte ve özgürlük adına baskı yapılmaktadır. Örnek verecek olursak, "Küçük kızların okula gitme haklarını tehlikeye atmak istemiyoruz" gibi...

Bu kuşku yok ki çetrefilli bir mevzudur. Bu yüzden "hoşgörünün düşmanlarına hoşgörü gösterilemez" veya "özgürlüğün düşmanlarına özgürlük yok" tarzı sloganlar kulağa ikna edici gelmektedir; çünkü hâlâ kanıtlanması gereken bir şeyi aksiyom olarak almaktadırlar; çünkü sloganın meşrulaştırmaya çalıştığı baskı ve mahkûmiyete maruz kalmış tarafın, gerçekten de mahkûm edildikleri suçu işleyip işlemedikleri sorulmamıştır. Ayrıca yasadışı bir şekilde savcıyla hâkimin rolünü tek elde toplayıp, cellatlık yapma hakları olup olmadıklarını da kendilerine sormamışlardır. Peki, okullarda türban takmanın yasaklanması, "küçük kızlar"ın okula gitme haklarını sağlamlaştıracak mı?! Sciences Po-Centre D'Etudes et de Recherches Internationales'ten André Grjebine, *Le Monde*'un aynı sayısında "genelde ruhsal bir açıklığın kaynağı olarak algılanan başkalık köktenciliğin, gericiliğin ve kapalılığın taşıyıcısı da olabilir" demektedir.[3] Halbuki kendi mantığının, tüm o tarafsız *sine ira et studio* görünümüyle, aslında saklanmış olsa da adamakıllı bir hüküm olduğunu kabul etmiyor mu? Nihayetinde, kimilerinin kimliği ve gü-

3. André Grjebine, "S'ouvrir à l'ature: oui. A son idéologie: non", *Le Monde*, 26 Şubat 2011.

venliği taşıyan bir unsur olarak gördüğü o ruhani kapanışın, yine köktencilikle gericiliğin kaynağı olduğundan, bunun en azından ortaya koymayı tercih ettiği şey kadar gerçek bir bağlantı olduğundan hiç bahsetmiyor. Ayrıca nasıl kimilerinde ruhani açıklığın varlığı başkalarını kapanışa itiyorsa, ruhani açıklığın *olmayışının* her tür köktenciliğin değişmez ve şaşmaz damgası olduğunu da söylememiştir. Çoğunlukla açıklık açıklığı teşvik eder, destekler ve beslerken kapalılık kapalılığı teşvik eder, destekler ve besler...

Fransızca yazan ve Fransa'ya yerleşmiş Lübnanlı yazar Amin Maalouf, "etnik azınlıklar"ın, yani göçmenlerin geldikleri ülkelerde maruz kaldıkları karşıt kültürel baskılara verdikleri tepkileri değerlendirmiştir. Maalouf'un vardığı sonuca göre, göçmenler kendi özgün kültürlerinin benimsedikleri ülkelerde kabul gördüğünü ne kadar çok hissederlerse, kendilerini farklı kimliklerinden ötürü hoş görülmeyen, nefret edilen, reddedilen, korkulan, ayrımcılığa maruz kalan ve uzak durulan insanlar olarak bulma ihtimalleri o derece düşük olur. Ayrıca yeni ülkelerindeki kültürel seçenekler onlara daha cazip gelir ve kendi ayrı konumlarına daha az sıkıca tutunurlar. Maalouf'un gözlemleri, ona göre gelecekte kültürler arası diyalog için temel öneme sahiptir. Eski şüphelerimizi ve varsayımlarımızı doğrulamaktadır. Başka bir deyişle, bir tarafta tehdidin olmadığına ilişkin bir algının derecesi ile diğer tarafta kültürel farklılık meselesinin "etkisiz hâle getirilmesi" arasında katı bir korelasyon olduğu doğrulanmış olur. Bu kültürel ayrımları yaratan içgüdüleri aşmanın ve ortak bir insanlık arayışına katılmaya hazır olmanın doğal bir sonucudur.

İletişimin koparılması ve sona erdirilmesinin ardından, tarafların birbirinden şüphe etmesini sağlayan birincil ve en güçlü uyarıcı genelde, (sözde cephenin her iki yakasında, hem göçmenlerin hem de yerli nüfusun içinde) herhangi bir suç işlenmeksizin, tehdit edilmeksizin veya belirsizlik içine girilmeksizin suçlu ve hoş karşılanmayan biri olarak

hissedilmektir. Çokkültürlülük teorisini yozlaştırıp "çoklu cemaatçilik" gerçekliğine indirgeyen bir durum yaşanmaktadır. Bu bir defalık bir sıkıntı değildir. Bizim, özellikle de eğitimcilerin uzun yıllar boyunca mücadele etmesi gerekecek bir zorluktur; çünkü politikacılar sonraki seçimleri kazanmak için ne vaat ederlerse etsinler, "yabancı" akınının durmak şöyle dursun, yavaşlayacağını gösteren bir emare bile yoktur...

Önümüzdeki tercihlerden biriyle ilgili ufak ama kayda değer bir araştırmasında, Richard Sennett "gayriresmî ve açık uçlu iletişimin farklılığı deneyimlemenin nasıl en iyi yolu olduğu"nu söyler.[4] Bu ifadede her kelime kritik bir öneme sahiptir. "Gayriresmîlik", hiçbir iletişim kuralının baştan sabit bir şekilde belirlenmediğini göstermektedir. Kendi kendilerine gelişeceklerine güvenilmektedir çünkü iletişimin kapsamı, derinliği ve zenginliği arttıkça ister istemez değişeceklerdir. "Farklı becerilere veya çıkarlara sahip insanların temasları dağınıkken zengin, düzenlendiğinde zayıftır." "Açık uçlu" oluşuysa sonucun baştan tek taraflı bir biçimde belirlenmesinden ziyade, (muhtemelen uzun soluklu) iletişimi takip etmesi gerektiğine işaret etmektedir. "Sohbetin nereye gideceğini bilmeden başka bir insanın ne üzerine konuştuğunu bulmak istersiniz; başka bir ifadeyle sabit bir hedefi, ürünü, politik bir hedefi baştan belirleyen o demirden fayda kuralını aşmak istiyorsunuz." Son olarak "işbirliği" sözcüğüne bakalım: "Karşılıklı sohbet ve fikir alışverişinden tüm farklı tarafların kârlı çıkacağını, birinin diğerlerinin zararı pahasına kârlı çıkmayacağını farz edersiniz." Ben de şöyle bir ekleme yapayım: Bu oyunda kazanmanın, aynı kaybetmekte olduğu gibi ancak *birlikte* mümkün olduğunu kabul etmeniz gerekir. Ya *hepimiz* kazanırız ya da *hepimiz* kaybederiz. *Tertium non datur*.

Sennett bu tavsiyeyi şu şekilde özetler: "Bükülmez bir katılık, fayda ve rekabet hâkimken işyerleri ve sokaklar insani

4. Richard Sennett, "Humanism" *Hedgehog Review*, Yaz 2011, s. 21-30.

olmayan yerlere dönüşür. Ancak gayriresmî, açık uçlu ve işbirliğine dayanan etkileşimleri teşvik ettiğinde insanileşirler."

Bence çağrılan ve öğretmek isteyen bizler stratejimizi, Richard Sennett'in kısa ama kapsamlı bir şekilde özetlediği bu üç ilkeden hareketle öğrenebiliriz ve öğrenmeliyiz de. Bunu hayata geçirmek için ama çok daha önemlisi, bizi göreve çağıran ve bizden öğrenmek isteyen kişilere aktarmak için öğrenmeliyiz.

16
Lacan'ın "Kapitalist"inden Bauman'ın "Tüketimci"sine

Riccardo Mazzeo Bir işçinin tüm yaşamını aynı işverenle, aynı kentte ve aynı eşle geçirdiği Fordist düzenden, akışkan modernliğin yeni paradigmasına geçiş, *Akışkan Aşk*[1] ve diğer yazılarınızda gösterdiğiniz gibi duygusal ve cinsel ilişkilerde bir dönüşüme sebep oldu. Jacques Lacan 1969'da Milan'da yaptığı konuşmada, Efendi Söyleminden (bana göre Fordizme tekabül etmektedir) güç dinamiklerinin parçalı, bölünmüş, dağınık, akışkan olduğu, efendi-köle diyalekti-

1. Zygmunt Bauman, *Liquid Love*, 2003 [*Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017].

ğindeki karşıtlığın (aynı zamanda istikrarın ve sadakatin) piyasaların mutlak gücüne olanak tanıdığı Kapitalist Söyleme geçişi teorikleştirmişti. Bugün kadın ve erkekler demirlerini kaybetmiş gemiler gibi suda sürüklenmektedirler ve ne kadar iğdiş edici olursa olsun onlara yön verecek hiçbir otorite yoktur. Bu koşullarda bireyler, kendi başlarına keşfetmeleri gereken bir kurtuluş yolu bulma umuduyla, her gün kendilerini yeniden icat etme göreviyle yüz yüze gelmişlerdir.

Çağımızda bireylerin sahip olduğu sınırsız özgürlük ahlaki uyarıların tersyüz edildiğini göstermektedir. Artık bizden, arkamızdan gelecek kişilere daha iyi bir gelecek hazırlamak için hazdan kaçınmamız (Kant) istenmemekte, aksine Günün Keyfini Çıkarmaya kışkırtılmaktayız (Sade). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*'ta bu durumu fevkalade bir tarzla yorumlamıştınız:

> Böyle bir "tahammülsüzlük kompleksi" yirmi-otuz yıl önce, Margaret Thatcher'ın Ulusal Sağlık Hizmetleri'ne yaptığı meşhur şikâyetinde ve sağlık hizmetlerinde serbest piyasaya geçmenin nasıl ileriye dönük bir hamle olduğunu açıklama çabasında özetlenmişti: "Tercih ettiğim an seçtiğim doktoru istiyorum." Kısa süre sonra, Thatcher'ın rüyasını tamamen gerçek kılmasa da makul ve inanılır hâle getiren araçlar, yani kredi kartı dediğimiz sihirli asalar icat edildi.[2]

Bu keyif almaya dönük nasihat, bildiğimiz şekliyle aşk ilişkilerini un ufak ederken, flörtleşmelerle aşk öykülerinin unsuru olan belirsizlikler, zorluklar ve riskler itibarsız hâle gelmekte, artık tamamen zaman kaybı olarak görülmektedirler. Şimdi çevrimiçi ortamlarda, sayısız müsait sevgilinin doldurduğu menülere bakarak cinsel ilişki siparişi verebiliyoruz (bahsettiğin web sitesine göre 2,5 milyon farklı ilişki fırsatı bulunmaktadır):

---

2. Zygmunt Bauman, *44 Letters from the Liquid Modern World*, Cambridge: Polity, 2010 [*Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, Çev. Ahmet Söğütlüoğlu, Habitus Yay., 2012], s. 23.

Şimdi cinsel ilişkiye girmek "pizza sipariş etmek gibidir... internete bağlanıp bir cinsel organ sipariş edebilirsin". Flörtleşme veya kur yapma artık gerekli değildir. Bir partnerin onayı için onca çabaya girmeye gerek yoktur. Partnerin onayını hak etmek ve kazanmak, onun gözünde kendini sevdirmek için onca zahmete hiç gerek yoktur. Yahut bunca çabanın meyve vermesi için uzun süreler, hatta sonsuza kadar beklemeye de lüzum yoktur.[3]

Şurası açık ki, şiirsellikten uzak ve gelişigüzel cinsel ilişkilerle geçen belli bir süreden sonra, kişi kendisini daha yalnız ve mutsuz hissediyor. Bence Massimo Recalcati'nin tanımladığı şekliyle, her gün çocuklarımızı daha çok etkileyen "yeni semptomlar"ı yaratan şey bu cehennemi boşluktur. *Elogio del fallimento* (Başarısızlığa övgü) kitabında, Recalcati şöyle yazmaktadır:

> Narsisizm ve tüketim miti üzerinde şekillenen postendüstriyel toplumlardaki yaşantıyla günümüzdeki salgın hastalıklar arasında bir bağlantı vardır. Bulimia ve anoreksia çağımızın bu iki mitinin patolojik ifadesini temsil eder. Bulimia hastaları tüketimin en saf hâlini açığa vururlar. Her şeyi yutar, çiğner ve öğütürler. Fakat mideyi doldurup boşaltmak, varlıklarının en derin noktasında yatan boşluğu doldurmanın imkânsız olduğunu kanıtlayan bir şey olup, Kapitalist Söylemin temeli olan kandırmacayı ifşa eder: Aşk/sevgi hariç her şey satın alınabilir. Sevgi paha biçilmez bir hediyedir. Pazarda en yüksek fiyatı verene satılacak bir nesne değildir ve tamamen serbesttir. Diğer yanda anoreksia hastaları tüketim mantığını reddederler... Kendilerini ince bedeni göklere çıkaran narsist bir külte adamışlardır. Bu özel, otistik ve antisosyal bir külttür. Onulmaz bir kilo kaybına yol açan ölümcül bir külttür. Sadece anoreksia hastalarını değil tüm toplumsal bedeni etkileyen, sapkın bir öz-imge kültüdür... Sahte piyasa demokrasilerinin en gelişmiş sanayi ülkelerinde aldığı yeni tarihsel biçim budur. İnsanlar kelimenin gerçek anlamıyla zevküsefa içindedir fakat aynı zamanda hep daha fazla tüketmeye zorlanırlar. Böylece tüketimin kendisi başka bir sahte ihtiyaca alan açar... Lacan'ın Kapitalist Söylemin kurnazlığı olarak adlandırdığı şey budur. Bize unuttu-

3. A.g.e., s. 22.

rulan şey, insanlarda eksikliğin düzeltilecek bir kusur olmadığı aksine tüm canlıların eksikliklerle doğmuş olduğudur.[4]

Bu alıntı bir bakıma, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*'un ikincisi "Kalabalık yalnızlık"ta, çocuklarınızın sürekli akranlarıyla Facebook veya Twitter üzerinden bağlantı kurma saplantılarını, yaratıcılığın körelmesi olarak tanımlamanızı andırmaktadır: "Sürekli 'çevrimiçi' olduğunuzda, belki asla gerçek ve tam anlamıyla yalnız değilsinizdir. Eğer hiç yalnız değilseniz... 'zevk için bir kitap okuma, resim çizme, pencereden dışarı bakma ve kendi dünyanızın dışında dünyalar hayal etme ihtimaliniz daha düşüktür.'"

Yeni semptomlar anoreksia ve bulimiayla sınırlı değildir. İçlerinde madde bağımlılığı, depresyon ve panik ataklar da vardır. Ortak noktaları başka bir insanla ilişki kurmaktan kaçınılmasıdır. İnsanlarla ilişki kurmak zor, riskli ve öngörülmez bir şeyken, nesnelere duyulan bağlılık yatıştırıcıdır. Bu ister bir şişe içki, bir doz eroin, biraz kokain, özel tasarlanmış bir ürün, bir buzdolabı veya herkesle bağlı kalmanızı sağlayan bir iphone olsun. Nesnelere ulaşmak, onları bir yana fırlatmak kadar kolaydır.

Zygmunt Bauman Tamamen haklısınız. Meseleyi aktarış biçiminizde sorgulayacağım veya sorgulayabileceğim hiçbir şey yok.

Öne sürdüğünüz şeylere sadece tek bir gözlem eklemek isterim: "Tüketimcilik söylemi" (bana göre tarif ettiğiniz ve kaygıyla izlediğimiz fenomenin gerçek tanımı budur çünkü "kapitalizm söylemi" üreticiler toplumunun çağına ait olan bütünüyle farklı bir şeydir) insanların ihtiyaçlarının, arzularının, özlemlerinin ve tutkularının alışverişle alakası olmadan veya meta alım satımıyla kullanıma aracılık etmeden, dolayısıyla işin içine el değiştiren parayı sokmadan tatmin

---

4. Massimo Recalcati, *Elogio del fallimento* (Gardolo: Erickson, 2011), s. 28-9.

edilmesine savaş açmıştır (nitekim politik söylem, toplumun niteliğini GSYH rakamlarıyla ölçtüğünde dolaylı olarak bu savaşın arkasına yazılmaktadır). Yolu alışveriş mağazalarından geçmediğinde (sözde tüm enerjisi ve çabasını ona adadığı) eğlence ve keyif arayışına bile engel olur. Tüketim piyasaları eğlence, konfor ve mutluluk arayışını metalaştırarak yayılırlar, büyürler ve kâr ederler. Üzerine etiketlerin basıldığı metaların cazibesine kapılmaya direnen her türlü arayış alçaltılır, boğulur ve yok edilir...

Pazarlama uzmanları açısından beşeri koşulların son derece cazip özelliklerinden biri (görünüm itibariyle bitmek bilmeyen olasılıklar sunmasından ötürü), insani ihtiyaçlarla arzuların müphemliğidir (ki Massimo Recalcati'nin anoreksia ile bulimia karşılaştırmasını alıntılarken çok çarpıcı bir şekilde gözler önüne serdiniz. Eşit derecede ezici iki arzu ve ihtiyacın, yani her şeyi yutma ve ince, fit kalma arzusunun uzlaşmaz oluşu. Petronius'un tarif ettiği gibi, antik Roma'da şölenin hazzını daha fazla çıkarmak için boğazlarına tüy sokup midesindekileri dışarıya kusan patricilerin zaten bildiği bir çelişki). İnsan doğası bu tür müphemliklerle doludur. İlk akla gelen örneklerden birkaçını sayalım hemen: Özgürlüğe karşı güvenlik, ait olma hissine karşı özerklik, toplumsal onaya karşı mahremiyet... Karşıtlıkların her birinde her iki değer de vazgeçilmez şeylerdir ancak buradaki çapanoğlu, birine hasar vermeden veya onu yok etmeden diğerini artırmanın acayip zor olmasıdır. Karşıtlığın bir ucuna ne kadar yaklaşırsak, U dönüşü yapma arzumuz o kadar büyür. Tereddüde düşer, kendimizle boğuşur ve öfkeye kapılırız... Tabiri caizse, sarkaçlar gibi hep yönümüzü değiştirmeye meyilli oluruz ve geriye dönüşün imkânsız, hiçbir şeyin geriye alınamadığı noktaya varmaktan korkarız. Bu belirsizlik üzerinde oynama, pazarlama taktiklerinin merkeziymiş gibi görünür. Müşteri adaylarının ilgisini çekip onları alışveriş yapmaya itme şansının en yüksek olduğu nokta, (İngiliz atasözünün de dediği gibi) "hem pastalarının duracağı hem de karınlarının

doyacağı" bir durumun vaat edilmesi, istemedikleri sonuçlarla karşılaşma korkusu duymadan keyif almaları veya en azından endişenin uzak bir rafa kaydırılmasıdır. Tıpkı hem tüketimci sefahatte hem de yakın zamanda yaşanmış kredi çöküşünden ötürü hiçbir sorumluluk üstlenmeyen "şimdi tadını çıkar, sonra öde" tarzı ifadelerin sinsi ayartıcılığında olduğu gibi.

Tüm bu boğuşmaların, bireysel rahatsızlıkların çok ötesine uzanan sonuçları vardır. En çığır açıcı olanlardan bazıları, insanlar arasındaki bağların zayıflayıp kopmasıyla alakalı olup, aşk/sevgi ilişkilerinin un ufak olması şeklinde tarif ettiğiniz şeyle sınırlı değildir. Meta piyasalarının sağlığa yararlı ve sağaltıcı yönlerini çok iyi biliyoruz ve bu bilgiye otopsiden, yani gündelik deneyimlerden ulaşmış hâldeyiz. En yakın ve sevdiğimiz kişilerle, ailemiz ve dostlarımızla yeterince vakit geçirememenin, sorunlarına gereken ilgi ve şefkatle kulak verememenin, "onlar için hep orada olamama"nın, o anda ne yapıyorsak hemen bırakıp, yardımlarına koşamamanın veya acılarını paylaşıp onları teselli edememenin pişmanlığını hepimiz biliriz. Üstelik bu deneyimler, telaş içinde geçen yaşamlarımızın ortak bir özelliğine dönüşür her gün. Bu eğilimle ilgili rasgele bir örnek seçelim: Yirmi yıl önce Amerikalı ailelerin %60'ı akşam yemeklerini her gün birlikte yerken, şimdi ailelerin ancak %20'si sofrada buluşmaya devam etmektedir.

Çoğumuz patronlarımız, mesai arkadaşlarımız veya müşterilerimizle aramızdaki gündelik ilişkilerden doğan kaygılar altında ezilmekteyiz ve bu kaygıları dizüstü bilgisayarlarımızda ve cep telefonlarımızda, gittiğimiz her yere, evimize, hafta sonu gezilerimize, tatilde kaldığımız otellere taşımaktayız. Ofisten gelen bir çağrıdan veya mesajdan asla uzak değilizdir, her an emirlerine amade durumdayızdır. Sürekli ofisin ağına bağlı olduğumuzdan, Pazartesi teslim edilecek bir proje raporunu tamamlamak için Cumartesi ve Pazar günü çalışmamanın hiçbir mazereti yoktur. Ofiste

"kapanış saati" asla gelmez. Evi ofisten, iş saatlerini "serbest zaman"dan veya "boş zaman"dan ayıran kutsal çizgi tamamen silinmiştir. Dolayısıyla yaşamın her ânı bir tercihe dönüşmüştür. Kariyerle ahlaki yükümlülükler arasında, işin sorumluluklarıyla zamanımıza, şefkatimize, ilgimize, yardımımıza ve desteğimize muhtaç onca insanın talebi arasında kasvetli, sıkıntılı ve çoğu kez çığır açıcı tercihler yaptığımız anlara dönüşmüştür.

Şurası açık ki, tüketici piyasaları bu ikilemleri ortadan kaldırmak veya hükümsüz kılmak şöyle dursun, bizim için çözmeye dahi yanaşmaz. Nitekim onlardan bunu yapmasını da beklemeyiz. Ancak vicdan azabının getirdiği sızıyı hafifletme, hatta bastırmamızda bize yardım edebilirler, etmeye de hazırdırlar. Bunu mağazalarda veya internette bulabileceğiniz, satın alıp kısa bir anlığına olsa bile o insanlardan bazılarını neşenize ve sevgi dolu gülümseyişinize aç hâle getirecek şekilde kullanacağınız kıymetli, heyecanlı hediyelerle yaparlar. İnsanlarla yüz yüze, el ele saatler geçirmemiz gereken fakat geçirmediğimiz anları telafi etmek için, alışverişte aldığımız hediyelerin kâfi geleceğini düşünmeye alışmışız. Hediyeler ne kadar pahalı olursa, hediyeyi veren kişi hediyeyi alan kişiyle geçiremediği anları o kadar iyi telafi etmekte, böylece veren kişinin vicdanında yarattığı yatıştırıcı, hafifletici etki o kadar güçlü olmaktadır.

Böylece alışverişe çıkma bir tür ahlaki bir edime dönüşmektedir (veya tam tersi, ahlaki edimler alışverişe yöneltmektedir). Cüzdanınızı boşaltmak veya kredi kartına borçlanmak, Ötekiye duyulan ahlaki sorumluluğun şart koştuğu fedakârlık ve diğerkâmlığın yerini alır. Elbette yan etkisi, tüketim piyasalarının ticarileşmiş vicdani ağrı gidericilerinin reklamını ve arzını yaparak, insanlar arasındaki bağların sönümlenmesini, kaybolmasını ve parçalanmasını önlemek yerine hızlandırmasıdır. O bağları toza çeviren güçlere direnme imkânı vermek yerine, zayıflatılmalarında ve aşama aşama yok edilmelerinde suç ortağı olmaktadır.

Nasıl fiziksel acı organik bir sorunu işaret ediyor ve acil bir devanın bulunmasını şart koşuyorsa, ahlaki şüpheler de insanlar arasındaki bağları tehdit eden tehlikelere işaret ederler. Ayrıca piyasanın temin ettiği ahlaki yatıştırıcılar ve ağrı kesicilerle yatıştırılmadıklarında, çok daha derin düşüncelere, çok daha coşkulu eylemlere yol açarlar. Başkalarına iyilik yapma niyetimiz metalaştırılmıştır ve bunun yaşanmasında sorumluluğun bırakın tamamını, büyük bir kısmını dahi tüketici piyasalarına yüklemek mümkün değildir. Kasten veya gıyaben, tüketici piyasaları insanlar arasındaki ilişkilerin parçalanmasına sebep olan suçta birer *aksesuar*dan ibarettir: Suçun hem işlenmesinden önce hem de sonrasında kullanılan aksesuarlardır...

Eğer biyolojik ve toplumsal sağ kalımımız için gereken tüketim seviyesi doğası gereği sabitse, tüketimin karşılayacağını vaat ettiği, tüketimden karşılayacağı beklenen ve talep edilen diğer ihtiyaçların giderilmesi için gereken düzeyler, yine bu ihtiyaçların doğasından ötürü içsel anlamda yukarıya dönüktür ve sürekli yükseliş hâlindedir. Bu ilave ihtiyaçların tatmini, sabit standartların korunmasına değil, artışlarının hızı ve derecesine bağlıdır. Ahlaki dürtülerini tatmin etme ve kendilerine kimlik biçme (yani kendilerini metalaştırma) görevlerini yerine getirme arayışıyla yüzlerini meta piyasalarına çeviren tüketiciler, ayrımları değerde ve hacimde aramak zorundadırlar; dolayısıyla bu türden "tüketici talepleri" yukarıya tırmanışta ezici ve karşı konulmaz bir unsurdur. Nasıl Ötekilere duyulan ahlaki sorumluluk hiçbir sınıra hoşgörülü değilse, ahlaki dürtüleri dışa vurma ve tatmin etme göreviyle yapılan tüketim de, kapsamının genişlemesine getirilen her türlü kısıtlamaya hoşgörü göstermez. Tüketim ekonomisine koşulduklarından ötürü, ahlaki dürtüler ve etik sorumluluklar ironik bir biçimde, insanın muhtemelen sağ kalımı için en ciddi tehditle karşılaştığı anda muazzam bir engele dönüşür. Bu, karşı koyabilmek için insanın gönüllü bir şekilde, belki eşi görülmedik derecede kendisini kısıtlamasını ve fedakârlık yapmaya hazır olmasını gerektiren bir tehdittir.

17
Tektanrıcılık Üzerine Žižek ve Morin

Riccardo Mazzeo Son on bir yılda Slavoj Žižek'in altı kitabını ve sayısız makalesini okudum. Benim açımdan kendisi her zaman ikna edici olmasa da çok ilginç bir Lacancı felsefeci. İlk kez isminizin bu tuhaf ve becerikli düşünür tarafından alıntılandığını gördüm. Bu alıntıyı 19 Ağustos 2011'de *London Review of Books*'ta yayımlanan ve son ayaklanmaların anlamı üzerine tartışan "Shoplifters of the World Unite" (Dünyanın Mağaza Hırsızları, Birleşin) adlı makalesinde yapmış. Başlangıçta tahlilleri gayet yerinde:

> Bize tekrar tekrar borç krizi içinde yaşadığımız, hepimizin borcun yükünü paylaşıp kemerlerimizi sıkmamız gerektiği söyleniyor.

Hepimize, tabii ki (çok) zenginler hariç. Onlara vergi getirme fikri hâlâ tabudur. Eğer vergi koyarsak, zenginlerin yatırım yapmak için teşviklerinin olmayacağı, daha az istihdamın olacağı ve hepimizin acı çekeceği söylenmektedir. Kendimizi bu zor zamanlardan çıkarmanın tek yolu, yoksulun daha da yoksullaşması, zenginin daha da zenginleşmesinden geçmektedir. Peki, yoksullar ne yapmalı? Ne *yapabilirler*?

Žižek aynı anda hem tahmin edilebilir bir biçimde Cameron'un verdiği tepkide vücut bulmuş Muhafazakâr tepkiyi hem de eşit derece tahmin edilebilir naif, solcu, liberal tepkinin zayıflıklarını ferasetle açıklamaktadır. Sonunda meselenin özüne şu şekilde gelmektedir:

Zygmunt Bauman isyanları "kusurlu ve diskalifiye edilmiş tüketiciler"in eylemleri olarak nitelendirdi. Diğer bir ifadeyle, her şeyden öte kendilerini alışveriş yaparak "düzgün" bir şekilde gerçekleştiremedikleri noktada, tüketimci arzunun şiddetle patlak vermesinden ibaretti. Gerçekte içlerinde gerçek bir protesto ânı da saklıydı ve aldığı biçim tüketimci ideolojiye ironik bir tepkiydi: "Aynı anda bizi düzgünce tüketme araçlarından mahrum bırakırken tüketmememizi istiyorsunuz, işte bunu elimizden gelen tek yolla yapıyoruz!" İsyanlar ideolojinin maddi gücünün, belki de "postideolojik toplum"un kendisini gösterme biçimidir. Devrimci bir bakış açısıyla, isyanlardaki sorun şiddetin kendisinde değil, şiddetin kendinden emin ve ısrarcı olmamasındadır. Güç gösterisi altında aciz bir öfke ve çaresizlik saklanmakta, bir zafer karnavalının arkasında kıskançlık ve haset saklanmaktadır.

Ayrıca, Žižek "sosyopolitik koşulları dönüştürmeye dönük pozitif bir program"dan yoksun *indignados* meselesinde de sizinle hemfikir. "İfade ettikleri devrimin olmadığı bir isyan ruhu."

Ancak isyanları "passage à l'acte" olarak tanımlayıp "mutlak Anlam" vermesinden ötürü dinin teröre sebep olduğunu söylediği noktada, Žižek'le hemfikir değilim. Bir agnostiğim fakat kuşkucu ve alaycı çağımızın, belli bir aşkınlıktan, illa

fanatizme yol açmayan ve katı anlamda "din" bile olmayan dinsel bir bakış açısından faydalanacağına inanıyorum. Edgar Morin'in belirttiği gibi:

> Mesele inanç ve belirsizlik arasında bir diyalog yaratmaktır. Hiçbir mezhebe, öğretiye ve amentüye inanmadığımdan bahsettiğim şey dinsel inanç değil, değerlere duyulan, insani ilişkileri geliştirme imkânına duyulan, kardeşlik değerine duyulan inançtır. Bence bu tür bir inanç bilimsel yollarla kanıtlanamaz çünkü çabaların başarılı olacağını garantileyen hiçbir şey yoktur... Bana örnek olarak, büyük Michelet'nin tarif ettiği biçimiyle balinaların çiftleşmesinden bahsedilmişti. İki balinanın çiftleşebilmesi için, dişi ve erkeğin aynı anda dikey konuma geçip, kısa süreliğine de olsa erkeğe ait cinsel organın dişininkiyle aynı hizaya gelmesi gerektiğini hayal etmişti. Balinalar nihayet birleşmeyi başarıncaya dek, birçok defa başarısız denemeler yapacaklardı.

Bu metaforu seçtim çünkü ahlaki alanda, toplumsal ve politik yaşamımız içinde bu şekilde davranmak zorundayız. Neticede bir sonuca varabilmek için büyük çabalar sarf etmeli ve birçok meniyi/tohumu boşa harcamalıyız. Nitekim bir sonuca ulaşacağımızın garantisi de yoktur fakat ahlaki düzlemde, balinalar gibi çabalamak zorundayız.[1]

Zygmunt Bauman Sadece bir meseleye açıklık getirmek istiyorum: Bir politeist de son derece dinsel bir şahıs olabilir. Antik Romalıların Panteon'u tıka basa tanrılarla doluydu ve büyüyen Roma İmparatorluğu'na yeni vilayetler eklendikçe her yıl aralarına yeni tanrılar katılırdı... Alıntıladığınız sözlerde, okurlarımızın büyük bir kısmı veya tamamının tıpkı Žižek ve Morin gibi üstü kapalı bir şekilde varsaydığı şey, dinin *monoteistik* [*tektanrıcı*] doğasıdır, *kendi başına* din değil. Bu da hepsi Kudüs'e kadar dayanan üç "dünya dini"ne özgü yaklaşımları içine almaktadır. Bu üç din için "ortak bir fikre varmak" inancın terk edilmesi ve ihanet edilmesiyle

1. Edgar Morin, *Ma gauche*, Paris: Bourin, 2010, s. 130.

eşdeğerdir; çünkü inançları tek ve bir Tanrı'nın olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım, özellikle dinsel anlamda agnostik insanlar öteki dinlere sahip kişilerin davranışlarını kavrayıp anlamlandırmaya çalıştıklarında, Michelet/Morin'in balina çiftleşmesiyle ilgili alegorisini doğrular niteliktedir. Fakat rıza gösteren kişilerin tanrılarına sadık kalmasına izin veren türden bir fikir birliğine varılabileceğini düşünmek olasıdır. Barışçıl ve herkesin yararına olan bir ortak yaşam içinde, dinsel inançlar arasındaki ayrımların, iyi niyetin önüne engel olmayacağı pekâlâ kabul edilebilir. Ayrıca üç tektanrılı dinden insanlar, birbirlerinin boğazlarını kesmeden ve ganimet için kavgaya tutuşmadan Londra'daki süpermarketleri birlikte yağmalamışlardır... Tektanrılı olmalarına rağmen "tek bir konu"yla ilgili korkunç eylemler yaparken kurdukları işbirliğinin, daha soylu ve övgüye layık amaçlara da aktarılabileceğini farz etmeli miyiz?

Bu noktada Sennett'in "gayriresmî, açık uçlu işbirliği"ni, önyargılara kapılmadan ve arabayı atın önüne koşmadan girilen tamamen gerçekçi bir ortak iletişimi, yani tartışma öncesindeki nihai çözümü hatırlatmak isterim. Neticede birbiriyle konuşanlar ve birbirini vuranlar, çiftleşmeye aç balinaların azap verici derecede çetrefilli ve riskli alınyazılarıyla pekâlâ kıyaslanabilir. Her iki durum da muazzam çabalar gösterilmesini gerektirir ve ikisi de başarıyı garanti etmez. Faziletleri, eldeki işin güçlüğünden ve başarı ihtimalinden farklı kriterlerle ölçülmelidir.

Bir ufak ek yorum daha yapalım: *Indignados* hareketi gerçekten de kimi yerlerde (Londra ayaklanmalarında olduğu gibi) "devrimin olmadığı birer isyan"dan ibarettir. Ama genele bakıldığında "doğrudan" ve "aracısız" bir hıncın açığa çıkması bakımından "devrimcilerin olmadığı bir devrim"e doğru evrilir gibidir... Tabiri caizse statükoyu "olduğu hâli"yle ele almakta ve bu sebeple esinlediği ve resmen desteklediği tutkuların bütün hacmiyle karşısına dikilmektedir. Bu onu destekleme gücünü fersah fersah aşan bir hacimdir. Dola-

yısıyla kendi içinde devrimci olmaktan alabildiğine uzak talepler, gerçek anlamıyla devrimci bir özellik kazanmaya, statükoyu sarsmaya, iktidarsızlığını açığa vurmaya ve böylece çöküşünü sağlamaya mahkûmdur.

18
Proust'un Petit Madeleine'i[1] ve *Tüketimcilik*

Riccardo Mazzeo 2 Eylül 2011'te Sarzana, Festival della Mente'deki konferansta yaptığınız konuşma için gelmiştim. Sizi dinlemek her zaman heyecan vericiydi ve dinleyicilerin geri kalanı açıkça aynı hisler içindeydi; çünkü defalarca alkışlanmıştınız ve konuşma bittiğinde alkışlar adeta güçlü, özgürleştirici ve arındırıcı bir sağanağa dönüşmüştü.

Bu sefer bir tarz değişikliğinin olduğunu fark ettim. Sosyal ağların devasa bir yenilik olduğunu, İsa Peygamber'in ekmek ve balığı mucizevi bir şekilde çoğaltması gibi eskiden kıt ve zor bulunan bir şeyi, birden bollaştırdığını hatta sınırsız hâle getirdiğini söylediniz. Yeni toplumsal sahnede birçok birey,

1. Fransa'da geleneksel bir tür tatlı çörek.

aileleriyle birlikte akşam yemeği yedikleri mutfak masalarını bırakıp çılgınca yeni cihazlarına, özel tasarım elbiselerine ve yalnızlıklarına sarıldı. Bu bireyler yığını şimdi Facebook'ta nasıl "arkadaş" edineceklerini keşfetti.

Gerçek insan ilişkileriyle hiçbir ilişkisi olmayan bu faydasız temaslara sert bir çıkışta bulunmadınız. Kâhin olmadığınızı ve üyelerinden bir bağ ve adanmışlık talep eden, insanların utanç ve küçük düşme hissi yaşamadan terk edemediği eski tip topluluklarda mı yoksa sadece basitçe silme ikonuna tıklanarak askıya alınabilecek toplumsal etkileşimin bu yeni biçiminde mi yaşamanın daha iyi olduğuna bizim karar vereceğimizi söylediniz. Hep Sokratik biri oldunuz ama bu hüküm vermekten uzak tavır ve denemelerinizi okuyup konuşmalarınızı dinleyen insanların tümü için duyduğunuz kaygı, atmosferi adeta tutuşturuverdi. Konuşmanızın sonunda, neredeyse mucizevi bir biçimde bir gök gürültüsü patlak verdi. Şüphe yok ki hepimizi bu çıkmaz sokaktan kurtulmaya, Sisifosçu ıstırabı durdurmaya ve daha fazla tüketimle israftan başka bir şey yaratmayan anlamsız tüketim mantığından uzaklaşmaya iten bir gürültüydü. Örneğin, dünkü gazetede okuduğum gibi (*La Stampa*, 5 Eylül 2011) çocukluğumuzun basit ve iştah açıcı yiyeceklerinin aromasına sahip yapay kokularla bizi ikna etmek gibi yeni bir strateji geliştiren pazarlama uzmanlarına karşı mücadele etmek zorundayız.

Nebülizasyon (sıvının buhar spreyine dönüştürülmesi) teknolojisi sayesinde, Brooklyn süpermarket zinciri Netcost, satışlarını son üç ayda %5 arttırmıştır. Ancak en dikkat çekici başarı, %80'lik satış artışıyla Nike'a aittir. Psikoterapist ve *Guarda, tocca, vivi*'nin (Bak, Dokun, Yaşa)[2] yazarı Claudio Risé, *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?* eserinizde bahsettiğiniz "yepyeni topraklar"dan alıntı yaparak, diğer tüm pazarlama tekniklerine kayıtsızlaşan müşterileri hareket geçirmede duyuları uyarmanın son çare olduğunu

2. Claudio Rise, *Guarda, tocca, vivi*, Milan: Sperling & Kupfer, 2011.

söylemektedir. Ve aslında bakıldığında, kişisel kimliğimizi budala ve kandırılmaya hazır tüketiciler olarak sağlamlaştırmak amacıyla son çare olarak Proust'un *petite madeleine*'i bile kullanılırken başka imkân ve olanağımız var mıdır ki?

Zygmunt Bauman Zevk, konfor, rahatlık ve zahmetin ortadan kalkması, ânında tatmin olma, hayallerin gerçek olması ve ağır gerçeklerin birer düş (veya hayali birer siluet ve birer fantezi) olarak kenara atılması. Bunlar açgözlülüğün ittiği ve alışverişle işleyen bir ekonominin vaatleri, iddiaları ve stratejileridir. Dost edinmek ve kaybetmek, her şeye uyarlanmış bir stratejinin unsurlarında sadece birisidir. Doğru bir şekilde bunu en son vaadin yanına koyuyorsunuz. Bu sefer çocukken (tabii yine bakkallarda) bulabildiğimiz o tatlı anıların talebini yaratıyorlar. Artık bin bir zahmetle "kayıp zamanları *aramak*" yok. Hatta aslında artık kayıp *zaman* da yok. Onları diriltmek ve geri kazanmak için Proust gibi bir dehaya da artık ihtiyaç yok. Bir kredi kartı yeter, teşekkür ederiz!

Biz zoraki tüketiciler kandırılabilir kişiler miyiz? Muhtemelen öyleyiz. Peki budalalık? Tam olarak değil. Aklı başında hangi insan rahatlığı zahmete tercih etmez? Tüketimcililiğin vaadi, yüzyıllar boyu süren özlemlerin doruğa çıktığı an yükseldi. Belki sahte, aldatıcı ve hilekâr bir vaat ancak kesinlikle kulağa cazip gelen ve "doğal eğilimler"le uyumlu bir vaattir (Freud insanın içindeki miskinliği, baskıya ihtiyaç duyulmasının temel sebeplerinden biri olduğunu söylemiştir; nitekim zorlayıcı gücü kenara atan pazarlama dehaları, baskının yerine baştan çıkarmayı koymuşlardır). Tüketimciliğin, baştan çıkarıcılığı harekete geçiren veya daha doğrusu miskinliğin karşıtı olan hareketin yönünü saptıran bir kamçı olarak, baskının temel amaçları olan rutin ve disiplin oluşturmak yerine kâr getiren şeylere hizmet etme niyetindedir. Tüketimci ayartılara boyun eğmek, gönüllü bir kölenin davranışıdır. Yeni moda olmuş bir ifadeyle "proaktif"tir: Tercihi ve pozitif

eylemi önceden varsayar. Eldeki tuzağa yakalanmamayı bu denli zor hâle getiren, onu etkisiz hâle getirmeyi daha da güçleştiren şey belki de budur. Neticede tüketen bir yaşam, özerkliğin, özgünlüğün ve kendi kendini savunmanın nihai bir ifadesi olarak yaşanır. Bu nitelikler (daha doğrusu kipler) egemen öznenin olmazsa olmazlarıdır. Bundan dolayı tüketimci bir yönelim, çağrıda bulunduğunuz bağlılık, adanmışlık, sorumlulukla ilgili insani kaygılara vakfedilebilecek yaşam enerjisini tüketir (en azından üzerine ağır vergiler koyar)...

19
Yakıtlar, Kıvılcımlar ve Alevler Üzerine

Riccardo Mazzeo Geçen hafta Cumartesi günü yani 10 Eylül'de, eşim ve kızımla bisiklet yarışı Padania Tour'u protesto etmek için Rovereto kentine gittim. Uzun süre bir sokağı veya meydanı dolduran kalabalıkların içine girmemiştim ama bu sefer ailem her halükârda protestoya katılacaktı. Onların oraya bensiz gitmelerini istememiştim ve sözde Padania'nın İtalya'nın özel, farklı, *daha iyi* bir yeri olarak tanınmasını ırkçı Lega partisine karşı isyana gönülden katılıyordum. Artık ağırlıkla gençlere özgü böyle bir deneyime alışık olmadığımdan ve Canetti'nin *Kitle ve İktidar*'da[1] yaz-

1. Elias Canetti, *Masse und Macht*, 1960 [*Kitle ve İktidar*, Çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yay., 1998].

dıklarını hatırlamaya çalıştığımdan, kendimi bir entomolojist gibi hissettim. Küçük kızım, sade kıyafetlerimle, Ray-Ban gözlüğümle ve kolumun altına sıkıştırdığım beş gazeteyle gizli ajan gibi göründüğümü söyledi. Çevik kuvvet polislerinin önünde çok çeşitli gruplardan insanlar vardı. Genç ve saldırgan aşırı solcular, bizim kararlı ama ılımlı "partizan" (antifaşist) birliğimiz, bazı komünistler, hatta çok ama çok renkli Mazziniciler (ölümden dirilen Mazzini takipçileri) vardı. Üç saat sonra polisle ufak bir arbede yaşandı. Protestocuların ön saflarına coplarla saldırdılar ama bisikletçilerin rotası değişti. Bu bizi tatmin edebilecek bir sonuçtu.

Size bu küçük olaydan bahsetmemin sebebi, bugün her yerde meydanların işgal altında olması. Bu "Bahar" diye tabir edilen olaylar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Zygmunt Bauman "Arap Baharı Arap dünyasının genelinde otokrat ve diktatörlere karşı halk isyanlarını tetikledi. İsrail Yazı, uygun fiyatta konutların olmamasını ve ülkenin birbirine yakın kapitalistlerden oluşan bir oligopol tarafından yönetilmesini protesto eden 250.000 İsrailliyi sokaklara döktü. Atina'dan Barselona'ya kadar Avrupa kentlerinin meydanları işsizliğe, derinleşen gelir uçurumunun adaletsizliğine karşı seslerini yükselten genç insanlarca işgal edilmekte." *New York Times*'tan Thomas L. Friedman böyle yazıyor.[2]

İnsanlar sokaklara döküldüler. Ve meydanlara. Önce ta 1989 yılında Prag'ın Vaclavske Namesti'sinde başladı. Sonra Sovyet bloku ülkelerin tek tek diğer başkentlerine sıçradı. Sonra da herkesin bildiği gibi, Kiev'deki ana kent meydanına uzandı. Tüm bu mekânlarda ve diğer yerlerde yeni alışkanlıklar sınanmaya başlandı. Artık başlangıç noktasından varış istikametine uzanan bir yürüyüş, protesto yapılmaz oldu. Yerini talepler karşılanıncaya dek süren süresiz işgaller ve kalıcı kuşatmalar aldı.

2. Thomas L. Friedman, "A Theory of Everything (sort of)", *New York Times*, 13 Ağustos 2011.

Türlü denemeler ve yanılmalardan sonra, yeni eylem biçimi yakın zamanda norma dönüştü. İnsanlar, istedikleri şeye ulaşıncaya veya talepleri karşılanıncaya dek orada kalmaya dönük net bir iradeyle kamusal alanlara yerleşme eğiliminde oldular. Kararlılıklarını göstermek için yanlarına çadır ve uyku tulumu alır oldular. Arada düzenli olarak başkaları da gelip gidiyordu; her gün ve akşam ya da haftada bir. Peki, meydandayken ne yapıyorlardı? Konuşmaları dinliyorlar, alkışlarla veya yuhalamalarla cevap veriyorlar, pankartlar ve flamalar taşıyorlar, sloganlar atıp marşlar söylüyorlardı. Bir şeylerin değişmesini istiyorlardı. Her eylemde değiştirilmesi istenen "şey" farklıydı. Etraflarındaki bütün insanların aynı şeyi kastedip etmediğini kimse net olarak bilmiyordu. Birçoğu için anlamı berrak ve net olmaktan uzaktı. Ama o "şey" ne olursa olsun, zaten yaşanmakta olan bir değişimin habercisiydi. Asıl gerçekleşen ve keyif alınan değişim, gece gündüz Rothschild veya Tahrir meydanında kalmak, neticede aynı duygusal frekansta buluşan kalabalıklarla çevrili olmaktı. Sözlü olarak Facebook'ta ve Twitter'da hep tekrarlanan bir şey, nihayet kanlı canlı yaşanmaktaydı. Ve bu internette yazılıp çizilirken onları çekici kılan özellikleri kaybetmeden gerçekleşiyordu. Başka bir deyişle, geleceği ipotek altına almadan o günün, yükümlülükler olmadan hakların keyfini çıkarma imkânı korunmuş oluyordu.

Birlikteliğin, kim bilir belki de dayanışmanın yarattığı, nefes kesici ve baş döndürücü bir deneyim. Halihazırda yaşanmakta olan bu değişimin anlamı şudur: Artık insanlar yalnız değiller. Ve bunu başarmak için ufak bir çaba yeterli olmuştur. Adeta o nahoş "solitary" ["yalnızlık"] kelimesinin harfleri değiştirilerek "solidarity" ["dayanışma"] yaratılmıştır. Talep edilen ve bu talep varlığını sürdürdükçe (bir dakika bile daha uzun olmayacak şekilde) varlığını sürdürecek şey dayanışmadır. Aynı davayı seçmenin getirdiği dayanışmadan ziyade bir davaya sahip olmanın getirdiği bir dayanışma. Benim, senin ve hepimizin (yani "biz" meydandaki insanların) bir amaca, anlamlı bir yaşama sahip olmamız.

Sokaklara dökülen insanların tümü meydanlara gidip oralarda kalmıyor. "Hepimiz içindeyiz" tarzı bir deneyim belki bir hacdan ziyade aşırı ısınan bir tavada çakan parıltıları andırmaktadır. Tabii Londra, Birmingham, Manchester veya Bristol'da bir süre için bir hacca da dönüşmüştür. Ancak burada bir dava iddiası yoktur. Dayanışmaya ayrılacak zaman da yoktur. Anlama da. Eğlence tek başına yeterli, teşekkür ederiz. Hemen o anda tüketilecek bir keyif. Bir şeyleri hemen şimdi yapma ânında tatmin olma. Tüketicilerin yaşamı zaten böyle bir şey değil mi? Londra'nın mahallelerinde yağmacılık yapan dört genç, Sky News'e sanki "alışveriş çılgınlığı"na girdiklerini söylemişlerdir.[3] Gerçekten de alışveriş çılgınlığıdır. Benzerlerinden ayıran tek farkı, nakit ve kredi kartının olmayışıdır. İkisine de sahip olamayan insanlara biçilmiş bir alışveriş çılgınlığıdır.

Kalabalıklar (hem "hareket eden" hem de "durağan" kalabalıklar) için kullanılan en önemli metaforlardan biri, Elias Canetti'ye göre alev/yangındır. Ve bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Ateş aynı ait olmanın verdiği sıcaklık gibi ısıtır. Ancak bazen rahat edilemeyecek kadar sıcak hâle gelir, birdenbire kıvılcımlar saçmaya başlar, kontrolden çıkar ve tutuşturur. Nitekim kalabalıklar da çoğu kez bunları yaşarlar. Ateşi canlı tutmak için kullanılan yakıt, her biri için farklıdır. Tüm yakıtlar tutuşturulabilir özelliğe sahiptir fakat yakıldıklarında kimisi için için yanıp parlarken, ötekiler tek bir kıvılcımla patlayıverirler.

Alev metaforunun karşılık geldiği şeye, kent meydanlarına ve sokaklara akan kalabalıklara dönelim. Kimisi patlamaya hazırken, kimisi sessiz ama uzun süre için için yanabilecek kıvamdadır. Elbette her ikisi de onları tutuşturup yakacak bir kıvılcıma ihtiyaç duyarlar. Ancak alev aldıktan sonra yaşanacak şeyleri, kıvılcımın kendisi değil, farklı kıvılcım türleri farklı türden kalabalıkları harekete geçirebilecek olsa

3. Sky News, 12 Ağustos 2011.

da yanıcı maddenin özellikleridir. Taşınabilir ve anlık kitle iletişim araçlarının gelişimiyle, kıvılcımlar her yere yayılmaya devam edecektir fakat toplumsal patlamaların doğasını ve yaşanış biçimini belirleyen şey, ne kadar akıllı olurlarsa olsunlar elektronik cihazlar değildir. Patlayıcıların toplu hâlde üretilmesinden ve birikmesinden sorumlu insanlar (en başta gemi azıya almış, arsız, insani olmayan toplumsal eşitsizlikle, tüketicilerin oluşturduğu toplumda diskalifiye edilmiş tüketicilerin toplu üretimi) ne kadar az şey kavrıyor veya kavramayı arzuluyor. Onlara emanet edilmiş toplumu harekete geçiren ve ona kılavuzluk eden şeyi, mağazaların yakılıp talan edilmesini önlemek için David Cameron'un sosyal ağları kapatma fikriyle öne çıkması gözler önüne sermiş oldu.

Friedman şunu iddia eder: "Bu patlamaların sayısız ve çeşitli sebepleri var ancak buluştukları ortak bir payda varsa, bence bu İsrailli orta sınıfın isyanında işittiğimiz şu sloganda bulunabilir: 'Erişilebilir bir gelecek için mücadele ediyoruz.' Dünya genelinde orta ve alt-orta sınıfta birçok insan, 'geleceğin' ellerinden kayıp gittiğini düşünüyor ve geleceği liderlerinin bilmelerine izin veriyor." Ardından teşhisini ve önerilerini şu şekilde özetler:

> Düzgün bir işe girip devam etmenin daha fazla beceri gerektirdiği, yurttaşların örgütlenmek, otoriteyi protesto edip ona meydan okumak için medyaya daha fazla erişim imkânına sahip olduğu ve küreselleşmeyle bilgi teknolojisindeki kaynaşmanın, küresel becerilere sahip insanlara (veya sistemde oynamayı, iktidardakilere yakın olarak paraya, tekellere veya devlet ihalelerine erişmeyi öğrenmiş insanlara) yüksek ücretler biçtiği, böylece gelir uçurumunun derinleştiği ve kızgınlıkların daha da büyüdüğü bir dönemde, her gün orta sınıfın elinden kolay kredi imkânlarını, rutin işleri, devlet memurluklarını ve ayrıcalıklarını alıyoruz.[4]

Haklı olabilir...

---

4. Thomas A. Friedman, "A Theory of Everything (sort of)".

Kuşku yok ki bildiğimiz veya bildiğimizi sandığımız dünyanın çivisi çıkıyor. Her gün daha da ivme kazanıyor ve gün gün kısalıyor. Eski kesinlikler yitip gitmiş durumda. Eski çözümler işe yaramıyor. Eski, güvenilir çizim tahtaları yerlere atılmış hâlde veya uyurgezerlerin girdiği trans içinde durmadan eski şablonların kopyalarını veriyorlar. Sanki umut sadece kamusal meydanlara dikilen çadırlara sığınmış durumda...

Anlam peşinde öfke ve kızgınlıkla dolmuş çadırlara...

20
Rüştünü İspatlayan/Olgunlaşan Küyerelleşme [*Glocalization*] Üzerine

Riccardo Mazzeo Sevgili Zygmunt bu bizim son sohbetimiz. Bugün 19 Eylül 2011 ve üç gün önce, Sassuolo'da "Doğadan geriye ne kaldı" ve Pordenone'da "Hepimiz göçmen değil miyiz?" başlığıyla verdiğiniz son iki konferanstan önce Modena'da bu konuda konuştuk. Sizi hiç bu son aylarda olduğu kadar sık görmemiştim ve verdiğiniz iki konuşmadan genişletmek istediğim yığınla düşünce çıkardım. Ancak size yazmakta olduğum bu son sayfalara sığmayacağından korkuyorum. Bundan dolayı sadece birkaç şeye odaklanacağım. İlki belirttiğiniz gibi ailelerimizle aramızdaki ilişkilere nüfuz

etmiş suçluluk duygusudur. Bizler kariyerlerimizin peşinde eşlerimizi ve çocuklarımızı ihmal ederken, pazarlama uzmanları bizi her zaman bir şeyler aldığımız telafilere (en son model cep telefonları veya iPhone'dan özel tasarımlı ayakkabılara veya çantalara uzanan şeylere) yönelterek, suçluluğumuzdan yarar sağlamaktadırlar. Sevdiklerimizi nihayet görmeye gittiğimiz günlerde, onlara götürdüğümüz hediyelere tonlarca para harcıyoruz. Sonuç, ailelerimizle geçirecek zamanımızın daha da kısalması oluyor. Daha pahalı hediyeler alabilmek için daha sıkı çalışmak ve daha fazla para kazanmak zorunda kalıyoruz. Bu, nesneler yerine mevcudiyetimizi, ilgimizi ve şefkatimizi sunsak kolaylıkla üstesinden gelinebilecek kötü bir döngüdür. Parmak bastığınız gibi, eğer Freud bugün hayatta olsaydı *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nu[1] yeniden yazmak zorunda kalırdı. Kültürümüzün artık bizi hazzı bastırıp ertelemeye itmediğini aksine tüketim toplumunun sunabildiği tüm hazların ve metaların serbestçe keyfini çıkarmaya teşvik ettiğini dikkate alması gerekirdi.

İtalya'nın büyük aydınlarından Marco Belpoliti, *Senza vergogna* (Utanç Olmaksızın) adlı kitabında, "hayâsız utanç" fikrini öne atmak için Alain Ehrenberg'e göndermede bulunuyor. Siz de aynısını *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*'ta yapmıştınız.

> Postmodern toplumun özgün bir niteliği olarak kişisel kimlikle ilgili güvensizliğin artması ve benlik imgemizin sürekli maruz kaldığı aşağılanmalar, Alain Ehrenberg'in deyişiyle "kendin olma yorgunluğu"na yol açmaktadır. İtaat ve disipline dayalı bir toplum olmaktan çıkıp, kalenderliğe, resmî olmayan hâl ve tutumlara kıymet veren, her an her yerde *her şeyin mümkün olduğu*nu söyleyen bir topluma dönüştük. Ataerkil toplumun sembolü olmuş Oedipus ve burjuvalara özgü suçluluk hissinin yerini gösterişçi bir kibir, yani Narcissus'la onun aynalara olan hayranlığı almıştır.

1. Sigmund Freud, *Das Unbehagen in Kultur*, 1930 [*Uygarlığın Huzursuzluğu*, Çev. Haluk Barışcan, Metis Yay., 1999].

Narcissus özgürlük getirir ancak aynı zamanda boşluk ve acizlik hissini de artırır.[2]

İkinci gözlemimse, harikulade kitabınız *Kuşatılmış Toplum*'da[3] analiz ettiğiniz Kant'ın yazmış olduğu bir metinle ilgili: Metnin adı *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*[4] (1784). Burada Kant, dünyamız küre şeklinde olduğu için, "mesafelerin dünyayı hükümsüz kılmayacak şekilde sonsuza dek artırılamayacağı"nı söyler. Yaşadığımız yerkürenin yüzeyi "sonsuz bir yayılma"ya olanak vermemektedir. Er ya da geç, gidecek başka yer kalmadığından hepimiz birbirimize komşu olacağız. Dolayısıyla neticede birbirimize katlanmak ve birlikte yaşamak zorunda kalacağız.

Bence o an artık geldi. Bugün küresel olanla yerel iç içe geçmiş hâlde. Rolling Stones'un baş solisti Mick Jagger, Eurythmics'ten Dave Stewart'ın, genç soul şarkıcısı Joss Stone'un, reggae müziğinin kralı Damian Marley'in ve Akademi ödüllü Hint besteci A.R. Rahman'ın olduğu yeni bir süper grup kurdu. İlk videolarını izledim ve alıştığımız tarzla mekânların, kostümlerin ve saç stillerinin çılgınca değişmediğini veya yine alıştığımız düzgün fizikli ve açık giyimli kadın ve erkek dansçıların olmadığını görmek beni mutlu etti. Videoda tek gördüğümüz şey farklı seslere, etnik kökenlere ve görünümlere sahip müzisyenlerin birlikte şarkı söylemesi, bunu yaparken hepsinin kendi özgünlüklerini ve müzik tarzlarını koruması. Belki de başarılı pazarlama hamlelerinden biridir sadece fakat bana, ilk sohbetimizde pencereden baktığınızda okullarından evlerine giderken görmeye alıştığınız o çocukları hatırlattı. Kırk yıl önce çocukların hepsi aynı tenrengindelerdi. Bugün hepsi farklı.

---

2. Marco Belpoliti, *Senza vergogna*, Parma: Guanda, 2010, s. 22.
3. Zygmunt Bauman, *Society under Siege*, 2002 [*Kuşatılmış Toplum*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018].
4. Immanuel Kant, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, 1784 [*Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı*, Çev. Seçkin Selvi, Say Yay., 2007].

Zygmunt Bauman Toplumsal keşiflerin veya yeniden keşiflerin (örneğin kent meydanlarına, antikçağlarda yönetilenlerle yönetenlerin kim olacağına karar veren agoraların rolünü kazandırma olasılığının yeni keşfedilmesi veya yeniden keşfedilmesi) "orman yangını gibi" yayılmaya meyilli olduğunu söylemek çok ayartıcıdır. Küreselleşme bu geçmişten gelen metaforu geçersiz hâle getirmemiş olsaydı, hakikaten de böyle denebilirdi. Orman yangınları *yayılarak* ilerler. Günümüzün toplumsal keşifleriyse *sıçrayarak* ilerlemekte.

Zihnimde yatanları açıklamak için, "Arap Baharı"nın şimdiden unutulmaya yüz tutsa da yakın deneyimlerinden, çok abartılmayan bir unsuru hatırlatmama izin veriniz...

Bu deneyimden öğrenebileceğimiz ve öğrenmemiz gereken şey, coğrafi mesafelerin artık önemini kaybetmesidir. Mesafeler artık engel olmaktan çıkmıştır ve uzunlukları artık olasılıkların dağılımına etki etmemektedir. Mahalleler ve fiziksel yakınlık için de aynısı geçerlidir. Tam da bundan dolayı, yakın ilişkilere, daha doğrusu sebeple sonucun yakınlığına vurgu yapan "domino etkisi" metaforu, doğruluğunu büyük oranda ve belki de tamamen yitirmiştir. Uyarıcılar artık sebeplerinden bağımsız hareket etmektedirler. Sebepler yerel nitelikte olabilmektedir fakat yarattıkları esin küresel bir düzleme ulaşmaktadır. Dünya geneline yayılmış ağ içinde, taklit örüntüler neredeyse rasgele bir şekilde sınırlar ötesindeki mekâna akmaktadır. Önceden planlanmış yollara girmeden ve olsa bile kontrol noktalarına veya engellere çok az takılarak aktarılmaktadırlar. Ancak istisnasız hepsinin çıkış noktası, yerel düzlemde inşa edilmiş iniş pistleridir. Hangi pistten ineceklerini, sayısız kontrol kulesi arasında hangilerinin tespit edeceğini, müdahale edeceğini ve yerel havaalanına yönlendireceğini, kaç tane arızalı inişin olacağını ve bunların nerede yaşanacağını bilmeniz tamamen imkânsızdır. Tahminleri zaman israfına dönüştüren, teşhisleri güvenilmez hâle getiren şey, iniş pistleriyle kontrol kulelerinin bu akışkan örüntüyü takip etmeleridir. Belirlenmiş tek bir ödülü

yakalamaları, tek bir avın peşinden koşmaları için ad hoc, yani geçici surette inşa edilirler ve görevlerini yerine getirir getirmez kapanma eğilimindedirler. Tahrir Meydanını birkaç günlüğüne (geçici, ad hoc) agoraya dönüştürmek üzere tek başına kalabalıkları harekete geçirmiş o "El-Şehid" kimdir? Kimse daha öncesinde onun hakkında bir şey duymamıştı (yani daha önce orada öyle biri yoktu) ve kalabalıklar çağrısına cevap verdiğinde, kimse lakabı haricinde (yani orada öyle biri yoktu) meydandaki kadını veya adamı çıkaramamıştı... Ancak mesele, bunun pek de önemli olmamasıdır.

Uzak ve yakın, burası ve orası arasındaki fark, siber alana geçilmesiyle, hayal gücünde olmasa bile feci hâlde geri kalabilen pragmatik etkileri içinde çevrimiçi veya canlı yayın mantığına maruz kalınmasıyla neredeyse tamamen hükümsüz kılınmıştır. Bu *küyerelleşmenin*, yani yerelliği taşıdığı önemden soyutlarken onun önemine yeni anlamlar katan bu sürecin baştan beri amaçladığı şey budur. Oraya vardığını veya (iterek ve çekerek) bizi o noktaya götürdüğünü kabul etmenin zamanı gelmiştir.

Mekânı öneminden soyutlamanın anlamı şudur: Mekân artık kendi sıkıntılı durumunu ve potansiyelini, doluluğunu veya boşluğunu, içinde oynanan dramları ve kendisine çektiği seyircileri özel bir mesele olarak değerlendiremez. Mekânlar öneride bulunabilirler (ve bulunmaktadırlar da) ancak düzenleme yapma sırası artık "akışkan mekânlar"-da serbestçe hareket eden, bilinmeyen, denetlenmeyen, ele avuca sığmayan ve öngörülemeyen güçlerdedir. Girişimler hâlâ yerel niteliktedir fakat yarattıkları sonuçlar artık küresel boyuttadır. İnatla, doğdukları yerlerin veya herhangi bir yerin öngörüde bulunma, plan yapma ve yönlendirme güçlerinin erişemeyeceği konumdadırlar. Harekete geçtikleri anda, meşhur "akıllı füzeler" gibi her şey tamamen kendilerine bağlıdır. Ayrıca "kadere de rehin düşmüş" hâldedirler. Ancak bugün onları rehin tutan kader, hazır şablonlarla alelacele döşenen yerel iniş pistleri arasındaki rekabetle hep yeniden

örülmektedir... Burada mevcut havalimanlarını gösteren haritaların veya sıralamaların hiçbir önemi yoktur. Dahası ortada küresel hava trafik otoritesi olsa bile, böyle bir kurumun oluşturulmasının önemi de yoktur. Nitekim böyle bir otorite olduklarını iddia edenler de, bu gerçeği acı yollarla öğrenmektedirler.

Uluslararası Kriz Grubu'nun Ortadoğu ve Kuzey Afrika program direktörü Robert Malley'in, "ne zaman yönetim bir şey söylese, sahada yaşanan hadiseler hemen sözlerini geride bırakır" sözü *New York Times*'da alıntılanmıştır. "Nitekim birkaç gün içinde, Birleşik Devletler'in Mısır'la ilişkisiyle ilgili varsayımların tümü tepetakla olmuştur." Ayrıca BBC'nin Kuzey Amerika editörü Mark Mardell'in Mısır üzerine aktardığı bilgilere göre, "ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton yirmi yıl istihbarat müdürlüğü yapmış yeni başkan yardımcısı Omar Suleyman'ı telefonla arayıp, ona bu fırsatı daha demokratik bir topluma geçme yönünde kullanmasını söylemiştir. Bu geçiş bir an önce başlamak zorundadır. Şiddetin şoke edici olduğunu, şiddet olaylarını soruşturup sorumluları hesap vermeye zorlamaları gerektiğini aktarmıştır." Birkaç saat sonra Avrupa'nın en önemli merkezleri olarak görülen ülkelerin liderleri (Merkel, Sarkozy, Cameron, Zapatero ve Berlusconi) hiç alışık olmadığımız bir oybirliğiyle, Hillary Clinton'un çağrısını/talebini tekrarlamışlardır. Kabaca El-Cezire kameralarının ekranlara "Obama, kapa çeneni" yazan pankartıyla gösteri yapan birini getirdiği esnada, hepsi yaptıkları şeyleri anlatmışlardır... Bir yerin *taşıdığı anlam*, önemine verilen karşılık, tam da bu tür pankartların taşınmasına ve onları taşıyan insanlara ev sahipliği yapma becerisinden gelir. Küresel mekânda olan bitenleri kurcalayamayacak kadar kısa olan eller, izinsiz müdahalede ve sahte iddialarda bulunanları uzaklaştırırken, yerel olanı kucaklayıp onu sıkıştıracak kadar uzağa (en azından görünüşte) uzanmaktadır.

Hillary Clinton'un duyurusundan bir gün sonra, *New York Times* Amerikan dış politikasını baştan aşağı özetleyen bir haber yayınladı: "Öyle görünüyor ki Obama yönetimi Çarşamba günü, bir zamanlar sallantılı bir bölgede Amerika'nın sarsılmaz bir müttefiki olarak görülen Bay Mübarek ile Bay Obama arasında olan bitenleri olabildiğince aydınlatmaya kararlıydı." Eğer o uzak yereller kazandıkları yeni anlamdan yararlanmaya karar vermemiş olsaydı, küresel güçler böyle akrobatik bir hamleyle yüz seksen derecelik bir dönüş yapmazlardı... Yemenli meclis üyesi ve muhalif Şevki el-Kadı'ya göre insanlar artık, kendi halklarına olan sorumluluklarından kurtulmak karşılığında iktidarlarını "küresel güçler"e teslim etmiş devletlerinden korkmuyorlardı. Nitekim belirttiği gibi, "tam tersi bir durum var. Şimdi devletler ve onların güvenlik güçleri halktan korkuyor. Yeni nesil, İnternet nesli korkusuz. Eksiksiz bütün haklarını istiyorlar. Yaşamak, onurlu bir yaşam sürdürmek istiyorlar." "Küresel güçler"in sıkıştırdığı devletlerin artık istikrarsızlığa kalkan olmaktan çıkıp, istikrarsızlığın temel sebebine dönüşmesi, küyerelleşmenin mantıkdışı mantığının çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmesiyle, kendi kendilerini atamış "dünya liderleri"nin kafasına zorla kazınmış hâldedir.

"Küyerelleşme" sayısız evli çiftin aşina olduğu onca gürültü patırtıya rağmen, katlanılabilir bir ortak yaşamın pazarlığını yapmak zorunda olan, evliliği andıran ancak bırakın boşanmayı, ayrılmanın dahi gerçekçi ve arzulanır olmaktan çıktığı ortak bir birlikteliğin ismidir. Küyerelleşme, çekiciliği tiksintiyle karıştıran bir aşk-nefret ilişkisinin ismidir. Yakın olmayı arzulayan aşk, uzaklaşmaya can atan nefretle iç içe geçmiştir. Kaçınılmazlıkların cımbızı andıran kıskacı olmasa, bu ilişki kendi uyumsuzluklarının yüküyle çoktan yıkılıp gidebilirdi. Küresel tedarik zincirlerinden koparılacak olsalar, bugün o yerel alanlar onlara özgün kimliklerini kazandıran şeylerden ve onları canlı tutan mekanizmalardan yoksun kalırlar. Diğer yanda yerel bölgelerde kurulup

hizmet veren havaalanları olmasa, küresel güçlerin ineceği, takviye alacağı, ikmal yapacağı ve yakıt tazeleyeceği hiçbir yer olmaz. Birlikte yaşamaya mahkûmdurlar. İyi veya kötü. Ölüm onları ayırıncaya kadar.

Elinizdeki kitap çağımızda gerek kendisinin gerek ailesi ve çocuklarının geleceği için kaygılanan sayısız insan için değerli tartışmalar içeriyor. Çağımızın en önemli düşünürlerinden Zygmunt Bauman söyleşilerinden oluşan bu derlemede, çağdaş eğitimin krizine odaklanılıyor. Küreselleşme, özelleşme, göç olgusu gibi önemli dönüşümlerin teknolojik gelişmelerle birlikte eğitim üzerinde nasıl etkili olduğu irdeleniyor. Kitapta bahsedildiği gibi bu eğitim krizi tuhaf bir kriz çünkü ilk kez farklı insan toplumları ile aralarındaki farklılıklara evrensel ve genelgeçer bir model önerilemez durumda. Bugün ne kendisine sığınanları asimile etmek isteyen muktedir güçler ve modeller ne de kendi farklılıklarını ekonomik refah için teslim etmeye gönüllü insanlar var.

Ama Bauman'ın tabiriyle hiç değişmeyen bir şey var: "Çocuklar nadiren yalnız yürüyorlar; genelde arkadaş gruplarıyla yürümeyi tercih ediyorlar. Bu alışkanlık hiç değişmedi. Yine de pencereden baktığımda gördüğüm şeyler yıllar içinde değişti. Kırk yıl önce nerdeyse her grup 'tek renkteydi'. Bugünse nerdeyse hiçbiri öyle değil." İşte bu eser, tek renkli olmayan ve bu farklılıklarla ortak yaşam örmesi zorunlu olan toplumumuzu anlamak için eşsiz bir fırsat sunmakta...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-605-314-429-8

KDV'den muaftır. 22 ₺